

RIG

NR 4 2019

KULTURHISTORISK TIDSKRIFT GRUNDAD 1918

Redaktörer

Simon Ekström

Marie Steinrud

Bitr. redaktör

Margareta Tellenbach

Webredaktör

Lars-Eric Jönsson

Ansvarig utgivare

Simon Ekström

REDAKTIONENS ADRESS

Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap
(ERG)

Stockholms Universitet, 106 91 Stockholm

e-post simon.ekstrom@etnologi.su.se

mobilnr 0703-258715

e-post marie.steinrud@etnologi.su.se

mobilnr 0733-844463

e-post Margareta.Tellenbach@gmail.com

telefon 046-291314

webadress: <http://journals.lub.lu.se/index.php/rig>

Redaktionsråd

Lotten Gustafsson Reinius, Etnografiska museet, Stockholm

Rebecka Lennartsson, Stockholms stadsmuseum

Lena Marander-Eklund, Nordisk folkloristik, Åbo Akademi

Fredrik Nilsson, Etnologi, Åbo Akademi/Lunds universitet

Ulf Palmfelt, Institutionen för kulturanthropologi och

etnologi, Uppsala universitet, Campus Gotland

Richard Pettersson, Institutionen för kultur och medier,

Umeå universitet

Jens Rydström, Genusvetenskapliga institutionen,

Lunds universitet

Marie Steinrud, Institutionen för etnologi, religionshistoria

och genusvetenskap, Stockholms universitet

Marie Ulväng, Ekonomisk-historiska institutionen,

Uppsala universitet

Per Widén, Institutionen för idé- och lärdoms historia,

Uppsala universitet

Omslagsbild: Att skriva ämneshistoria kan många gånger vara en fråga om perspektiv eller som att fånga en illustrationsbild i flykten. Vad är det egentligen du ser, den gamla kvinnan eller den unga? "My Wife and My Mother-in-Law". Teckning av William Hill. Puck nr 2018 (19151106) s. 11.

PRENUMERATION

Prenumeration kostar 200 kronor för privatperson, 300 kr för institution och 450 kr för prenumerant utanför Norden. Prenumeration tecknas hos eddy.se ab, order@bokorder.se.

Vänligen uppge namn, adress och e-post.

Från redaktionen

Detta nummer av *Rig* ägnas professuren i etnologi vid Stockholms universitet, dåvarande Stockholms högskola. Donationen till den så kallade Hallwylska professuren gjordes den 30 november 1918 och den första professorn, Nils Lithberg, erhöll sin anställning den 24 januari 1919. När vi med årets avslutande nummer uppmärksammar jubileet är det således med nöd och näppe inom ramen för hundraårsminnet av den första professorns tillträde. Läsarna får i detta fall ursäktas såväl en etnologisk slagsida som en tydlig stockholmscentrering. Detta så mycket mer eftersom bakgrunden till de publicerade artiklarna är de aktiviteter som den etnologiska institutionen vid Stockholms universitet arrangerat med anledning av firandet.

Under det senaste året har högre seminarier vid flera tillfällen avhandlat olika aspekter av stockholms-etnologins utveckling och inriktning(ar). Än viktigare är dock de två dagar som avsattes för egna tillbaka- och framåtblickar på ämnet i Vaxholm, den 29–30 november 2018. De tre artiklar som följer har samtliga sin upprinnelse i de presentationer och samtal som förekommit under det gångna

året, såväl runt seminariebordet som under mötet i Vaxholm. Från var sitt håll närmar sig Barbro Blehr och Simon Ekström de formativa åren på 1960- och 70-talen då folklivsforskningen tog ett tydligare steg in i samtiden och mot det omgivande samhället. Perspektivet är Stockholm och föga förvånande är Åke Daun en återkommande referens. Men deras respektive diskussioner saknar för den sakens skull inte utblickar till andra forskare och lärosäten. I en avslutande artikel låter Maria Bäckman etnologiska undervisningsfrågor få breda ut sig i ett praktikbetonat resonemang om kulturhistoriens betydelse för ämnet. Behövs den verkligen och i så fall varför?

Tilläggas ska att redaktionen gärna ser detta nummer som en uppmaning till andra skribenter att ta vid där dessa tre artiklar slutar (eller börjar). Vare sig formerna för samtidens uppdykande eller kulturhistoriens framtida plats inom ämnet kan betraktas som avslutade diskussioner. Väl mött alltså i kommande utblickar, reaktioner och inlägg.

Simon Ekström   Marie Steinrud

Foto: Okänd

Nordiska museet

Tjänstemannen vid Nordiska museet Sigfrid Svensson sittande vid sitt skrivbord. Fotografi och bildtext hämtat från Digitalt museum. Fotot troligen taget någon gång mellan 1935 och 1946, då Svensson uppbar sin anställning vid museet.

Vid samtidens vägskäl

Sigrid Svensson som tröskelfigur

Simon Ekström

Från och med 1960-talet har folklivsforskningen övergått till samtidsforskning, därav en av orsakerna i namnbytet år 1972 till etnologi, som blev benämning på det examensämne som tidigare kallades för folklivsforskning.

1970-talets avhandling var en lokalstudie med betoning på det sociala livet. Då var det många som påverkades av framförallt socialantropologins långvariga (ofta åratals) studier av överblickbara småsamhällen och folkgrupper och man letade upp mer eller mindre exotiska lokalsamhällen för att utforska dem med intervjuer och deltagarobservation. Åke Dauns *Upp till kamp i Båtskärsnäs* (1969) bildade skola för framtida etnologer.

De två citaten ovan är hämtade från Wikipedias presentation av etnologiämnet.¹ Jag skulle vilja påstå att de stämmer rätt bra med hur etnologer ofta själva framställer ett skifte inom den egna disciplinen: när folklivsforskningen gick från att vara ett i grund och botten tillbakablickande och historiskt ämne till att tvärtom bli tydligt samtidsorienterat. Även personcentreringen är densamma. Om samtiden var en fjärran kontinent inom folklivsforskningen får Åke Daun spela rollen av dess ”upptäckare”. Och inte sällan hittar vi i de ämneshistoriska redogörelserna formuleringar som på liknande sätt pekar ut övergången från 1960-till 1970-tal som ett brott, en paradigmatiskskiftning eller ett avgörande perspektivskifte. Även jag gör det i ett nyligen avslutat projekt, ”Vardagens bilder och berättelser” (VBB).² Andra exempel står att finna i for-

muleringar som ”Åtskilliga etnologer och senare även samhällsvetare gav sig ut på jakt efter det nya Båtskärsnäs i den svenska glesbygden” (Löfgren 1990:88). Eller som i denna passage, hämtad från den utvärdering av ämnet som gjordes av Högskoleverket 1995. Här skriver granskarna under rubriken Ny färdriktning:

Den studie som, före och framför många andra, kom att markera ett trendbrott var Åke Dauns tidigare nämnda *Upp till Kamp* i Båtskärsnäs (1969). Den blev ett uppmärksammat inslag i glesbygddebatten och den blev skolbildande” (Björklöf m.fl. 1995:27).

Slutligen kan tillfogas några rader från en forskningsöversikt av betydligt senare datum. I en genomgång över etnologiämnets teoretiska förflyttningar konstaterar Elias Mellander, med hänvisning till samma övergångsperiod, först inflytandet från socialantropologer som Bronislaw Malinowski och Fredrik Barth, varefter följer konstaterandet: ”Åke Dauns *Upp till kamp i Båtskärsnäs* (1969) skrivs ofta fram som det definitiva skifte där dessa ideal manifesterades” och lite längre ned: ”tillströmning[en] av studenter under 1960-talet blev ett incitament för ämnesföreträdarna att upprätta ordning i relationen mellan den äldre folklivsforskningen och mer samtida undersökningsformer” (Mellander 2018: 44f).

Men, kan man undra, var fanns egentligen samtiden i folklivsforskningen innan Åke Daun for till Båtskärsnäs och hämtade hem den till etnologin? Var den verkligen så

frånvarande som det verkar och som vi ofta gör gällande inför både studenter och varandra?

Med bred pensel

Ämneshistoriska utblickar bygger alltid på ett visst mått av förenkling. Men har etnologerna när det gäller ämnets relation till samtiden kanske förenklat i överkant? Och har vi därmed också gått miste om nyanser och gråzoner som kan bidra till bättre förståelse av den roll som olika typer av samtidsperspektiv spelat både före och efter Dauns studie? Den här artikeln rymmer ett sökande efter en överlagrad samtid. Man skulle kunna likna den vid en personligt hållen spaning efter den samtid som flytt, eller som jagats på flykten, eller som kanske bara undflytt den etnologiska självförståelsen. Troligen är samtliga föreslagna formuleringar giltiga var och en på sitt sätt. Det är som vanligt en fråga om perspektiv. I likhet med Barbro Blehrs bidrag till detta nummer är avsikten därför att bjuda in till ett fortsatt samtal om *samtidens* plats inom ämnet. Nu lutar vi oss i både undervisning och andra sammanhang ofta mot en historieskrivning som gör gällande att det finns ett givet tillfälle då ämnet på kort tid går från historia till samtid. Jag tror att den bilden är både sann och aningen överdriven, eller i vart fall onödigt svartvit.

Det som följer är ett försök till omläsning av en av de tydligast definierade temporala vändpunkterna i den etnologiska skapelseberättelsen. Det handlar om ett skärskådande av det skeende då ämnet ska ha vridits ur de äldre företrädarnas tillbakablickande grepp för att istället orientera sig mot samtidens aktualiteter (se t.ex. Gerholm 1993:14; Ehn 1993: 28; Skarin Frykman 1993:194; Löfgren 1996: 54; Blehr 2001:7f; Mellander 2018:44f; jfr Schoug 1998:47ff; Hallberg 2001:129, 134ff, 210f). Innan jag går vidare vill jag dock understryka att avsikten inte är gå till storms mot vare sig Åke Daun, *Upp till kamp i Båt-*

skärsnäs, eller föreställningen om att något avgörande hände med ämnet i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Snarare vill jag väcka frågan om det finns anledning att i någon mån destabilisera en av de givna utgångspunkter varpå etnologer ofta väljer att bygga sin ämneshistoria (jfr Jönsson & Nilsson 2006).

Min misstanke är att det som i de etnologiska översikterna tenderar att presenteras som ett tydligt brott, komplett med en oförvägen hjälte och en på många sätt oförstående kollegial omgivning, också skulle kunna beskrivas i termer av en betydligt mer diffus övergång mellan något gammalt och något nytt. Till min hjälp har jag en av ämnets tidigare professorer: Sigfrid Svensson. För att belysa denna tankegång ska jag nämligen introducera Svensson som *tröskelfigur*, med ena foten i traditionen och den andra på väg in i det nya. Den fråga jag vill ställa läsaren inför är om inte delar av Båtskärsnäs samtid varit i Svenssons säck innan den hamnade i Dauns påse. Avslutningsvis kommer jag dessutom låta Anna-Maja Nylén göra ett eget samtidsin spel.

Med detta upplägg rymmer artikeln två delvis separata läsarter. I första hand är det som erbjuds en inomvetenskaplig diskussion om hur etnologiämnet skapat sin egen historia, vilket paradoxalt nog alltså skett genom att denna förflutenhet i ämnesöversikternas backspegel i hög grad omvandlats till att bli en fråga om samtidens inträngande i ämnet. Samtidigt knyter temat an till det vetenskapshistoriska fält som intresserar sig för uppträdandet av väsentliga brytpunkter inom olika akademiska discipliner (se t.ex. Kuhn 1997 [1962]; även Fleck 1997 [1935] om förekomsten av specialiserade så kallade *tankestilar*).³ I det följande kommer dock fokus att ligga på traderingen – och framförallt cementseringen – av vad som uppfattas vara sådana viktiga ”paradigmatiska” skiften, snarare än på deras faktiska innehåll eller inomdisciplinära konsekvenser.

Sigfrid Svensson – på samtidens tröskel

Den som står på en tröskel både kommer någonstans ifrån och är på väg någonstans. Det gäller inte minst Sigfrid Svensson. Han kom från ett tydligt definierat forskningssammanhang: den då dominerande diffusionismen med sitt intresse för spridningsfrågor och inarbetade kartografiska metoder. Genom ett antal studier om hur det gick till när nya kulturformer introducerades i lokala miljöer bidrog han till att förnya denna äldre tradition fram till den gräns då den kom att vika av åt ett annat håll – och till sist även bli något annat.

För undvikandet av missförstånd menar jag inte att göra Sigfrid Svensson till vare sig samtidens eller framtidens banerförare. Det går heller inte en rak linje mellan honom och Åke Dauns senare studie i Båtskärsnäs. Merparten av den förras vetenskapliga produktion var tvärtom tryggt förankrad i den normalvetenskap som då bedrevs vid de etnologiska institutionerna runt om i landet. Som Elin Nystrand von Unge framhåller i en ny avhandling presenterar Svensson så sent som 1974, i läroboken *Svensk etnologi*, det egna ämnet som ”en i första hand historisk vetenskapsgren” (se Nystrand von Unge 2019:203, med hänvisning till Svensson 1974:9). Det som Svensson däremot pekade framåt mot, utan att själv någonsin bli en del av, var ett intresse för samtiden inte som en förlängning av historien, utan som ett forskningsområde i sin egen rätt; bemängt med egna forskningsfrågor och egna problem.

Men innan vi går vidare med denna överordnade fråga om en mer *samtida samtid* ska jag dels placera Sigfrid Svensson på folklivsforskningens egen biografiska karta, dels berätta hur jag själv kom att bli påmind om honom. Svensson var anställd vid Nordiska museet från 1924 till 1946, bland annat som mångårig redaktör för årsboken *Fataburen*. År 1946 lämnade han Stockholm och Djurgården för att bli professor i Lund, en stol han behöll fram till 1967. Dessutom var han re-

daktör för *Rig* under nästan tjugofem år, mellan 1958 och 1982 (Bringéus 2001, Ek 2010). För mig som började läsa etnologi vårterminen 1987 har han varit en erkänd, men inte särskilt omtalad, referens inom ämnet. Han har funnits där, men utan att göra särskilt mycket väsen av sig. Inget konstigt med det, vi tillhör trots allt olika generationer av etnologer. Det finns mycket som kan förväntas skilja oss åt.

Att Sigfrid Svensson för en tid sedan hamnade på min egen radar berodde på att jag inom ramen för det redan nämnda projektet VBB hade föresatt mig att skriva en artikel om excerptsamlingen på Nordiska museet. I mina ögon var nämligen excerptsamlingen mer än något annat en historisk kvarleva. Den fysiska ansamlingen av nästan en miljon kort var fram tills alldeles nyligen förvarad i museets kombinerade bibliotek, läsesal och arkivexpedition, placerad i lådor och inordnad i ett system av hurtsar. Med rätt eller fel uppfattande jag excerpterna och deras förvaringsplats huvudsakligen som ett minne, ett monument om man så vill, över en uppsättning äldre forskarpraktiker och numera i stort sett övergivna teoretiska ambitioner (jfr Löfgren 2013).

Utgångspunkten var att när jag som sentida forskare, med andra frågor och material för ögonen, stod framför excerptsamlingen så betraktade jag samtidigt ämnets bakgrund i evolutionismen och diffusionismen. I dessa hurtsar och lådor fanns inte bara vad de tidiga folklivsforskarna menat vara de kvarvarande lämningarna efter det äldre folkminnet, utan inne bland korten och avskrifterna fanns också survivalteorin, den kartografiska metoden, utbredningskartorna, reliktområden och innovationscentra. Excerptsamlingen var med andra ord materialiserad forskningshistoria.

Men lika tydligt var att jag också stod framför en synnerligen effektiv *forskningsmaskin*. Den här enorma samlingen av excerpter, där varje nedtecknad observation från

folkminnet dök upp i både en geografisk/topografisk och innehållslig variant, hade under en lång period fungerat som en kraftfull nod inom ämnet. Själva den fysiska ansamlingen av kort, lådor och hurtsar hade en gång varit en central instans i ett större nätverk av aktörer som knöt samman excerperade folkminnen, museitjänstemän, publikationer och karriärer med varandra (jfr Frykman 1988, 2010).

Det pågick med andra ord ett intressant dubbelriktat flöde runt omkring själva den materiella samlingen. Museet, forskarna och tjänstemännen (som ofta var desamma) producerade excerpter, men excerpterna producerade också forskare och forskarkarriärer. När samlingen väl var installerad ropade den nämligen på att tas i bruk, på att användas. Den var alltså i *dubbel* mening en forskningsmaskin. Å ena sidan var den ett forskningsmässigt redskap, en värdefull resurs i forskningens och den kartografiska metodens tjänst. Å andra sidan var den även ett kraftfullt nav i ett diffusionistiskt forskningsprogram som lade grunden till enskilda karriärer inom såväl akademien som museet.

Men i takt med att åren gått hade excerptsamlingen blivit till något annat, den hade förlorat sin samlande kraft, sin *aura* skulle man kunna säga med stöd av Walter Benjamin 1997 [1936], som ett av flera centra för ämnet. Den uppfattades inte längre som samma självklara resurs, och den producerade heller inte särskilt många folklivsforskare eller etnologer. Den var så att säga en forskningsmaskin som hade övergetts av sin egen forskningsfront av det enkla skälet att fronten i sin tur hade sökt sig till andra teoretiska utmaningar och därmed även andra material.

Vetenskapshistorien är full av exempel på hur tidigare centrala och produktiva teorier, metoder, material, medier, teknik och forskningsutrustning har kommit att betraktas som överspelade eller utdaterade. Ibland betyder

det att samma frågor och entiteter med tiden kan övertas av närliggande ämnen eller andra intressenter, vilket är vad min undersökning i VBB handlar om: alltså hur excerptsamlingen fortsätter att vara en relevant aktör inom ramen för andra sammanhang och nätverk (se Ekström uu; även Skott 2014). Men det spåret ska jag inte fortsätta med nu.

Istället är det dags att återvända till Sigfrid Svensson. För när jag började fundera på hur excerptsamlingen fortsatte att skapa effekter och vara relevant i vår egen samtid, trots att den inte längre verkade locka så värst många aktiva etnologer, gick jag tillbaka till de företrädare inom ämnet som hade intresserat sig för hur det gamla kunde fortsätta att finnas kvar trots att tiderna förändrats. Och där hittade jag Svensson (jfr Löfgren 1996:44f). I studiet av det frambrutande nya kände han sig nämligen tvungen att också dokumentera och diskutera det kvarvarande gamla. Det han höll på med kan därmed liknas vid ett *ombildandets kulturstudium*.

Från historiens järngrepp till samtidens självklarhet

Idag är samtiden i mångt och mycket den självklara ämnesmässiga utgångspunkten. Det är därifrån som flertalet etnologer tittar ut över sina fält, och till äventyrs även kastar en blick bakåt för att i en historisk bakgrundsteckning kunna säga något om varifrån samtiden har kommit. Men hur hamnade vi egentligen i samtidens etnografiska självklarhet?

Med en grov underdrift kan jag säga att jag inte minns allt från min egen utbildning. Men en av de saker jag verkligen kommer ihåg från det sena 1980-talet är den starka ställning som i undervisningen gavs åt Åke Dauns *Upp till kamp i Båtskärsnäs*. Återkommande omnämndes boken som en epokgörande studie, en vattendelare, genom att den så tydligt utgjorde en samtidsundersökning. Budskapet gick lika lite att missförstå då som det går nu. Dauns studie innebar bokstavligt talat en

brytning med det gamla. Och som alltid när det handlar om brott och skiften såg man till att göra kanterna, brottytorna, tydliga. Så vad var egentligen det gamla?

Minnets är en opålitlig gäst. Men när jag nu gräver i mina egna hågkomster var ”det gamla” inom ämnet mer än något annat en fråga om forskningens och materialets riktning. Annorlunda uttryckt introducerades det gamla för oss studenter som en vetenskapligt grundad *temporalitet*.⁴ Det var, bokstavigt talat, att se bakåt. När ämnets historia skulle dras, och utvecklingslinjerna göras tydliga, var det gamla också det som ”de gamla”, det vill säga de äldre företrädarna inom ämnet, sysslade med.

Åke Dauns studie var ur det perspektivet verkligen radikalt annorlunda. Under föreläsningar och i kurslitteraturen var den norrländska undersökningen den synliggörande kontrasten mot både det gamla och de gamla. Han åkte till Båtskärsnäs och förhörde sig om vad som hände där, just då. Varför ville människor inte flytta därifrån? Det var en frågeställning som inte på något sätt uteslöt traditionens, platsens och historiens makt över tanken och vanorna. Men frågorna som han ställde – och svaren som skulle levereras – gällde inte gårdagens utan dagens invånare. Häre låg verkligen också ett viktigt ställningstagande: det var nuets människor som skulle berätta vad som var viktigt för dem just nu, mitt i den pågående samtiden.⁵

Så har det i mångt och mycket fortsatt. För etnologiämnet är *Upp till kamp i Båtskärsnäs* en del av den ontologiska berättelsen om ämnet (jfr Löfgren 1993, 1996).⁶ Den ingår som en viktig pusselbit i det disciplinära narrativ, den skapelsemyt om man så vill, som säger något väsentligt om vilka etnologerna är: varifrån vi kommer och vart vi är på väg. I den meningen samspelar den på ett intressant sätt med två andra för ämnet viktiga och identitetsskapande texter: *Den kultiverade människan* (Frykman & Löfgren 1979) och *Kulturanalys* (Ehn & Löfgren

1982). Men de sambanden finns det inte utrymme att fördjupa inom ramen för den här artikeln.

Det jag istället vill fästa uppmärksamheten på är det temporala narrativet i den etnologiska självförståelsen. Som disciplin betraktad kommer vi från historien: från studiet av historiska förhållanden, vanligen det äldre bondesamhället, med tiden även av det industrialiserade och urbaniserade Sverige. Och i stor utsträckning går etnologerna mot samtiden: mot samtidsundersökningar och etnografiska fältarbeten (jfr Skott 2014). Inte alla, och inte hela tiden, men uppfattat som ett ämne på marsch får man säga att det länge varit etnologernas gemensamma färdriktning.

Jag är medveten om att det är en beskrivning som rymmer ett mått av förenkling, att den är målad med den breda penseln. Förfarandet är inte utan problem. Vem eller vilka vill bli placerade i ett gemensamt kluster, hopfösta under beteckningar som ”vi” etnologer och ”vår” etnologi? Faktum är att många av de självbiografiska bidragen till antologin *Etnologiska visioner. Ett ämne väljer väg* (Gerholm (red.) 1993) är författade av professorer, docenter och doktorer som uttryckligen positionerar sig själva som akademiska eller inomvetenskapliga, det vill säga etnologiska, outsiders. Billy Ehn skriver till exempel, om det sena 1960-talet och tidiga 1970-talet, att han under denna period huvudsakligen orienterade sig mot sociologisk och socialantropologisk litteratur. Vad de flesta andra etnologer höll på med intresserade honom föga och ”Äldre folklivsforskning, den före 1969, betydde ingenting” (Ehn 1993:28; jfr Lindqvist 1993:88f).

Med mer finstämda redskap är det enkelt att visa att många etnologer har fortsatt att intressera sig för, och skriva om, historiska förhållanden (se även Maria Bäckmans bidrag i detta nummer). Arkivforskning och olika varianter av kulturhistoria är för många etnologer och folklorister fortfarande en omistlig del av ämnet, och en självklar del av förstäl-

sen av vad det innebär att vara etnolog. Det finns även skillnader mellan etnologiska institutioner från olika delar av landet, och mellan de nordiska länderna.

Men faktum kvarstår att vi sedan länge talar om att bedriva fältarbete i arkivet, eller om arkivforskaren som bara en annan sorts fältarbetare. De inkluderande metaforernas själva riktning säger något om var ämnets fokus har hamnat. Det är inte de samtidsorienterade fältforskarna som har känt ett behov av att beskriva sin verksamhet som en annan sorts arkivforskning. Härifrån talar man sällan om den egna praktiken med en språkdräkt lånad från arkivet: som att exempelvis excerpera observationer eller katalogisera fälterfarenheter.

Sigfrid Svenssons samtider

Sigfrid Svensson är en spännande person i sammanhanget. Hans omvittnade intresse för nybildningar och kvarhållanden, det jag tidigare kallade för ombildandets kulturstudium, kan användas för att kasta lite grus i den välsmorda berättelse som dominerar när vi ska presentera ämnet för studenter, eller bara tänker tillbaka på vad vi vet om vår egen ämneshistoria. Så har det i alla fall varit för mig.

Svensson kan knappast välta det grundmurade narrativet över ända. Trots allt finns det ett tydligt brott när samtiden på ett nytt och mer grundligt sätt än tidigare letar sig in i etnologin. Men han kan användas för att nyansera bilden av både det gamla och det nya. Han visar att det fanns en samtid inom ämnet också innan det nydanande samtidsintresse som så eftertryckligt ”fastnat” på *Upp till kamp i Båtskärsnäs*.

Sigrid Svensson är på många sätt en brytningsfigur inom ämnet. Han skriver inifrån en sedan länge etablerad forskningstradition, men han gör något eget med detta bagage. Han vrider till exempel det diffusionistiskt präglade ögat bort från studiet av hur det gamla i det samtida, som ett överlevande la-

ger av något i grund och botten förflutet, kan berätta om det förutvarande. Längre var det inom folklivsforskningen dokumentationen av detta försvinnande eller upphörande kulturlager som utgjorde det egentliga kunskapsmålet. Istället argumenterar han för behovet att studera det försvinnande gamla och det framflyttande nya (innovationen) som en *relation* – ett i tiden och rummet utsträckt möte – mellan vanor, önskningshierarkier och intressen. Visst är det ett kulturstudium som fortfarande är beroende av, och inriktat på, föremål och artefakter. Men onekligen var det också ett sätt att inom ramen för det äldre forskarperspektivet sätta människan i centrum.

Vid Fjortonde nordiska folklivs- och folkminnesforskmötet i Åbo 1959, under rubriken ”Nyhetsspridare och traditionsbrytare”, framförde Svensson i en föreläsning åsikten att ämnet måste förnya sig, inte minst av det skälet att det så kallade levande folkminnet bokstavligen talat höll på att dö ut. Efter intresset för det klassiska bondesamhället måste rimligen följa studiet av det framväxande industrisamhället och de konkreta möten som det äldre och det nyare gav upphov till (Svensson 1961, refererad i Ek 2010:180).⁷

I föreläsningen från 1959 (publicerad 1961) citerar Svensson med gillande en avhandling av kulturgeografen Torsten Hägerstrand betitlad *Innovationsförloppet ur kologisk synpunkt* (1953). I samband med detta pläderar han för en forskningsmetod som för samman och studerar objekt eller fenomen som tidigare uppfattats som åtskilda. Hägerstrands avhandling handlar uttryckligen om moderna företeelser. Här sammanställs introduktionen av beteskultur och tuberkuloskontroll med spridning av postgirot, bilen och telefonen. Det här utpräglat samtida anslaget är inget som skrämmer Svensson, tvärtom. Det är precis denna vilja att föra samman fenomen som tidigare betraktas som tillhörande olika sfärer som denne menar låg

bakom det egna försöket i genren, med boken, eller snarare artikelsamlingen, *Bygd och yttervärld* (1942).

Det mest kända exemplet härifrån är troligtvis diskussionen om införandet av den vita konfirmationsdräkten och det samtidigt existerande kvarhållandet av den äldre svarta dräkten. I artikeln om den svarta och den vita dräkten återges tre utbredningskartor som visar de olika dräkternas geografiska spridning på svensk landsbygd märkesåren 1905, 1915 och 1938. Efter 1938 konstaterar författaren att han saknar upplysningar om dräktens vidare användning och utseende.

Svenssons treskiktade undersökning avslutas alltså med ett empiriskt utsnitt som är så gott som samtida. När han sökte innovationens, den vita konfirmationsdräktens, utbredning bakåt i tiden såg han det med andra ord som väsentligt att utröna hur dräkten såg ut och användes också i den egna samtiden. Han ville inte, som man inom folklivsforskningen ofta gjort tidigare, endast använda sig av samtiden för att genom det levande folkminnet få kunskap om det förflutna. Han ville också använda sig av samtiden för att få kunskap om samtiden.

Ramen för undersökningen var fortfarande tillbakablickande, men med sitt upplägg hade Svensson börjat skruva på det disciplinära fundament som höll samtiden fast i historiens järngrepp. Längre fram skulle den helt och hållet frilagda samtiden bli föremål för egna studier. Men där är vi knappast ännu. Det är inte så enkelt som att Svensson ska uppfattas som en otvetydig banerförare för regelrätta samtidsstudier. Gissningsvis skulle han själv också ha invänt mot en sådan karaktäristik.

Så sent som i det nämnda föredraget från 1959 förespråkar han tvärtom att mer fokus ska ligga på *traditionsupplösningens* problem (Svensson 1961:158f). I den typen av formuleringar visar han sig snarare som städigt förankrad i det tillbakablickande perspektiv där samtiden inte ska studeras i sin

egen rätt, utan som ett medel att vinna en bättre och mer nyanserad kunskap om det förflutna. Vad han säger är ungefär: att visst ska vi närma oss det nya, innovationerna och nymodigheterna, men då som uttryck för en dynamisk relation. Forskningsuppgiften förstås som att beskriva och analysera hur det nya industrisamhället, fångat i sådant som de föränderliga urbana miljöerna, de förbättrade kommunikationerna, de moderna massmedierna och de nya konsumtionsmönstren, samspelar med det samtidiga *försvinnandet* av äldre kulturlager.

Men faktum kvarstår att jämfört med hur många föregångare betraktat folklivsforskningens ansvarsområden och formulerat dess väsentliga problem var detta trots allt att placera de samtida förhållandena betydligt närmare ämnets centrum. Här finns redan en del av det tankegods som flera decennier senare kommit att användas för att framhålla den moderna etnologins särart, både mot sina egna föregångare inom ämnet och gentemot andra akademiska discipliner: orienteringen mot kulturmöten och idén om kulturella förvandlingar och omvandlingar, kort sagt mot kultur som process (jfr Ek 2010, se även Löfgren 1996).

På det här sättet står brytningsfiguren Svensson som frusen i ett kliv över ämnet, med ena benet kvar i det då traditionella och etablerade intresset för vad som varit, och med det andra benet på väg mot det som höll på att ta form i både den egna samtiden och inom de nya forskningsperspektiven. Han var heller inte ensam. Här finns också andra som i sin egen forskarpraktik har huggit med en mejsel – eller kanske snarare nött med en penna – på den länge stadfästa föreställningen om etnologin som ett historiskt ämne.

Inte minst bör man i det sammanhanget lyfta fram Anna-Maja Nylén i hennes roll som ansvarig för Nordiska museets frågelistverksamhet. Redan i början på 1960-talet verkade hon för att den skulle skifta fokus från hur det var i äldre tider till hur det var nu (Da-

nielson 2010). I samband med denna förändring i frågelistornas temporalitet kom också frågorna till meddelarna att i betydligt mindre utsträckning handla om hur saker och ting skötts i socknen tidigare, gärna så mycket tidigare som möjligt, till förmån för hur firade du själv jul, dop, bröllop – eller förhöll dig till något annat av museets intresseområden? Också i denna omorientering mot den personliga erfarenheten märker vi hur samtiden kryper närmare.⁸

Några år tidigare hade Nylén varit involverad i en av museets så kallade fältundersökningar som gått till fjällbyn Bruksvallarna 1958. Undersökningen kom i mångt och mycket att utvecklas till en samtidsundersökning av hur en äldre tradition och kvarvarande livsform efter andra världskrigets slut varit tvungen att anpassa sig till förändrade ekonomiska och strukturella villkor. De traditionella näringarna, som inbegrep hela familjens aktiva engagemang i boskapsskötsel och fåboddrift, utmanades av statliga regleringar och krav på ett mer effektivt jordbruk. Den levande historien och den levande samtiden knöts på detta sätt till varandra. Ett citat från en kort artikel av Nylén, publicerad i *Fataburen* samma år, visar hur hon beskriver och sammanfattar studiens kunskapsmål:

Undersökningen, som berör alla avsnitt av byns liv, tar sikte på att registrera det nuvarande tillståndet genom uppteckningar av seder och bruk, teknik och metoder i arbetslivet, organisationsformer, umgängesformer, hus, heminredning osv. genom uppmätning och fotografering av hus, redskap och sakbestånd. Vidare att registrera förändringar samt att genom lämpliga metoder söka fakta att belysa den historiska utvecklingen. Uppgiften blir också så mycket intressantare genom att byn nu befinner sig i hastig omvandling och ger ett exempel på hur ett bysamhälle, som helt är hänvisat till boskapsskötsel i dess för Nordsverige typiska form – med fåboddrift – anpassar sig till den rationalisering av jordbruket statsmakterna söker genomföra och det nya som turismen medför (Nylén 1958:206).

Också i denna fältundersökning anas ett tydligt embryo till vad som i ämneshistorien senare skulle utmålans som paradigmatiska och epokgörande undersökningar, som till exempel den i efterhand mer uppmärksammade fältundersökningen *En svensk by. Sex etnologiska studier av förändringar i Leksandsbyn Laknäs* (1971), eller för den delen Åke Dauns egen *Upp till kamp i Båtskärsnäs* (1969). Även Orvar Löfgrens avhandling *Fångstmän i industrisamhället. En halländsk kustbygds omvandling 1800–1970* (1977) kan ses som en fortsättning på en del av de ingångar som finns på plats i Nyléns långt tidigare undersökning av de historiska och samtida förändringsprocesser som inverkat på människors tillvaro i Bruksvallarna (Nylén 1958, 1975).

Samtidens vägröjare

Så leder denna diskussion fram till den i grund och botten självklara iakttagelsen att ämneshistoria aldrig skriver sig själv, utan tvärtom är något som görs av forskare, kolleger och levnadstecknare, liksom av lärare, studenter, böcker, scheman, kurslistor och power-points. Precis som att kulturavets olika objekt inte ”upptäcks”, utan identifieras, isoleras och uppmärksammas – och ibland ges ett särskilt guldkantat skimmer – handlar det om en serie tillbakablickande inramningar där somligt lyfts fram och annat glöms bort (Smith 2006; även Bohman 1999; Ronström 2008). Det är en i hög grad gemensamt uppburen verksamhet där ljuset faller olika över alla de individer och gärningar som tillsammans bygger upp ämnets kollektiva porträtt.

Det går nog heller inte att helt och hållet undvika den typen av förenklingar och tillspetsade historieskrivningar. Alla goda historier kräver en tydlig intrig och ett begränsat antal såväl hjältar som antagonister och upp-tornande svårigheter att överkomma. Det behövs med andra ord både banbrytande forskning och kvarvarande bromsklossar som motar-

betar eller inte fullt ut inser värdet av det nya. Men man kan nog ändå hävda att både Sigfrid Svensson och Anna-Maja Nylén kunde ha fått spela tydligare roller i den knäsatta historien om hur det gick till när etnologin blev ett samtidsämne.

Och säkert finns här fler roller som söker sin författare, för hur står det egentligen till med samtidsintresset hos forskare som Olof Hasslöf (1949) och Mats Rehnberg? Rehnbergs avhandling *Ljusen på gravarna* (1965), också den en innovationsstudie, var möjligen det diffusionistiska perspektivets svanesång i svensk etnologi, men den kan också beskrivas som bra nära en regelrätt samtidsundersökning. Hasslöf, å sin sida, studerade, intervjuade och fotograferade under en lång följd av år företrädare för en fiskarebefolkning, både män och kvinnor, som fortfarande var i full verksamhet. Bland sådana tidiga etnologiska "samtidsaktörer" skulle också kunna nämnas Gertrud Grenander Nyberg. Med teoretisk förankring i den så kallade Chicagoskolan bedrev hon så tidigt som i början av 1950-talet urbana arbetslivsstudier med hjälp av deltagande observation (Grenander Nyberg 1985).⁹ Den som letar skulle troligen hitta ytterligare fler andra goda exempel på samtidsens vägröjare inom ämnet.

Just därför kan det vara klokt att då och då återvända till den egna ämneshistorien för att se om där glömts kvar något förbigånget eller mindre omskrivet som kan tjäna som inspiration till den egna forskningen. Kanske finns det något i skuggorna bakom de större figurerna som kan ge den egna forskningen en knuff i oväntad riktning. Jag hade i alla fall inte förväntat mig att med ett nyväckt intresse snubbla in i Nordiska museets excerptsamling – oavsett om denna ska betraktas som hopplöst urmodig och övergiven, eller tvärtom som full av inspirerande forskningspotential.

För att knyta an till den gränsmetafor om tröskeln som jag lånade inledningsvis: Svensson var inte den som till sist skulle sätta ner

foten i den definitiva samtiden, men han var absolut en av dem som gjorde det tydligt att det fanns något att kliva över till. Det är på det viset som han kan kallas för en tröskelfigur. I en mening kan man säga att Sigfrid Svensson backade in i samtiden. Ansiktet och en stor del av den egna forskarmödan var hela tiden vänt bakåt, mot historien. Vad Åke Daun gjorde var att han vände på riktningen – och därmed på det egna tänkandet. Han gick in i det omgivande samhället med blicken riktad runt omkring sig; mot samtidsens pågående *nu* och inte mot samtiden som den ena änden där den andra utgjordes av historiska förhållanden. Det är ingen tvekan om att det var ett banbrytande bidrag till ämnet.

För det händer något med perspektivet när forskningen kapar livlinan till historien och på allvar tar sig an samtidsens människor, samtidsens problem och samtidsens sociala situationer och miljöer. Som många etnologer har visat behöver det inte vara slutet på historien, eller på det kulturhistoriska intresset. Dauns stora bidrag var, som jag ser det, att han med undersökningen i Båtskärsnäs pekade ut en både framkomlig och löftesrik riktning för det redan existerande samtidsintresset inom etnologin. Det var en ingång som eftertryckligt placerade etnologin mitt i samtiden, mitt i den brännande politiska och samhällseliga aktualiteten. Vad händer här? Vad är det som står på spel? Varför vill inte folk (talande nog avgränsade till *arbetarna* i bokens uttalade syfte) flytta från Båtskärsnäs? Hur kan man överhuvudtaget förstå den lokala opinionen mot fabriksnedläggningen? Med frågor som dessa upptäckte Daun kanske inte samtiden inom ämnet, men däremot blev han den som på ett konsekvent sätt lösgjorde samtidsintresset från historiens kvarvarande famntag. Och därmed gav han också etnologin en ny och uttalat samtida temporalitet.

Paradigmskiftet som långkok

Jag ska sluta den här samtidsspaningen genom att knyta an till det inledningsvis anförda

begreppet *paradigmskifte*. Jag tror nämligen att det är i lika hög grad användbart som risikabelt. Föreställningen om relationen mellan ”normalvetenskap” och ”paradigmskiften” fångar in något viktigt i hur forskning tenderar att fungera och hänga samman. På ett lättfattligt sätt guidar paradigmbegreppen läsaren mot ögonöppnande upptäckter, som i sin tur banar väg för nya teorier, metoder, frågor och så vidare. Men samtidigt är det lätt hänt att begreppet med tiden utvecklas till att bli sin egen sanning. Det kan med andra ord fungera performativt snarare än deskriptivt. Redan genom att applicera, och därefter gå på gång upprepa idén om ett genomgången paradigmskifte, har vi som uttolkare av den egna ämnesstraditionen också stöpt om denna i enlighet med den omvälvande logik som begreppet implicerar (jfr Morgan 2007). Berättelsen bekräftar i sig radikaliteten i det aktuella brottet med föregångarna.

Paradigmatiska genombrott blir förstådda som snabba och absoluta, som utstakandet av en ny och definitiv riktning. I efterhand går det definitivt att se många vetenskapliga omorienteringar på det sättet, det är så att säga inte fel. Men det osynliggör samtidigt det långsamt undergrävande arbete som pågår även inom ramen för en äldre och pågående tradition, där fröet till kommande undersökningar och frågeställningar många gånger växer till sig inom ramen för det bestående.

Thomas Kuhns bok om paradigmskiften heter just *De vetenskapliga revolutionernas struktur* (1997 [1962]). Det är alltså fråga om revolutioner, om snabba och drastiska förändringar i sättet att bedriva (natur)vetenskap. Det är omorienteringen som en hastigt inträdande synvända, där teckningen av den hattprydda gamla damen i ett slag ger plats åt bilden av en ung kvinna i päls.¹⁰ Även om så kan vara fallet, är det en mindre träffande framställning av hur det ofta går till när nya kunskaps horisonter vinner insteg i många akademiska ämnen. Snarare än det hastiga

förloppet handlar det inom humaniora vanligen om större eller mindre förskjutningar av redan befintliga intressen (jfr Jansson 1981). Inte sällan sker det som ett långsamt sjudande långkok: puttrande på svag låga över flera decennier. Fram till den punkt då någon med ett bestämt grepp vrider upp temperaturen, som genom att vända sig mot samtiden och fråga: Vad händer här? Just nu?

Kanske borde vi humanister därför göra plats för ett mer reformorienterat eller till och med konservativt paradigmbegrepp, där den omstörtande vågen, själva paradigmskiftet, betraktas som följden av många aktörers handlingar. Det är inte att på något sätt förringa förekomsten av epokgörande forskning och enskilda, avgörande verk. Och vad gäller etnologin kvalificerar sig Åke Dauns *Upp till kamp i Båtskärsnäs* utan tvekan som ett sådant. Men det är ett sätt att skriva ämneshistoria som på ett tydligare sätt är medvetet om sig självt som just en pågående historie-skrivning. Kanske ska vi kort sagt bli bättre på att leta upp och bereda plats också åt ämneshistoriens tröskelfigurer.

Simon Ekström, docent

Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet

Nyckelord: samtida, nutida, etnologi, disciplin, Sigfrid Svensson, Åke Daun, paradigm

Noter

- 1 <https://sv.wikipedia.org/wiki/Etnologi>
- 2 From Excerpt to Cosplay: Paths of Knowledge in the Nordic Museum Archive (Ekström uu). Artikeln publiceras inom ramen för projektet ”Vardagens bilder och berättelser. Ett projekt om kulturella omvandlingar i Nordiska museets samlingar”. Finansierat av Riksbankens Jubileumsfond och Vitterhetsakademien.
- 3 För etnologiämnets vidkommande löper dessa två ingångar ihop i exempelvis *Etnologisk koreografi. Att följa ett ämne i rörelse* (2001), en studie av etnologiämnets skriven av vetenskapsfilosofen Margareta Hallberg. Till en sådan ”extern” undersökning kan även läggas

- ”interna” motsvarigheter som *Doktorshatten. En studie av forskarutbildningen inom sex discipliner vid Stockholms universitet* (Gerholm & Gerholm 1992), samt *Etnologiska Visioner. Femton forskare reflekterar kring sitt ämne* (Gerholm (red.) 1993).
- 4 För en fördjupad diskussion om temporalitet som en ordnande struktur för kulturhistoriska museer och till viss del även etnologiämnet i stort, se Nystrand von Unge 2019 (framförallt kapitel 2 och 6).
  - 5 För Nystrand von Unge, vars avhandling fokuserar på villkoren för det museala insamlandet av ”samtiden”, finns här ytterligare en viktig temporal poäng att hämta hem. Nämligen att till skillnad från sina föregångare avsåg Daun med sin studie inte att bidra till den kumulativa tillväxten av något arkiv. Hans forskning var därmed heller inte möjligt att placera inom ramen för ett framtida minnesprojekt (Nystrand von Unge 2019:204ff). I Dauns tappning var samtiden och den egna forskningen om densamma med andra ord sig själv nog (för ett liknande resonemang se även Barbro Blehrs artikel i detta nummer av *Rig*).
  - 6 Det bör också förtydligas att beskrivningarna av *Upp till kamp i Båtskärsnäs* som en brytpunkt för samtidsintresset inom etnologin, blir som starkast i kortare översikter och ämnespresentationer. I längre framställningar tecknas ofta en mer komplex bild av hur studien förhåller sig till tidigare etnologisk forskning (se t.ex. Löfgren 1993).
  - 7 Relationen mellan nytt och gammalt var också ämnet för den omfattande frågelista vid Folklivsarkivet i Lund som Svensson, efter anställningen vid Nordiska museet, initierade på temat ”När den nya tiden kom till bygden”.
  - 8 Se t.ex. *Frågelist och berättarglädje* (2003), se Hagström & Marander-Eklund (2005) samt Lilja (1996) för diskussioner rörande insamlandepraktiker även inom andra folklivsarkiv.
  - 9 Grenander Nybergs arbeten har härvidlag kommenterats av bland andra Britta Lundgren (1996:39f) och Bo Nilsson (1996:131, särskilt not 84). Publiceringen av undersökningen *En charkuterifabrik med tradition. Folklivsskildring från 1950-talets Stockholm* dröjde dock till 1985.
  - 10 Det här är givetvis också en sorts förenkling. Det finns en omfattande litteratur om vad det egentligen var som Kuhn menade med begreppen paradigm och paradigmskiften. Han fortsatte också att skriva flera nya efterord och tillägg i frågan. För en intressant diskussion om olika möjliga sätt att avgränsa – och inte minst strategiskt använda – paradigmbegreppet hänvisas till Morgan 2007, se även Hallberg 2001:141ff. I sin egen diskussion av etnologiämnets inneboende spänningar och omvandlingar föredrar dock Hallberg att begagna sig av Flecks snarlika begrepp *tankestil*.

Referenser

Litteratur

- Benjamin, Walter 1997 [1936]: *Konstverket i reproduktionsåldern*. I: Furuland, Lars och John Svedjedal (red.): *Litteratursociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Björklöf, Sune (m.fl.) 1995: *Etnologiutbildningen. En utvärdering. Utförd på uppdrag av etnologiinstitutionerna vid universiteten i Uppsala, Lund, Stockholm, Göteborg och Umeå med kommentarer om utvärderingsprinciper*. Högskoleverkets skriftserie, 1995:1 S.
- Blehr, Barbro 2001: Förord. I: Blehr, Barbro (red.): *Kritisk etnologi. Artiklar till Åke Daun*. Stockholm: Prisma.
- Bohman, Stefan 1999: *Kulturarvet, museerna och samhället*. I: Alzén, Annika och Magdalena Hillström: *Kulturarvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens 13–14 november 1997*. Stockholm: Riksbankens jubileumsfond.
- Bringéus, Nils-Arvid 2001: Sigfrid Svensson 1901–1984. I: Bringéus, Nils-Arvid (red.): *Sigfrid Svensson som folklivsforskare. En minneskrift med anledning av hundraårsdagen av hans födelse*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien.
- Danielson, Sofia 2010: Anna-Maja Nylén (1912–1976). I: Hellspång, Mats och Fredrik Skott (red.): *Svenska etnologer och folklorister*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien.
- Daun, Åke 1969: *Upp till kamp i Båtskärsnäs. En etnologisk studie av ett samhälle inför industri-nedläggelse*. Uppsala: Verdandi.

- Ehn, Billy 1993: Min etnologi. I: Gerholm, Lena (red.): *Etnologiska visioner. Femton forskare reflekterar kring sitt ämne*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Ehn, Billy och Orvar Löfgren 1982: *Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Ek, Sven B. 2010: Sigfrid Svensson (1901–1984). I: Hellspong, Mats och Fredrik Skott (red.): *Svenska etnologer och folklorister*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien.
- Ekström, Simon uu: From Excerpt to Cosplay: Paths of Knowledge in the Nordic Museum Archive. *Culture Unbound* (accepterad för utgivning våren 2020).
- En svensk by. Sex etnologiska studier av förändringar i leksandsbyn Lånäs*. Daun, Åke (red.), 1971. Leksand: Kommunen.
- Etnologiska visioner. Femton forskare reflekterar kring sitt ämne*. Gerholm, Lena (red.), 1993. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Fleck, Ludwik 1997 [1935]: *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum. Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Frykman, Jonas 1988: Folklivsarkivet, frågelistorna och forskningen. I: *Folklivsarkivet i Lund 1913–1988. En festskrift till 75-årsjubileet*. Lund: Folklivsarkivet.
- Frykman, Jonas 2010: Brita Egaradt (1916–1990). I: Hellspong, Mats och Fredrik Skott (red.): *Svenska etnologer och folklorister*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien.
- Frykman, Jonas och Orvar Löfgren 1979: *Den kultiverade människan*. Stockholm: LiberLäromedel.
- Frågelist och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre*. Nilsson, Bo G., Dan Waldetoft och Christina Westergren (red.), 2003. Stockholm: Nordiska museet.
- Gerholm, Lena 1993: Inledning. I: Gerholm, Lena (red.). *Etnologiska visioner. Femton forskare reflekterar kring sitt ämne*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Gerholm, Lena och Tomas Gerholm 1992: *Doktorshatten. En studie av forskarutbildningen inom sex discipliner vid Stockholms universitet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Grenander Nyberg, Gertrud 1985: *En charkuterifabrik med tradition. Folklivsskildring från 1950-talets Stockholm*. Stockholm: LiberFörlag.
- Hagström, Charlotte och Lena Marander-Eklund (red.), 2005: *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Hallberg, Margareta 2001: *Etnologisk koreografi. Att följa ett ämne i rörelse*. Nora: Nya Doxa.
- Hasslöf, Olof 1949: *Svenska västkustfiskare. Studier i en yrkesgrupps näringsliv och sociala kultur*. (Diss.). Stockholm: Stockholms högskola.
- Hägerstrand, Torsten 1953: *Innovationsförloppet ur korologisk synpunkt*. (Diss.). Lund: Universitetet.
- Jansson [senare Gerholm], Lena 1981: The 22nd Nordic Congress of Ethnology and Folklore, 9–11 June 1981, in Liperi, Finland. *Ethnologia Scandinavica*.
- Jönsson, Lars-Eric och Fredrik Nilsson 2006: Etnologiska klassiker? *Rig* nr 4.
- Kuhn, Thomas 1997 [1962]: *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. Stockholm: Thales.
- Lilja, Agneta 1996: *Föreställningen om den ideala upppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv: ett exempel från Uppsala 1914–1945*. (Diss.). Uppsala: Uppsala universitet.
- Lindqvist, Mats 1993: Det annorlunda i det självklara. I: Gerholm, Lena (red.): *Etnologiska visioner. Femton forskare reflekterar kring sitt ämne*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Lundgren, Britta 1996: Kön och genealogi i etnologisk ämneshistoria. I: Lundgren, Britta, Inger Lövkrona och Lena Martinsson (red.): *Åtskilja och förena. Etnologisk forskning om betydelsen av kön*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Löfgren, Orvar 1977: *Fångstmän i industrisamhället. En halländsk kustbygds omvandling 1800–1970*. (Diss.). Stockholm: LiberLäromedel.
- Löfgren, Orvar 1990: Etnologisk kulturanalys från sextioal till nittioal. I: Gustavsson, Anders (red.): *Nordisk etnologi och folkloristik under 1980-talet*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Löfgren, Orvar 1993: På John Granlunds tid. Lusthusporten 1955–1969. I: Hellspong, Mats (red.): *Lusthusporten. En forskningsinstitution och dess framväxt 1918–1993. Festskrift till den Hallwylska professuren i folklivsforskning i Stockholm vid dess 75-årsjubileum*. Stockholm: Nordiska museet.
- Löfgren, Orvar 1996: Ett ämne väljer väg. I: Löfgren, Orvar och Billy Ehn (red.): *Vardagslivet etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Löfgren, Orvar 2013: Arkivlådan. Konsten att bygga en analog sökmotor. I: Hagström, Charlotte, Göran Sjögård och Carina Sjöholm (red.): *Folklivsarkivet i Lund 100 år*. Lund: Lunds universitet.
- Mellander, Elias 2018: *Etnologiska kompositioner. Orienteringar i yrkeslivet*. (Diss.). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Morgan, David L. 2007: Paradigms Lost and Pragmatism Regained. Methodological Implications of Combining Qualitative and Quantitative Methods. *Journal of Mixed Methods* nr 1.
- Nilsson, Bo G. 1996: *Folkhemmets arbetarminnen. En undersökning av de historiska och diskursiva villkoren för svenska arbetares levnads-skildringar*. (Diss.). Stockholm: Nordiska museet.
- Nylén, Anna-Maja 1958: En fjällby. Något om en byundersökning i Härjedalen. I: *Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 1958*. Stockholm: Nordiska museet.
- Nylén, Anna-Maja 1975: Bruksvallarna i Härjedalen. En fjällby möter nutiden. *Saga och Sed*.
- Nystrand von Unge, Elin 2019: *Samla samtid. Insamlingspraktiker och temporalitet på kulturhistoriska museer i Sverige*. (Diss.). Stockholm: Vulkan.
- Rehnberg, Mats 1965: *Ljusen på gravarna och andra ljusseder. Nya traditioner under 1900-talet*. (Diss.). Stockholm: Stockholms universitet.
- Ronström, Ove 2008: *Kulturarvspolitik. Visby. Från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Schoug, Fredrik 1998: Sanning och konsekvens. I: Miegel, Fredrik och Fredrik Schoug (red.): *Dikotomier. Vetenskapsteoretiska reflektioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Skarin Frykman, Birgitta 1993: På jakt efter det okända. I: Gerholm, Lena (red.): *Etnologiska visioner. Femton forskare reflekterar kring sitt ämne*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Skott, Fredrik 2014: Folkloristiken och folkminnesarkiven. *Rig* nr 1.
- Smith, Laurajane 2006: *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Svensson, Sigfrid 1942: *Bygd och yttervärld. Studier över förhållandet mellan nyheter och tradition*. Stockholm: Nordiska museet.
- Svensson, Sigfrid 1961: Nyhetspridare och traditionsbrytare. *Den gamla bondekulturens upplösning. Föredrag och diskussioner vid fjortonde Nordiska folklivs- och folkminnesforsarmötet i Åbo 1959*. Åbo: Kulturhistoriska institutionen. Åbo Akademi.
- Svensson, Sigfrid 1974: *Svensk etnologi. Från forntidstolkning till samtidsforskning*. Stockholm: Natur och Kultur.

Elektroniska källor

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Etnologi>
(hämtad 19-11-02)

SUMMARY

Crossroads of Past and Present

As a discipline, ethnology comes from history: from the study of historical conditions, usually the older peasant society, and through time it has also comprised the study of industrialized and urbanized Sweden. To a large extent, however, ethnologists have moved towards ethnographic fieldwork and examinations of contemporary society. This does not apply to all ethnologists, and not all the time, but when viewed as a discipline under way, this has been the general direction of ethnology. Today, the *present* is very much the obvious vantage point within the discipline and its practition-

ers. It is from the present that the majority of ethnologists view their fields, although sometimes supplemented with a historical background. But how did we all end up in this overwhelming interest in the contemporary?

The much preferred answer to that question points towards Åke Daun's *Upp till kamp i Båtskärsnäs* (1969). This pioneering study is thus an important part of the disciplinary narrative, which says something essential about what ethnologists are, where they come from and where they are heading. However, by discussing how a scholar

from an earlier generation, Sigfrid Svensson, dealt with the present in his own research, the aim of the article is to destabilize one of the given starting points upon which ethnologists often choose to build their own history. Reinstalling Svensson in this scheme can hardly put the narration to an end. After all, there is a watershed in the discipline when the interest in the contemporary takes a new and more profound bearing than ever be-

fore. Nevertheless, there are researchers in the past, like Svensson, who can be used to soften some of the sharp edges of that well-known shift of the discipline.

Keywords: contemporary, present, ethnology, discipline, Sigfrid Svensson, Åke Daun, paradigm

Samtidsetnologi före samtidssetnologin

Barbro Blehr

En fråga om en förhistoria

Wenner-Gren Center är en blå skyskrapa vid Norrtull i Stockholm. Där hölls 7–11 mars 1967 ett nordiskt symposium för att diskutera hur etnologer skulle kunna studera samtiden. Detta är samma år som Åke Daun lägger fram licentiatavhandlingen *Upp till kamp i Norrbygrund* och två år innan avhandlingen kommer ut i bokform med ortens verkliga namn i titeln (1969). Symposiet resulterade i en antologi med titeln *The possibilities of charting modern life* (Erixon 1970a). Det är inte säkert att den rymmer alla föredrag som hölls, men den rymmer många nog för att ge svar på frågan: Hur föreställde sig etablerade etnologer i generationen före Åke Daun och hans kamrater en etnologisk samtidsforskning?

Mitt skäl till att ställa denna fråga är att många etnologer, särskilt de som är danade i Stockholm, har växt upp med förståelsen att etnologin ändrade riktning med just Båtskärsnäs-boken (jfr Ekströms artikel i detta nummer). Men vad händer om vi skrapar lite på den historieskrivningen? Vad hör vi, i det här fallet, om vi lyssnar till dem som talade bara lite tidigare?¹ Det jag hör, eller ser, vid läsningen av antologin kan sammanfattas i fem punkter, som ska utvecklas på de följande sidorna. Men först en introduktion till antologin och dess författare och det begränsade urval av andra texter som har fungerat som kompletterande underlag för resonemanget.²

Symposiets syfte var att diskutera om de metoder som hade tillämpats i det etnologiska studiet av det förflutna kunde användas även

i studier av det moderna samhället, eller om samtidsstudierna skulle kräva angreppssätt som kunde vara radikalt annorlunda (Erixon 1970b:xi). Bakom arrangementet stod The Nordic Council for Anthropological Research. Detta råd, bildat 1962, beskrivs av Åke Hultcrantz i en samtida källa som en organisation för att stödja det under efterkrigstiden allt mer intensiva utbytet mellan amerikanska antropologer och svenska forskare i angränsande discipliner. Dess uppgift var primärt att anordna symposier (1968:289). Ulf Hannerz har i en tillbakablick på den svenska antropologins framväxt omtalat rådet som ”en relativt kortlivad och självrekryterande sammanslutning av professorer i etnografi, folklivsforskning, arkeologi och religionshistoria, och till övervägande delen en konservativ gruppering” (2018:65).³ Hannerz skildring av 1960- och 70-talen påminner om att etnografiämnet i Sverige i början av denna period var en ytterst liten och entydigt museibaserad verksamhet vars omvandling (växt, akademisering och namnbyte) har skett parallellt med folklivsforskningens (2018:55ff). Mellan hans rader kan man få intryck av att Nordiska Rådet för Antropologisk Forskning inte var bland dem som helhjärtat stödde en modernisering av etnografiämnet.

Mot bakgrund av den ambition om utbyte över ämnesgränser som Hultcrantz beskriver bör vi notera hur Erixon i introduktionen till antologin skiljer mellan ”general ethnology” och ”regional ethnology” (Erixon 1970b:xi). Den generella syftade då på den globalt orien-

terade antropologin, den regionala på den disciplin han själv företrädde. Folklivsforskarna dominerar i antologin. Mot bakgrund av den skiljelinje mellan konservativa och moderna forskare som antyds i Hannerz artikel bör dock noteras att symposiet bland sina deltagare hade kunnat räkna även Fredrik Barth, professor vid den nybildade socialantropologiska institutionen vid Universitetet i Bergen. Hannerz nämner denna institution som en näraliggande inspiration i omvandlingen av etnografen till en akademisk antropologi i det svenska systemet (2018:56). För många svenska etnologistudenter är Barth istället känd som inspirationskälla för Åke Daun. Barth skulle ha kunnat företräda en modern antropologi om han hade varit på plats. Han hade dock avböjt att komma.⁴

Ännu en detalj som är värd att notera är att Erixons välkomsthälsning vid symposiet understryker att deltagarna har delade meningar i de frågor som ska diskuteras. Flera gånger i det korta anförandet appellerar han till deras tolerans och vilja att lära av varandra och till den tradition av goodwill och respekt för andras åsikter som han menar kännetecknar det nordiska samarbetets traditioner (Erixon 1970c:xiii). Med en lätt konspiratorisk läsning kan man tänka att han hade läst inkomna föredragsmanuskript och befarade bråk.

De bidrag som är bevarade i skriftlig form, förutom Erixons, är författade av Johannes Nicolaisen, Institutionen för etnologi och antropologi, Köpenhamns universitet, George Nellemann, Dansk Folkemuseum, Köpenhamn, Anna-Britta Hellbom, Etnografiska museet, Stockholm, Anna-Maja Nylén, Nordiska museet, Stockholm, Harald Hvarfner, Norrbottens museum, Luleå och Asko Vilkuna, Etnologiska institutonen, Universitetet i Jyväskylä, tillsammans, Lily Weiser-Aall, Norsk Etnologisk Gransking, Oslo, Knut Kolsrud, Etnologiska institutionen, Universitetet i Oslo, Otto Blehr, Universitetet i Bergen, Sven B. Ek, Etnologiska institutionen, Lunds universitet, Albert Eskeröd, Nordiska museet, Ilmar Talve, Etnolo-

giska institutionen, Åbo universitet, samt åter Asko Vilkuna, nu som ensam författare. Skaran rymde alltså, föga förvånande mot bakgrund av den fortsatt starka kopplingen till museerna, fler musei- än akademibaserade skribenter. Dominansen av män bör också noteras, liksom det faktum att de kvinnliga bidragsgivarna inte hade akademiska positioner.⁵ Åldersmässigt spänner deltagarna från dryga 35 till närmare 80 år. Sigurd Erixon stod värd 79 år gammal och står som redaktör och författare till introduktionen av antologin fast han dog två år innan den kom ut.⁶ Förmodligen är det detta faktum, i kombination med kunskapen om att 1960-talet var en mer hierarkisk tid än vår, som initialt fick mig att tro att symposiet hade dominerats av män som företrädde sin disciplin i kraft av både ålder och position. Den magkänslan fick dock ge vika i mötet med en kontroll av födelseåren; majoriteten av författarna var under 50 när de träffades vid Norrtull. På något undantag när bör de emellertid kunna betraktas som väl etablerade i sina yrkesroller. Hur många som deltog i symposiet utan att hålla föredrag har inte gått att bringa klarhet i. Två deltagare som har nämnts är Gutorm Gjessing, professor i etnografi och föreståndare för Etnografisk museum i Oslo sedan 1947, och John Granlund, som 1967 hade varit Hallwylsk professor i nordisk och jämförande folklivsforskning vid Institutet för folklivsforskning i Stockholm i mer än ett decennium. Att studenter skulle ha haft tillträde till sammanhanget är osannolikt.⁷

De bidrag som bäst lät sig utnyttjas som underlag för svaret på min fråga är författade av Ek, Erixon, Eskeröd, Talve och Vilkuna. Andra (som Nicolaisen och Hellbom) bidrar mer kortfattat eller indirekt till huvudtemat, eller avvisar tanken på en omorientering mot samtiden (Kolsrud; jfr Rogan (2013:214) som påpekar att hans hållning på denna punkt framstod särskilt markant just i samband med symposiet 1967), eller tacklar symposietemat ur en vinkel som avviker skarpt från de andra deltagarnas (Blehr). Som del av rekognosceringen sökte

jag även efter artiklar med samtidsstema i registret för tidskriften *Rig* under den tioårsperiod som föregick våren 1967. Men skörden var mager och de bidrag som framstod som mest relevanta var författade av forskare som också medverkade på Wenner-Gren Center (Nylén 1960, 1964; Ek 1966).

Fokus i det följande ligger alltså på denna fråga: när tidigare, äldre och/eller mer etablerade etnologer än Daun och hans kamrater, representanter för etablissemanget, om man ställer det på sin spets, föreställde sig en samtidssetnologi på 1960-talet, hur var denna samtidssetnologi beskaffad? Vad skulle den gå ut på, varför var den viktig, hur skulle den bedrivas?

1. Vad var samtid?

Det första svaret handlar om hur författarna föreställde sig samtiden. På begreppsplanet är detta inte lätt att reda ut, dels på grund av översättningsaspekter, dels för att de rent konkret opererade med olika tidsperspektiv. Erixon refererar till exempel i sitt välkomstintlägg (1970c:xiii) både till "the modern era" och "the actual present" på ett sätt som jag finner mest rimligt att förstå som att det senare är en begränsad och näraliggande tidpunkt inom det moderna samhällets mer utsträckta ramar. I sitt eget bidrag till antologin förlägger han dock starten på nuet (the present) till första världskrigets slut, medan den verkliga samtiden (the real contemporary stage) inträder först efter slutet på det andra världskriget (1970d:1). Talve noterar inledningsvis i sin artikel att begreppen "the modern era" och "the present" användes synonymt i invitationen till symposiet och slår själv fast att båda uttrycken (eller närmare bestämt då "the present epoch") inom nordisk etnologi har använts för den tid som är "within living memory" (1970:125). Vid tiden för symposiet innebar detta att de som var 60–70 år och därutöver förväntades kunna berätta om förhållanden från perioden från sekelskiftet till första världskriget. Med detta som premis blev sekelskiftet den bakre gränsen för samti-

den, medan den främre gränsen gick här och nu, i forskarnas egen tid (ibid.). När Ek resonerar om vad "ethnology of the present" bör vara ligger den bakre gränsen däremot tidigare, runt 1870 när industrialiseringen tog fart på allvar (1970:102).

Erixon slår i sitt inledande bidrag till antologin fast att folklivsforskarnas intresse för samtiden – i den långa skepnad det här är tal om – började ta form redan på 1930-talet (1970d:2ff). Flera faktorer synes ha samverkat till detta: en mättnad i projektet att dokumentera det gamla bondesamhället parat med att de traditionsbärare som forskarna här hade förlitat sig på dog ut, intensifieringen av internationella teoretiska impulser av det slag som även Hultcrantz uppmärksammar i den ovan nämnda artikeln (1968) och generellt ett ökat samhällsligt intresse för samtida förhållanden; Erixon nämner här även hur skolämnet samhällskunskap gradvis hade trängt undan historiska kunskaper (1970d:4). Han påminner också om sina egna pläderingar i programskriften *Svenskt folkliv* från 1930-talet, där han understryker att inget annat tidsskikt erbjuder så goda förutsättningar för vad han kallar "all-round or depth analysis" (1970d:4), och om att redan direktiven i samband med tillkomsten av den Hallwylska professuren 1919 hade angett att "alla sociala klasser" skulle studeras (1970d:5).⁸

Den moderna tid man skulle pröva att ta sig an karaktäriserades, fortfarande enligt Erixons inledning, av snabbhet, föränderlighet, social nivellering och – om än mer parentetiskt omnämnt – nedtoningen av regionala kulturer till förmån för formeringen av en mer allmän nationell kultur (1970d:10). En betydelsefull kraft bakom dessa processer var massmedierna, som blev kanaler för en kulturspridning som bröt ner tidigare geografiska barriärer mellan olika kulturområden. Två konkreta undersökningsområden som tenderade att hamna i fokus var arbetarmiljöer samt livet i tätorter och städer. Väl att märka var dock inte detta självklart sammanfallande fält, sna-

rare två nya framträngande områden som etnologerna måste ta sig an, vart och ett av dem i dess egen rätt (Talve 1970:129ff).

En av dem som resonerade utifrån konkreta studier var Ek (disputerad sedan fem år på en avhandling som hade renderat honom docentkompetens; Isaksson 1963:70). Hans exempel var stadsundersökningar. I den ovannämnda artikeln i *Rig*, som utgår från liknande stoff som antologibidraget, urskiljer han tre möjliga tidsaspekter i det han där kallar tätortsetnologi: ”det preindustriella, i stort sett enbart skriftligt iakttagbara; det tidiga industrialiseringsskedet, ännu är möjligt att studera genom traditionsmaterial utom i den allra första fasen; dagens situation som kan belysas med de mest differentierade fältundersökningsmetoderna” (1966:99). Det han själv förordar är det andra alternativet, som han kopplar samman med ”den lundensiska inriktningen på vad som kallats den nya tiden på landsbygden” (ibid.). Bakom ligger förstås inflytandet från Sigfrid Svenssons innovationsforskning (jfr Ekströms artikel i detta nummer).

Ek kommenterar emellertid även fördelarna med det tredje alternativet: med ett fokus på dagens situation skulle man ”på ett obehindrat och mångfacetterat sätt” kunna insamla ett ”fritt valt material för framtida komparationer” (1966:100). Tanken ekar av samma rikedomskänsla inför stor tillgång på material som Erixons ovan refererade plädering från 1930-talet. Nackdelarna med ett studium av dagsaktuella förhållanden, å andra sidan, inkluderar enligt Ek både ”en viss svårighet att finna konkreta, speciellt etnologiska problemställningar” och en risk för konkurrens med sociologi och kulturgeografi, en konkurrens i vilken han spår etnologin skulle komma till korta (ibid.).

Kommentaren att ett studium av nuet skulle kunna lida brist på etnologiska problemställningar bottenar uppenbarligen i hans djupa övertygelse om att etnologin står och faller med ett ”tillbakablickande perspektiv”:

Undersökningar utan djupdimensioner resulterar i funktionella ytbeskrivningar men kan inte

förklara mönstrets uppkomst och innersta konstruktion, något som tillhör etnologins närmsta uppgifter. Den historiska insikten – det kan ju röra sig om ett helt kort tidsperspektiv bara det är relevant – är en förutsättning för den fulla förståelsen (ibid.).

Med en sådan grundförståelse av hur etnologisk forskning ska bedrivas blir det självklart att samtidsstudier i praktiken är historiska. I Eks fall blev det också uppenbart att samtidsforskningen, likt det tidigare studiet av den förindustriella folkulturen, måste ta form av en rädda medan räddas kan-operation. Om man var intresserad av det äldsta tidsskiktet eller av dagens situation fanns, skrev Ek, ingen fara i dröjsmål. Om man däremot ville fånga det tidiga industrialiseringsskedet – vilket var av nöden för att rätt förstå samtidens samhälle – då vore ”ytterligare fem års försummelser med materialinsamlingen /.../ fatala...” (ibid.).

Det första av de fem svaren på frågan kan därmed sammanfattas som att samtiden i praktiken hade ett långt tidsdjup. Intresset handlade inte om här och nu, utan om en epok med längre varighet. Därmed blev studiet av samtiden/industrisamhället i praktiken inte så olik studiet av historien/bondesamhället, hur olika till sin karaktär de båda studieobjekten än var. Den komponent som skapade kontinuiteten var metodologisk och handlade om etnologin som traditionsvetenskap.

2. *Etnologin är en traditionsvetenskap*

Premissen att etnologi var en traditionsvetenskap innebar att det måste finnas en kontinuitet och ett tidsdjup i fenomenen för att de skulle bli etnologiskt relevanta. I praktiken fungerade detta effektivt som en spärr mot att ta sig an företeelser som var för fårska. Detta verbaliserades tydligt och försvarades starkt framför allt av Erixon (1970d:13–14). Men tanken är uttalad även i Eks bidrag liksom hos Eskeröd (som inleder sin artikel med att hävda att det är ett missförstånd att funktionalismen skulle ha varit a-historisk; 1970:113ff).

En alternativ traditionsförståelse skymtar dock förbi i Erixons bidrag, när han refererar till den konferens 1951 där K. Robert Wikman ska ha argumenterat för ”a contemporary tradition” vid sidan av den tradition som är nedärvd (Erixon 1970d:13). I samma sammanhang nämns Anna-Maja Nyléns elaborering av denna tanke tio år senare; att betydelsen av litteratur, film, radio och television som kanaler för tradition blir viktigare och viktigare för varje ny generation.⁹ Erixon själv förkastar dock detta vidare traditionsbegrepp, med argumentet att trading mellan generationerna satte djupare och starkare spår, ofta ”oförändrade under århundraden” (1970d:13–14).

Talve pläderar emellertid i antologin för en öppnare hållning, och varnar till och med explicit för att inta en för rigid ståndpunkt i frågan. Om man ska vänta och se vad som blir tradition innan man undersöker det, påpekar han, så kommer man alltid att missa de initiala stadierna i den process där något etableras (1970:126). Som konkret exempel på hur kollegerna i Åbo har studerat innovationer, innan de vet hur dessa kommer att utvecklas, anför han en studie 1962 av barns lekar där det konstaterades att ”rubber-band twist” hade blivit en populär lek bland skolflickor (1970:127). Han beklagar att forskarna (både för att de kom igång för sent och för att de ”som vanligt” saknade personal) inte kunde dokumentera initialskedet i detalj. I text kan han dock åtta år senare konstatera att leken hade blivit traditionell och att den fortfarande var mycket populär (1970:128). Hans krav på traditionens tidsdjup låg med andra ord på en betydligt grundare nivå än Erixons.

I praktiken var alltså meningarna om hur tradition skulle förstås, definieras och fungera styrande för det etnologiska projektet delade. Men den konservativa hållning som Erixon företrädde i sammanhanget bör uppmärksammas som en teoretisk/metodologisk präglning med avgörande effekt i mötet med samtiden. Det är också värt att märka att både

Erixon och Ek höll fast vid denna förståelse, parallellt med att de prisade samtiden för dess obegränsade tillgång till material. Man kan reflektera över vilken glädje de i praktiken kunde ha av denna materialrikedom, så länge deras krav på det etnologiskt relevanta var att det skulle ha visat sig ha lång varaktighet.

3. *Samtiden skulle dokumenteras i sin fulla bredd*

Det tredje svaret är att uppgiften för samtidssetnologin var att dokumentera kulturmiljöer – vilket är det ord som oftast användes – i deras fulla bredd. Denna ambition opererade på två plan. På en övergripande nivå handlade det om att inte prioritera någon aspekt av det moderna på bekostnad av någon annan. Så skriver till exempel Talve om tre stora uppgifter för den finska etnologin: att undersöka arbetarkulturer och olika yrkeskulturer, urban kultur (som ju rymde mycket mer än arbetarmiljöer) och sist men inte minst, att inte glömma bort landsbygden så som den gestaltade sig efter den gamla bondekulturens sönderfall (1970:128ff). Och Erixon skisserar, mot slutet av sin inledning till antologin studiet av ”den moderna människan” som ett totalprojekt där fokus inte skulle vara periferin utan mer centrala och nationellt typiska regioner, där både individer och grupper skulle stå i fokus, där både öppna/erkända, och outtalade/omedvetna relationer skulle beaktas, liksom problemet med att företeelser liknade varandra utan att det förelåg någon kontakt dem emellan. Initialt måste också varje individ ägnas samma intresse; några urval skulle inte kunna göras förrän materialet var känt, om jag förstår resonemanget rätt (1970d:20ff). Partiet där Erixon drar upp linjerna för detta program är mer än en sida långt och när jag försöker föreställa mig det i talad form blir känslan av intensiv monolog påtaglig. Hans avslutande kommentar är ”Så vitt jag vet har aldrig något liknande blivit gjort” (1979d:22). Mot bakgrund av projektets omfattning framstår detta knappast som märkligt.¹⁰

Ambitionsnivåns motsvarighet i de kon-

kreata studierna handlade om både bredd och (tids)djup. Eskeröd (som generellt resonerar med stöd i amerikansk kulturanthropologi, efter att tydligt ha markerat att socialantropologi bara utgör en del av denna disciplin (1970:113)), skisserar ett studium av de olika kulturmiljöerna där tre aspekter skulle vägas in: miljöernas struktur, funktion och transformation (1970:118). Hans bidrag är teoretiskt till sin art och de analysmodeller han förordar har koppling till bland annat Radcliffe-Brown, Malinowski och Redfield. Ek i sin tur summerar också i termer av tre begrepp (dock utan att använda ordet funktion): kulturmönster, social struktur och förändring (1970:102f). I den ovannämnda artikeln i *Rig*, publicerad året före symposiet, hade han även bidragit med resonemang utifrån en mer fältarbetsnära ingång, med frågelistan Luf 126 som exempel (1966:98). Exemplet illustrerar väl bredden i den önskade dokumentationen: yrkesliv, social organisation, bostäder, mat, kläder, umgängesformer, högtider, fritid, idrott, hygien, sjukvård, etcetera; allt skulle med. Planen var att de studenter som gjorde intervjuerna även skulle ha ett tredelat fokus. För det första skulle de fråga om sagesmannen själv och personens familj. För det andra skulle de i intervjun undersöka om svaren ägde en mer allmän giltighet. För det tredje skulle de fråga efter förhållanden även före och efter den tid som den intervjuade hade beskrivit (ibid.). Ek konstaterar själv att resultatet blev av blandad kvalitet och att metoden behövde modifieras eftersom varken den frågande eller den svarande i praktiken orkade med att hantera så många tidsskikt i ett och samma samtal (ibid.) Själva kunskapsambitionen vek han dock inte ifrån.

Helhetsambitionen hade djupa rötter i folklivsforskningen, i form av föreställningen om folkkulturen som ett sammanhängande helt.¹¹ Mot den bakgrunden kan ambitionen att fånga kulturmiljöer som helheter framstå som en metodologisk tröghet, lika effektiv som föreställningen att bara det i verklig me-

ning traditionella skulle ligga inom folklivsforskningens domän. På det kontot kan man kanske skriva Talves reflektion över vilka tidigare etnologiska begrepp forskarna kunde ta med sig till studierna av den moderna tiden (1970:127ff). Enskilda kategorier eller begrepp var inte överflyttningsbara från det ena studieobjektet till det andra, konstaterade han; grundtanken att allt måste studeras som en helhet, däremot, var och förblev giltig. Men samtidigt är det tydligt, i flera av bidragen, att internationella funktionalistiska impulser hade gett de holistiska ambitionerna ett nytt slags näring.

4. Dokumentation skulle vara representativ

Vad man ville komma fram till var det typiska och allmängiltiga (se t.ex. Ek 1970:104). De högt ställda ambitionerna på att täcka "allt", eller så mycket som möjligt, eller för den delen redan uppgiften att göra studier i städer och andra tätbefolkade områden (Talve 1970:133), satte därför (bortsett från den ovan refererade långa monologen i Erixons artikel) frågor om urval och representativitet i fokus.

Som en metod för att uppnå representativitet på en övergripande nivå framförde Eskeröd en modell från Nordiska museet (1970:117ff), där man planerade att välja ut "en serie representativa kulturmiljöer" och genomföra djupundersökningar i dessa. Av arbetsekonomiska skäl skulle urvalet inkludera områden där undersökningar redan hade gjorts; på så sätt skulle man relativt snabbt kunna anlägga diakrona perspektiv och kasta ljus över förändringsprocesser. Vid valet av tillkommande, kompletterande undersökningar fanns det många slags urvalsfaktorer att beakta, allt i syfte att få ett så brett och varierat underlag som möjligt och därmed en god grund för komparativa analyser. Att komparation var den enda vetenskapligt värddiga ambitionen framgår explicit men kortfattat i frasen: "direkt jämförbara och därmed meningsfulla resultat" (Eskeröd 1970:117). Av Erixons slutord i inledningen framgår

också att komparation alltid krävde ett historiskt djup (1970:22).

Representativitetskravet måste också uppfyllas i varje enskild studie. Särskilt noggrant resonerar Ek om detta – som rimligt är eftersom hans bidrag (såväl i antologin som i den ovannämnda artikeln) utgick från aktuella eller pågående studier. Hans baspremiss var kvantitet: ”Ett litet material kan, om det vill sig illa, ge mycket missvisande utslag” (1966:103).¹²

Liksom flera andras resonemang i antologin tyder Eks texter på att medvetenheten om representativitetsproblematiken skärps i mötet med det moderna samhället. Logiken i detta framstår inte som tydligt uttalad. Men en central komponent i tankegången förefaller ha varit att samtiden uppvisade en större kulturell variation och en större frihet för individer att träffa egna val eller inta egna ståndpunkter; därigenom blev industrisamhället per definition besvärligare materia att hantera än det bondesamhälle som etnologerna var vana att förstå som traditionsbundet och konformt (jfr Ek 1966:103). Sannolikt spelade det också in att de genom att närma sig samtiden också skulle närma sig moderna samhällsvetenskaper med helt andra metodarsnalar än deras egna. Ord som sociologi och statistik skymtar emellanåt förbi i bidragen, dock utan att författarna går in i någon djupare diskussion om att själva tillämpa statistiska metoder. Vad som framför allt bör noteras i relation till denna artikels fråga är dock den sammantagna effekten av ambitionen om vad studierna skulle täcka, i kombination med kravet på stora materialmängder. Det är temat för det femte svaret.

5. Det krävs ett lag och det krävs resurser

Mot bakgrund av de högt ställda kraven på dokumentationens bredd och omfattning skulle uppgiften att ta sig an samtiden komma att kräva en stor organisation: pengar, personal och koordinering. Flera av bidragsgivarna suckar över att de inte har kunnat utföra de

uppgifter de borde på grund av brist på resurser och personal.

Som en strimma av hopp på den här punkten framstår möjligen Vilkunas rapport från universitetet i Jyväskylä, där finsk och jämförande folklivsforskning (inklusive folkloristik) hade etablerats genom en professur så sent som 1964 (1970:149ff). Eftersom miljön saknade arkiv hade deras studenter hänvisats till fältstudier för sina arbeten. Det nyinsamlade materialet hade omedelbart blivit föremål för analys istället för att lagras för framtida bruk (parallellt hade det dock även arkiverats), och dessutom hade den etnologiska institutionen engagerats i en tvärvetenskaplig studie som också hade fungerat vitaliserande. När Vilkuna skisserar fortsatta forskningsprojekt i miljön i Jyväskylä (1970:152ff) är fältet det omgivande centrala Finland, som han beskriver som representativt för landet i stort, med en rik folkkultur och en snabb pågående modernisering. Det forskningsprogram han skisserar är lika imponerande till sin omfattning som det Erixon principiellt hade dragit upp riktlinjerna för. Men väl att märka markerar Vilkuna att programmet är hypotetiskt. Han skriver om det som normerande, men förvarnar samtidigt tydligt om att det inte kommer att kunna realiseras i sin helhet (1970:152).

Ek, som alltså hade vana av att anlita studenter i studiet av kulturmiljöer i städer, bidrar med ett perspektiv som är både pessimistiskt och radikalt. I den svenskspråkiga artikeln (1966) skriver han om hur lundastudenternas obligatoriska fältarbeten under de senaste tio åren ofta hade förlagts till stadsmiljöer (1966:97ff). Ett praktiskt problem som detta hade uppenbarat var att långt ifrån alla studenter var skickliga intervjuare. Detta föranleder Ek att påpeka behov av både en uppgradering av utbildningen i intervjuande och ett ökat användande av bandspelare (1966:101ff). Möjligheten att anlita särskilt skickliga intervjuare mot honorar ser han som önskvärd men inte realiserbar. Därför ser han

för sig att man även i framtiden kommer att vara hänvisad till att låta materialinsamling ske genom studenternas obligatoriska fältövningar (1966:102). I kombination med att universiteten i framtiden i ökande grad ska kunna åta sig utomstående beställares uppdrag går han sedan långt i att skissera hur universitetsinstitutionerna bör kunna ”fungera som företag med på vanligt sätt dirigerad och avlönad arbetskraft” (1966:105). För studenternas vidkommande innebär det att deras ”huvudlärare” i akademien ska kontrollera deras arbetskraft (om några av medlen skulle tillfalla studenterna framgår inte, men jag håller det för otroligt; modellen verkar vila på att deras arbetskraft disponeras fritt). Akademisk frihet nämns i sammanhanget men följs inte upp.

Kommentarer och vidare tankar

Den samtidsforskning som författarna föreställde sig i de djärvaste ögonblicken var ett totaldokumentationsprojekt av samtiden, i dess fulla historiska djup, av samma dignitet som det tidigare avrundade projektet att göra en atlas över folkkulturen. För detta krävdes organisation, styrning och resurser, och det krävdes personal – i en utsträckning som de inte förfogade över. Ur det femte svaret kommer därför ett sjätte konstaterande; uppgiften skulle visa sig övermäktig. Man kan fundera över om de tvivlade redan där och då. För egen del är jag dock benägen att bland de här fokuserade bidragsgivarna se en skiljelinje mellan Ek, Eskeröd och Erixon å ena sidan, och Talve och Vilkuva å andra sidan. Där de första tre framträder som kompromisslösa i sina visioner om totalperspektiv och långa historiska linjer – med resultat att projektet i praktiken blir ogenomförbart – framstår de andra två som både öppnare och mer pragmatiska.

Två år efter symposiet kunde de deltagare som då ännu var i livet (det vill säga inte Erixon) hålla Båtskärsnäs-boken i sin hand. Den var avvikande, tänker jag efter läsningen av bidragen från Wenner-Gren Center, inte för att den behandlade ett industrisamhälle el-

ler för att den var baserad på ett relativt långvarigt fältarbete – vilket är vad vi ofta har tenderat att förmedla till studenter. Det nya var snarare att den var en undersökning utförd av en ensam forskare som hade fältarbetat på egen hand och efter eget huvud, arbetat med en snävt formulerad problemställning snarare än en önskan att kartlägga en kulturmiljö i dess totalitet över tid, inte hade dokumenterat sitt material för eftervärlden, och, kanske mest provocerande av allt, hade sökt sina svar enbart genom att fokusera processer i nutiden. Mer brott än så kunde det inte bli.¹³

Några kommentarer återstår. Den första knyter an till antologin *Vad sker i glesbygden* (1968), resultatet av ett fältseminarium i regi av Nordisk Etnologisk-Folkloristisk Arbetsgrupp (NEFA), som också har figurerat i ämneshistorien som en pusselbit i utvecklingen mot en modern samtids-etnologi. Eftersom jag lever nära någon som var med i Jokkmokk – samme Otto Blehr – har jag upp genom åren ofta hört honom tala om att de som var med i Jokkmokk lade så mycket tid på att skriva ut sina intervjuer. Under förberedelserna för etnologijubileet i Waxholm gjorde jag ett försök att intervjua honom om saken. I den korta sekvens som spelades in noterade jag framför allt hans främlingskap inför tre aspekter av arbetet: att de medverkande studenterna ägnade alla kvällar åt att skriva rent dagens intervjuer, att de därför aldrig fick tid att reflektera analytiskt över det material de hade samlat in under dagen, och att de dokumenterade ”liksom bare for å dokumentere” – till skillnad från ”å dokumentere ut fra en problemstilling”. En fjärde mening som satte sig i mitt minne var ”jeg kom jo fra noe helt annet, vet du”.¹⁴

För mig tydliggör dessa reflektioner att studentarbetet *Vad sker i glesbygden* hade en mellanposition mellan den äldre generationens samtids-etnologiprojekt och den samtids-etnologi som kom att utvecklas med bland annat båtskärsnässtudien som modell. Studentprojektet problematiserade förvisso något som var högaktuellt i samtida debatt – nä-

ringslivet och möjligheterna till utkomst i Norrlands inland – och de artiklar som blev resultatet sökte svar på problemställningarna primärt genom att analysera processer i nuet eller i den nära samtiden. Samtidigt var jockmokksstudien ett lagarbete, där ett stort antal studenter försåg gruppledarna med material. Och dessa studenter arbetade, om man får tro Blehrs minnen, utifrån listor som skulle följas till punkt och pricka. När han under samtalet suckade ”Man kom aldri lengre” (om kvällarna) syftar det så vitt jag förstår på att det simultana analyserande i fält som Daun beskriver i *Upp till kamp i Båtskärsnäs* – och som han där skriver om i termer av att ”hypoteserna successivt kollationeras mot den observerade verkligheten” (1969:12) – aldrig kom igång. Intervjuandet skulle följa en plan, och det skulle dokumenteras. Analysen fick komma i en senare fas. I det avseendet vidareförde studenterna – som leverantörer i ett arbetslag – en grundmurad rutin i den disciplin som var deras. Den rutinen bröts, på flera sätt, i båtskärsnässtudien.¹⁵

Kommentaren ”jeg kom jo fra noe helt annet” syftar på den socialantropologiska institution i Bergen där Daun hade vistats tidigare under 1960-talet. Mot bakgrund av att detta brukar framhållas som en generellt formativ erfarenhet för Daun kan det vara värt att påminna om att han väl hemkommen snabbt gick vidare också på andra vägar, och kom att infoga inspirationen från Barth i modeller som sannolikt hade varit denne själv främmande – vilket Daun själv har påpekat.¹⁶ Men det är tema för en annan artikel än denna.

Den sista kommentaren är att symposiet 1967 förstås bara markerar ett ögonblick i övergången till samtidsforskning – ett sent och bråkigt sådant, där mer eller mindre principiella, pragmatiska, centrala och avvikande stämmor bryts mot varandra. Som Erixon påminde om i sin inledning (och Nystrand von Unge också poängterar i sin avhandling (2019:66ff)) hade resan startat redan på 1930-talet. Om en tidsmaskin kunde tagit mig

tillbaka till någon fas i denna långa process, så skulle jag efter läsningen av Wenner-Gren Center-bidragen gärna ha besökt den konferens om traditionsinsamling och traditionsforskning som ägde rum på Julita gård 1962, i regi av Anna-Maja Nylén. Där talar – enligt det referat som med hjälp av manuskript har låtit sig sammanställas av Rigs redaktör (1963:58) – till övervägande delen andra aktörer om samtidsstudier, samtidsmaterial och metodologiska och tekniska utmaningar. Sammanställningen tydliggör inte minst den starka kontrasten mellan Erixons och hans efterträdare John Granlunds inställning till samtidsforskningen och dess möjligheter.¹⁷ För mig väcker detta en sista reflexion om symposiet på Wenner-Gren Center: att det frontades av en med råge pensionerad professor istället för av hans 1967 redan seniore efterträdare på posten. Detta påkallar en modifiering av min inledande kommentar om att det var representanter för etablissemangen som framträdde på symposiet. Rimligare vore att säga att evenemanget leddes av en representant för en äldre etnologi som i det längsta försökte behålla kontroll över sitt ämne.

Barbro Blehr, professor

Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet

Nyckelord: samtidssetnologi, 1960-talet, Wenner-Gren Center, Sigurd Erixon

Noter

- 1 Frågan är alltså i grunden den samma som Ekström ställer i sin artikel i detta nummer. Förståelsen av samtid inom etnologin dryftas i ett längre tidsperspektiv i Elin Nystrand von Unges avhandling (2019), då med fokus på de kulturhistoriska museernas samlingspraktiker.
- 2 Artikeln bygger vidare på mina muntliga presentationer i samband med 100-års jubileet för etnologjämnet vid Stockholms universitet; vid etnologkollegiets interna jubileumsseminarium i Waxholm 29–30 november 2018 och ett firande med studenter som primärmålgrupp, 24 januari 2019. I båda fallen framträdde också

- Elin Nystrand von Unge med föredrag. Efter-
som vi arbetade med liknande frågor och delvis
samma material gjorde vi oberoende av var-
andra delvis liknande upptäckter. Nämnas i
sammanhanget bör också att Erixons artikel i
antologin blev föremål för analys i ett föredrag
av Kjell Hansen i sessionen om etnologiska
klassiker vid den 30. Nordiska etnolog- och
folkloristkongressen 2006. Vissa av föredra-
gen från denna session publicerades senare i
Rig, dock inte Hansens.
- 3 Översättningen är min, detsamma gäller över-
sättningar senare i texten.
  - 4 Källan här är personlig kommunikation med
Otto Blehr, dåvarande universitetsstipendiat
vid Sosialantropologisk institutt i Bergen, ut-
bildad som folklivsforskare i Oslo. Han fick
ersätta Barth vid symposiet.
  - 5 För en analys av kvinnliga medarbetares roll i
formeringen av den svenska folklivsforskning-
en före och under dess akademisering, se Klein
2013. Nylén hade inte planerat att delta, efter-
som materialet från den undersökning hon
hade lett tillsammans med Harald Hvarfner
inte hade hunnit analyseras. Hon hade dock
gått med på att medverka eftersom andra delta-
gare hade backat ur (1970:54).
  - 6 Antologin kom till med assistans av Greta
Arwidsson och Harald Hvarfner. I boken är
Erixons redaktörs- och författarnamn markerat
med kors; i referenserna här har jag dock följt
det nationella biblioteksregistrets skrivning,
där korset utelämnats. Greta Arwidsson (1906–
1998), som inte själv är representerad med text
i antologin, var professor i nordisk och jämför-
ande fornkunskap vid Stockholms högskola,
senare universitet, från 1956. Birgit Arrhenius
som har tecknat hennes minne i *Svenskt kvin-
nobiografiskt lexikon* noterar att hon var "...
den första svenska kvinnliga landsantikvarien,
den första kvinnliga professorn i ämnet ar-
keologi i Sverige och även den första kvinna
som valdes in i Vitterhetsakademien" ([https://
www.skbl.se/sv/artikel/GretaArwidsson](https://www.skbl.se/sv/artikel/GretaArwidsson)).
  - 7 Uppgiften om Gjessing och Granlund kommer
från muntlig kommunikation med Otto Blehr
(som när detta skrivs är den ende av artikelför-
fattarna från symposiet som är i livet). Biogra-
fiska data om Gjessing är hämtade från *Store
norske leksikon* (https://snl.no/Gutorm_Gjes-
[ing](https://snl.no/Gutorm_Gjesing)). Förmodan om de icke-närvarande stu-
denterna får stöd i en reflexion från en av Rigs
anonyma granskare, som i sin kommentar
nämner att hen inte kan minnas att publicering-
en av antologin hade något inflytande på un-
dervisningen eller seminarieverksamheten och
att det "fanns mycket lite trädning" mellan
dessa äldre forskare och de vid samma tid kraf-
tigt expanderande nya studentgrupperna. Det
framgår tydligt att den senare aspekten av min-
nesbilden avser situationen i Stockholm. Högst
sannolikt gäller det även den första.
  - 8 Även Sigfrid Svensson berör donationens for-
muleringar när han skriver Erixons nekrolog,
men konstaterar att även om villkoret fanns re-
dan i gåvobrevet när professuren inrättades, så
kom det att realiseras starkare först efter
Erixons tillträde 1934 (1968:40).
  - 9 Erixon refererar till Nylén 1961, "Tradition
and the Present", men utan bibliografiska upp-
gifter. Sannolikt syftar titeln på *Tradition och
nutid*, utgiven av Nordiska museet 1961. En-
ligt det nationella biblioteksregistret har den
bokform och omfattar 34 s. Jag har inte haft
möjlighet konsultera den under skrivandet.
  - 10 Inledningsorden om periferin hade brodden
riktad mot socialantropologernas studier. Det
bör dock noteras att även folklivsforskarnas
samtidsstudier i symposiets närtid ofta rörde
marginala eller perifera trakter. Nyléns rapport
från Bruksvallarna (1960) kan räknas dit, lik-
som den undersökning hon rapporterade om
vid symposiet.
  - 11 På ett övergripande plan utmanades idealet för-
visso av ståndpunkten att den andliga respektive
den materiella delen av folkkulturen var av så
olika karaktär att företeelserna krävde var sitt
examensämne och var sin professur. Debatterna
på detta tema (återgivna och kommenterade till
exempel i Svensson 1984 och Bringéus 2009)
uppvisar dock en mer intensiv argumentation i
sak för sammanhållning än för splittring.
  - 12 En av Rigs granskare reflekterade över vad "re-
presentativ" egentligen betydde för skribenter-
na, och undrade om det syftade på något annat
än i vag mening "typisk". Efter en extra blädd-
ring i materialet lutar jag åt det senare alternati-
vet. Undantaget är en not i just den ovannämnda
artikeln, där Ek noterar att den pågående under-
sökning som han diskuterar dittills hade omfat-

- tat huvudsakligen sagesmän med ursprung i arbetarklassen. För att materialet inte skulle ge en missvisande bild av ”folkligt liv och folkliga normer i stadsdelen” måste det kompletteras, och som mål satte han då att sagesmännen proportionellt skulle motsvara de grupper som fanns i området vid den aktuella tidpunkten (1966:101). Han skriver också explicit om behovet av ”/e/tt statistiskt bedömbart underlag” (1966:103). Den sortens resonemang är dock inte framträdande i resten av underlaget.
- 13 Kombinationen av faktorer kan speglas i en jämförelse med Knut Weibusts avhandling för doktorsgraden, *Deep Sea Sailors*, som framgångsrikt försvarades 1969. Även den bygger på en ensam forskares arbete och dess teoretiska bas var, enligt den mycket positive recensenten, opponenter John Granlund (1970), snarlik den som låg till grund för Dauns licentiatavhandling, med Barth som en inspirationskälla. Weibusts arbete avhandlar dock ett fenomen – segelsjöfart – som inte längre kunde studeras som pågående vardag, och hans material hade därför hämtats dels från ett brett spektrum av skriftliga källor, dels från samtal med meddelare. En av Granlunds få kritiska invändningar var att dessa sagesmän inte hade listats i källförteckningen, och han hade också velat veta ”i vilken institution intervjuresultaten placerats” (Granlund 1970:91). Fram tonar alltså här, med en lite tillspetsad formulering, bilden av en forskare som belyser ett historiskt fenomen (i en klassiskt omfångsrik monografi), men med teorier och i någon mån även metoder präglade av 60-talets nyorienteringar. Att avhandlingen i mindre grad än Dauns arbeten har lyfts fram som nydanande kan ha att göra både med formatet och med att den är ytterst kortfattad om sina teoretiska perspektiv och om de metoder som har använts.
- 14 Inspelning av samtal med Otto Blehr, Stockholm 27 november 2018.
- 15 Om båtskärsnässtudien är förebildlig eller ej i det avseendet kan man förstås diskutera. Jag är böjd att hålla med de studenter som inom ramen för en kurs i ämneshistorisk fördjupning vid Stockholms universitet har menat att det skulle ha varit bättre om Daun hade fört den noggranna fältdagbok han i inledningen omnämner som icke-existerande (1969:13).
- 16 Daun berör saken i sitt genmäle till Börje Hanssens recension av doktorsavhandlingen *Förortsliv*:
 ”Utan att veta vad Barth menar skulle jag gissa att han står rätt främmande både för avhandlingens allmänt socialpsykologiska inriktning och ännu mer för de motivationspsykologiska resonemangen. Barths speciella transaktionsmodell, som Hanssen ägnar stort utrymme åt, har jag knappast alls försökt använda /.../” (1975:7).
- 17 För en levande beskrivning av dessa båda professorers allmänna framtoning, se Löfgren (1993:80, 99f, 105f).

Referenser

- Bringéus, Nils-Arvid 1968. Det etnologiska perspektivet: Installationsföreläsning vid Lunds universitet den 9 mars 1968. *Rig* 51 (2):41–49.
- Bringéus, Nils-Arvid 2009: Etnologiämnets tillkomst och examensrätt. *Rig* 92 (2):79–88.
- Daun, Åke 1969: *Upp till kamp i Båtskärsnäs: En etnologisk studie av ett samhälle inför industrinredläggelse*. Uppsala: Verdandi.
- Daun, Åke 1975: *Förortsliv: Ett genmäle*. *Rig* 50 (1):7–10.
- Ek, Sven B. 1966: Stadsundersökningar i Lund: Praktiska erfarenheter och principiella problem. *Rig* 49 (4):97–108.
- Erixon, Sigurd (red.) 1970a: *The possibilities of charting modern life: A symposium for ethnological research about modern time in Stockholm, March 1967*. Oxford: Pergamon Press. Wenner-Gren Center international symposium series, 0083-7989; 13.
- Blehr, Otto 1970: Two analytical perspectives in the study of folklife, s. 91–99.
- Ek, Sven B. 1970: Urban ethnology and research on the present, s. 101–111.
- Erixon, Sigurd 1970b: Introduction, s. xi.
- Erixon, Sigurd 1970c: Address of welcome, s. xii.
- Erixon, Sigurd 1970d: Ethnological investigation of the present, s. 1–22.
- Eskeröd, Albert 1970: Comparative milieu studies: Some topical points of view, s. 113.
- Hellbom, Anna-Britta 1970: The traditional sex roles in a changing social structure, s. 35–51.
- Kolsrud, Knut 1970: Ethnology of the present – theoretical and practical possibilities, s. 81–90.
- Nicolaisen, Johannes 1970: Functional theory in the light of Tuareg culture, s. 23–27.

- Nylén, Anna-Maja 1970: Investigation of a village in Norrbotten, 1963–64, s. 53–56.
- Talve, Ilmar 1970: Ethnological research on the present in Finland: Some problems and aspects, s. 125–144.
- Vilkuna, Asko 1970: Ethnological research and teaching at the University of Jyväskylä, s. 145–170.
- Granlund, John 1970: Recension av Knut Weibust: Deep sea sailors: A study in maritime ethnology. *Rig* 53 (3):89–92.
- Isaksson, Olov 1963: Recension av Sven B. Ek: Väderkvarnar och vattenmøllor: En etnologisk studie i kvarnarnas historia. *Rig* 46 (2):68–70.
- Hannerz, Ulf 2018: Swedish Anthropology: Past and Present. *Kritisk etnografi – Swedish Journal of Anthropology* 1(1):55–68.
- Hultcrantz, Åke 1968: The Aims of Anthropology: A Scandinavian Point of View. *Current Anthropology* 9 (4):289–310.
- Klein, Barbro 2013: Women and the Formation of Swedish Folklife Research. *Journal of American Folklore* 126(500):120–151.
- Löfgren, Orvar 1993: På John Granlunds tid. I: Hellspong, Mats (red.): *Lusthusporten: En forskningsinstitution och dess framväxt 1918–1993*. Stockholm: Nordiska museet. s. 74–107.
- Nylén, Anna-Maja 1960: Statliga regleringar inom ett etnologiskt fält: Om Bruksvallarna i Tännäs. *Rig* 43 (1):15–23.
- Nylén, Anna-Maja 1964: Svensk landsbygd i omvandling. *Rig* 47 (1):1–9.
- Nystrand von Unge, Elin 2019: *Samla samtid: insamlingspraktiker och temporalitet på kulturhistoriska museer i Sverige*. Stockholm: Vulkan.
- Rogan, Bjarne 2013: Knut Kolsrud (1916–1989). I: Rogan, Bjarne och Eriksen, Anne (red.): *Etnologi og folkloristikk: En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie*. Oslo: Novus forlag. s. 199–218.
- Store norske leksikon*,
https://snl.no/Gutorm_Gjessing
(läst 2019-12-02).
- Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*,
<https://www.skbl.se/sv/artikel/GretaArwidsson>
(läst 2019-12-03).
- Svensson, Sigfrid 1984: Etnologi – en akademisk namnkarusell. *Rig* 67 (4):101–112.
- Traditionsinsamling och traditionsforskning: Konferensen på Julita gård 1962. /Osignerad/ 1963. *Rig* 46 (2):58–64.
- Vad sker i glesbygden? En etnologisk studie av näringslivet i Jokkmokk*. 1968. Luleå: Norrbottens museum. Nordisk etnologisk-folkloristisk arbetsgruppes skriftserie (NEFA); 2.
- Weibust, Knut 1969: *Deep sea sailors: A study in maritime ethnology*. Stockholm: Nordiska museets handlingar, 71.

SUMMARY

Ethnology of the present: Revisiting a debate in 1967

According to a popular understanding among Swedish ethnologists (not least in Stockholm), its practitioners turned to studies of contemporary society and culture in the 1960s, with a young generation taking the lead. This paper examines how a little group of their elders, in the same decade, envisioned and assessed the prospect of ethnological studies of modern life. Based primarily on contributions to a symposium on the theme, the following key components of their vision are identified: an understanding of “the contemporary” as a period of considerable length; the adherence to a particular concept of tradition; and a dedication to the ideal of a broad coverage of modern life and

collections of data large enough to ensure that results would be representative, or typical. In combination, these components rendered the task of studying modern life overwhelming and in practice impossible to realize, for lack of personnel and resources. In the concluding remarks, various aspects of the transition to an Ethnology of the present are illuminated by comparing the paradigmatic work of Åke Daun (1969) to the vision presented by the elders and to some other publications issued at the same time.

Keywords: Ethnology of the present, 1960s, Wenner-Gren Center, Sigurd Erixon

Kulturhistoria i etnologisk undervisning

En pedagogisk utblick från Stockholm

Maria Bäckman

För den som vill veta mer om etnologiämnets relation till kulturhistoria som disciplinärt kunskapsobjekt, ämnesmässig identitetsmarkör eller källa till historiskt vetande om det förflutna finns idag ett flertal översikter och diskussioner att ta del av. Däremot är det svårare att hitta bidrag som uttryckligen handlar om hur kulturhistorien kan förankras och förmedlas i undervisningen (se dock Jönsson & Nilsson 2017). Genom att utgå från den egna lärargärningen är detta ett försök att inspirera till ett samtal om hur kulturhistoriska frågeställningar och undersökningar kan beredas större plats i etnologiundervisningen. Vad ska sådana kurser eller moment innehålla? Hur kan vi utforma dem? Och varför ska vi överhuvudtaget lägga våra fåtaliga undervisningstimmar på att bibringa studenterna kulturhistorisk kunskap? I artikeln argumenteras för att det kulturhistoriska fältet är en värdefull, för att inte säga nödvändig, del av den etnologiska undervisningen, och att det gäller oavsett om vi med det menar så kallad ny eller gammal kulturhistoria. Jag vill även väcka frågan om studenter med ett intresse för kulturhistoriska material idag riskerar att missgynnas av sådant som befintliga kursutbud, betygskriterier och etablerade former för uppsatshandledning. Om så är fallet är det olyckligt; inte minst mot bakgrund av att flera användbara byggstenar till ämnets framtid mycket väl kan stå att finna i dess förflutna.

En kulturhistorisk långbänk

I en översikt avseende etnologiämnets publicerad i tidskriften *Saga och Sed* för drygt fem

år sedan konstaterar Lars-Eric Jönsson (2013) att intresset för kulturhistoria fortfarande är i hög grad livaktigt inom både ämnet och den egna institutionen. En genomgång av framlagda avhandlingar i Lund under de senaste tjugo åren (allt som allt 50 stycken) gav vid handen att tolv hade ett renodlat samtidsperspektiv, men visade också att så många som tre fjärdedelar av det totala antalet hade uttalade historiska perspektiv. Ändå, menar Jönsson, finns det märkligt nog en spridd känsla av att samtiden inom etnologiämnets sedan lång tid tillbaka tydligt dominerar på historiens bekostnad. I korthet hävdar han att det ligger något i grunden motsägelsefullt över den uppkomna situationen. Å ena sidan har det på många håll blivit en etablerad sanning att samtiden breder ut sig inom ämnet, å andra sidan är det uppenbart att någon form av historisk dimension för många etnologer fortfarande utgör en omistlig del av de egna undersökningarna.

Bara ett år efter Jönssons betraktelse författade två andra etnologer en text i ett snarlikt ärende. I inledningen till ett temanummer av *Kulturella perspektiv*, om ”Etnologin och det förflutna”, summerar Rebecka Lennartsson och Maria Vallström (2014) sina intryck av förhållandet mellan etnologiämnets och historien. Deras resonemang liknar i flera avseenden Jönssons. Viktigast är att även de betonar det historiska perspektivet som en given del av den egna disciplinen. Men här framstår det förflutnas närvaro inte alls som ifrågasatt. Den av Jönsson kommenterade motsägelsen,

mellan hur etnologin uppfattas och den etnologiska praktiken vid den egna institutionen, har med andra ord inte strukturerat den senare texten. Man skulle kunna säga att slutsatsen om den historiska dimensionens självskrivna plats inom ämnet är densamma, men att avstampet skiljer sig åt.

I samma nummer av *Kulturella perspektiv* skriver Helena Hörnfeldt (2014) om hur etnologer kunnat presentera sig för socialantropologer som företrädare för ett ämne med ett tydligt historiskt anslag. Samtidigt som man har kunnat upprätta en liknande avgränsning mot historieämnet genom att referera till etnologins samtidsinriktning. Sedan ganska länge, påpekar hon, har fältet emellertid förändrats. Historikerna har lämnat det förflutnas domäner och låter inte sällan både frågeställningar och material sträcka sig långt in i nutiden. Socialantropologerna har på motsvarande sätt kastat loss från det synkrona planet och bedriver vad som ibland kallas för historisk antropologi, både på andra kontinenter och i de egna samhällena. Teorier, metoder och även materialkategorier tenderar också att bli gemensamma för allt fler aktörer. Sammantaget gör detta, menar Hörnfeldt, att den gamla kartan inte passar den nya verkligheten. Gränsarbetet mot närliggande ämnen har blivit mycket mer diffust än tidigare. Den etnologiska förmågan att inkorporera såväl historiska som samtida frågeställningar innebär inte längre samma tydliga särart.

Det var tre ögonblicksbilder av tillståndet inom ämnet, vilken av beskrivningarna som har mest fog för sig saknar egentligen intresse i sammanhanget. Troligen gör de också mest nytta om de läggs sida vid sida, som skilda facetter av samma bild. Kanske spelar det också en viss roll från vilket lärosäte man låter blicken svepa över fältet. Jönsson har sin institutionella hemvist i Lund, Lennartsson och Vallström disputerade i Uppsala, medan Hörnfeldt är verksam i Stockholm. Avsikten är också bara att fästa uppmärksamheten på

att relationen mellan historia och samtid är något av en långbänk inom ämnet. Det blir om inte tydligt genom att frågeställningen med viss regelbundenhet stöts och blöts i tidskrifter som *Rig* och *Kulturella perspektiv*. Bara under de senaste två decennierna har det formulerats ett stort antal uppsatser, temanummer, artiklar och debattinlägg som på ett eller annat sätt har utforskat förhållandet mellan ämnets kulturhistoriska bakgrund och dess nuvarande orientering (se t.ex. Myrdal 1999; Petersen 2000; Salomonsson 2000; Svensson 2002; Gustafsson Reinius 2009; Lennartsson 2009, 2010; för ett något äldre inlägg i frågan, se Ek 1980).

Ytterligare en sådan diskussion framträdde i två bidrag från Birgitta Svensson respektive Anders Ekström. Den senare skrev i ett nummer av *Kulturella Perspektiv* (Ekström 2005) att det omtag som alltsedan slutet av 1980-talet skett inom många historiska studier under beteckningen *New Cultural History* inte ska betraktas som ett återvändande till (eller fördjupning av) ett redan befintligt kulturhistoriskt intresse. Tvärtom bärs den nya kulturhistorien av en uppsättning frågor och problematiseringar som gör att den i grunden skiljer sig från den äldre kulturhistoria som utmärktes av föreställningen om sammanhållna epoker, avgränsade kulturer och evolutionär utveckling. Det var därför inte rimligt, menade han, att som Birgitta Svensson gjort i en artikel i *Saga och Sed* (Svensson 2003) knyta ihop Victor Rydbergs kulturhistoriska intresse från slutet av 1800-talet med den *kulturteoretiska* nyorientering som under de senaste decennierna svept genom både historieämnet och flera andra närliggande discipliner. Ny kulturhistoria betydde också en annorlunda kulturhistoria.

Oavsett var man har sina sympatier i denna fråga tror jag att det finns goda skäl att odla en koppling till såväl den ”gamla” som den ”nya” kulturhistorien, mer om detta längre fram. Vad man också kan konstatera är att vad gäller etnologiämnet har merparten av de

samtal som utspelat sig om kulturhistoriens betydelse för, och roll inom, disciplinen, haft ett tydligt fokus på just *forskningen*.

Så, kan man fråga sig, vad händer om man istället väljer att betrakta den etnologiska *undervisningen*. Vilken roll har kulturhistorien och det historiska perspektivet på kurser och i utbildningsplaner? Vad lär vi våra studenter och hur tänker vi att kunskaperna ska vara användbara i deras fortsatta utbildning och framtida yrkesliv?

Då upprinnelsen till denna artikel är hundraårsjubileet av den inrättade professuren i Stockholm (1919) kommer jag att utgå ifrån förhållandena vid min egen institution. Särkerligen finns det angelägna pedagogiska upplägg och reflektioner att ta del av också från andra institutioner och miljöer – men nu råder alltså stockholmsperspektivet. Nedan ska jag dela med mig av mina erfarenheter avseende ett par exempel på kulturhistorisk undervisning från de senaste terminernas undervisning. Innan dess måste jag emellertid säga några ord om min egen personliga ingång till den etnologiska kulturhistorien.¹

Kulturhistoriens stoff och villkor

Först ett erkännande: när jag efter ett antal års forskning fick ett tydligare undervisningsuppdrag på den egna institutionen var det första som inträdde ett tillstånd av förvirring. För mig var det som i lärarkollegiet – under diskussioner föranledda av tidigare, nuvarande eller framtida kurser – ofta omtalades som ”kulturhistoria” nämligen länge rätt och slätt etnologi. Givet vårt eget kursutbud kunde det under flera decennier sammanfattas med rubriker som ”Samhällstyper och livsformer I”, ”Samhällstyper och livsformer II”, eller ”Folkloristik”. En slagning i äldre kurskataloger ger vid handen att denna uppfattning också hade visst fog för sig. Ser man till undervisningen i Stockholm fanns den här typen av indelningar kvar relativt länge vid institutionen. Samtidigt visste jag naturligtvis att kurserna på grundnivå (det vill säga upp till och

med kandidatkursen) hade förändrats sedan dess, och i och med det även uppdaterats. Då jag själv läste grundkursen i etnologi någon gång i slutet av 1980-talet, och faktiskt även ett tiotal år senare, låg de nämnda delmomenten kvar med i det närmaste oförändrat innehåll och upplägg jämfört med hur de såg ut i början av 1970-talet. Men så var knappast fallet när jag nu skulle ta nya tag med undervisningen.

Det här fick mig att börja fundera på vad som egentligen hänt med vår uppfattning om relationen mellan etnologin och kulturhistorien. Hur gick det till när det som länge betraktades som en av de riktiga grundbultarna i ämnet blev till först en mindre väsentlig underavdelning, för att slutligen i det närmaste försvinna från scheman och kurskataloger? Idag kan man med visst fog fråga sig var den tydligt utpekade etnologiska kulturhistorien alls står att finna i undervisningen. Är det som en liten specialgren av etnologin? Eller som ett inslag i vår ämneshistoria? Är det en otidsenlig, problematisk (och lätt kuriös) del av ämnesidentiteten: lite allmogekultur, några husknutar och en och annan slaga eller nattfrierised? Hur som helst verkar det som att i den etnologiska undervisningen har kulturhistorien numera definitivt hamnat i bakvattnet jämfört med senare introducerade teman som genus- och mångfaldsfrågor, ANT, queer, postkolonialism och posthumanism.

Samtidigt finns det ett stort intresse för området – bland studenterna. I Stockholm har kursen i ”Kulturhistoria” (7,5 hp) under flera år haft ett drygt tjugotal studenter och ”Sexualitetens kulturhistoria” (7,5 hp) har länge varit institutionens mest populära valbara kurs, med uppemot 60 anmälda studenter. Båda kurserna ges på grundnivå. Sammantaget framstår alltså det kulturhistoriska fältet som en allt viktigare angelägenhet för institutionen. Det är också ett tema som är lätt att länka till sådant som den rådande kulturarvsprofilen (ett av tre utpekade profilområden för et-

nologiämnet i Stockholm), en aktiv museiutbildning, starkt engagemang för materialitetsforskning och ett ökat intresse för folktro.

Men situationen rymmer också en betydande paradox. För det vi undervisar om på dessa båda kurser är till väsentliga delar den äldre, traditionella kulturhistorien och inte bara den nyare variant av kulturhistoria, vanligen presenterad *New Cultural History*, som alltsedan början av 1990-talet dominerat området (Hunt 1989; Burke 2007; Ekström 2009; Jönsson & Nilsson 2017; se dock även Svensson 2012). Kort sagt fortsätter den tidigare ”sakorienterade” och stoffbemängda kulturhistorien att dra studenter till ämnet. Problemet är bara att det är ett kunskapsområde som kräver sina särskilda metoder, kunskaper, insikter och dessutom ny forskning; samtidigt som den absoluta merparten av dagens aktiva etnologer och forskare (med några få signifikanta undantag) tenderar att orientera sig mot helt andra fält och frågeställningar.²

Det som uppstått är ett läge utan tydliga svar eller ens några självklara riktningar för att finna möjliga lösningar. Ändå är det något som måste hanteras i vår kulturhistoriska undervisning. Jag brukar förklara för studenterna hur viktigt det är med en egen kunskap om det förindustriella agrarsamhället, därför att våra museer och kulturarvsinstitutioner är fullproppade med föremål och arkivalier från den perioden och de miljöerna. Utan den vetenskapen blir materialen döda, de förmår inte längre ge oss någon kunskap (utöver möjligen om det forskarsamhälle som samlade in dem, men frågan är hur intressant det är för samhället i stort). Det är utmärkt att vi som etnologer har fördjupat oss i undersökningar av formerna för detta insamlade – bedrivet av forskare, meddelare och museimän med för tiden rådande kunskapsmål för ögonen – men det räcker inte att endast fokusera på samlandets villkor eller tidigare forskares kunskapsmål. Vi behöver även befinna oss i en fortsatt dialog med de historiska materialen om vi på ett meningsfullt sätt ska kunna arbeta med kul-

turarvsinstitutionerna. Och här finns det konkreta problem, inte minst vad gäller undervisningen.

Samtidstrygghet

Både vi som forskare och våra studenter tränas kontinuerligt i att arbeta med samtidsmaterial. Det är något som sker på en bred front med uppmärksammande av både teoretiska och metodiska ingångar. Vi diskuterar reflexivitet, intervjuer och bruket av olika slags internetkällor. Vi skaffar oss och förmedlar kunskap om samtida centrala kulturella kategorier och representationer, om deras effekter och konsekvenser. Men hur mycket relevant stoffrelaterad kunskap bär vi, och våra studenter, på när vi träder in på det kulturhistoriska fältet?

Jag kan rimligen inte vara den enda som känner mig aningen bortkommen här. Vi kan ju förklara att vi borde ta oss an det historiska materialet med nya perspektiv, teorier och frågor – alltså göra precis det som brukar sägas utmärka den ”nya” kulturhistorien jämfört med den ”gamla” varianten. Men jag undrar om det alls låter sig göra utan grundliga kunskaper om själva stoffet. I själva verket misstänker jag att ett av skälen till att det sällan sker är just den här känslan av att behöva börja från närmast läget noll. Den fråga som infinner sig blir därför hur vare sig vi själva eller våra studenter, och i förlängningen kommande generationer av etnologiska forskare, ska kunna gå i land med en sådan önskvärd förnyelse, om vi samtidigt kapar den rent konkreta, sakliga och innehållsrika, förbindelsen till de teorier, metoder och frågeställningar som legat bakom den äldre insamlingen. Det handlar därför överhuvudtaget inte om att välja mellan antingen ny eller gammal kulturhistoria. Det är, som jag ser det, en falsk motsättning som bara leder till ändlösa diskussioner om vilken sorts kulturhistoria som är mest rätt eller rimlig. Lika lite finner jag det fruktbart att försöka utröna om etnologer, jämfört med grannvetenska-

perna, var ovanligt tidiga med att anlägga ett kulturteoretiskt förhållningssätt på det förflutna. Snarare vill jag hävda att det som behövs är förmågan att hålla flera bollar i luften, det vill säga ett *samtidigt* närmande till såväl äldre som nyare varianter av kulturhistorisk forskning. Skälet till detta är enkelt. Förutsättningen för att vi på ett vettigt sätt ska kunna värdera och själva använda oss av det äldre materialet, stoffet, är bland annat att vi känner till de kunskapsmål som motiverade såväl deras insamling som formerna för deras bevarande och senare bearbetning. Men vi behöver också ha grundläggande kunskaper om de historiska miljöerna och sammanhang där föremål och insamlade berättelser en gång var uttryck för människors levda praktiker. Förnyelse kräver kort sagt en både bred och djup förtrogenhet med det fält varpå förnyelsen ska genomföras.

Av det skälet har jag länge haft en lågintensiv tanke om att skapa bättre förutsättningar för kommande forskare att våga (och kunna) gripa sig an de här områdena. Bakgrunden står till viss del att finna i de två redan nämnda valbara historiska kurser, om vardera 7,5 hp, som vi redan ger vid institutionen i Stockholm. Det handlar alltså dels om en grundläggande och rätt traditionella kurs i "Kulturhistoria", dels om en kurs som i högre utsträckning tillämpar moderna teorier och perspektiv på ett traditionellt område och material, vilket är vad som sker i "Sexualitetens kulturhistoria". Som framhållits ovan är det två uppskattade och eftersökta kurser. Men som lärare och kursansvarig har jag också sett hur det historiska intresset mestadels har stannat där. Efter genomgångna kurser har få av studenterna fortsatt på det historiska spåret. Och jag har insett att de känner sig trygga i samtiden. Det är i relation till samtiden som de lär sig att intervjua och observera. Här har de en kunskap och kompetens som gör att de kan analysera och tolka det som de önskar problematisera. De kan, i alla fall med handledares

hjälp, identifiera relevanta problem och kunskapsmål. De kan söka sig runt i nätetnografi eller i tidningar och andra medier.

Däremot kan de för lite för att på samma sätt känna sig trygga i att ställa relevanta frågor till ett historiskt material. Hur ser ett sådant ut, var hittar jag dessa material, vilka frågor kan jag ställa till dem, vilka svar finns det att få? Det är ett annat arbetssätt, där utfallet också är mer osäkert. Själva utforskandet, dektivarbetet, sökandet efter ledtrådar, blir ofta en stor del av forskningsprocessen, vilket gör att betydligt mindre tid och möda kan ägnas åt teorier och analyser. Följaktligen är det heller inte lika attraktivt när det blir dags att välja till exempel uppsatssämen. Och vem kan egentligen klandra dem, när betygskriterierna så gott som alltid premierar teoretisk och begreppslig medvetenhet, snarare än noggranna, men också tidsödande, materialgenomgångar som leder till en fördjupad kunskap om och förståelse av det studerade området.

Vi har med andra ord skapat en pedagogisk situation som i praktiken *missgynnar* dem som vill ägna sig åt kulturhistoriska studier inom ämnet. Att arbeta med arkivmaterial, som man både tar fram och söker igenom själv, innebär vanligen en betydligt större arbetsinsats än att göra ett begränsat antal intervjuer, vilket är den mest spridda formen av materialinhämtning vid uppsatsskrivande. Rimligen måste det därför till andra krav när det gäller bedömning och betyg. Här finns det uppenbarligen utrymme för nytänkande och omprövningar. Vad det gäller är att hitta sätt att både synliggöra och erkänna de kvaliteter som kan finnas i uppsatser som specifikt behandlar historiska material.

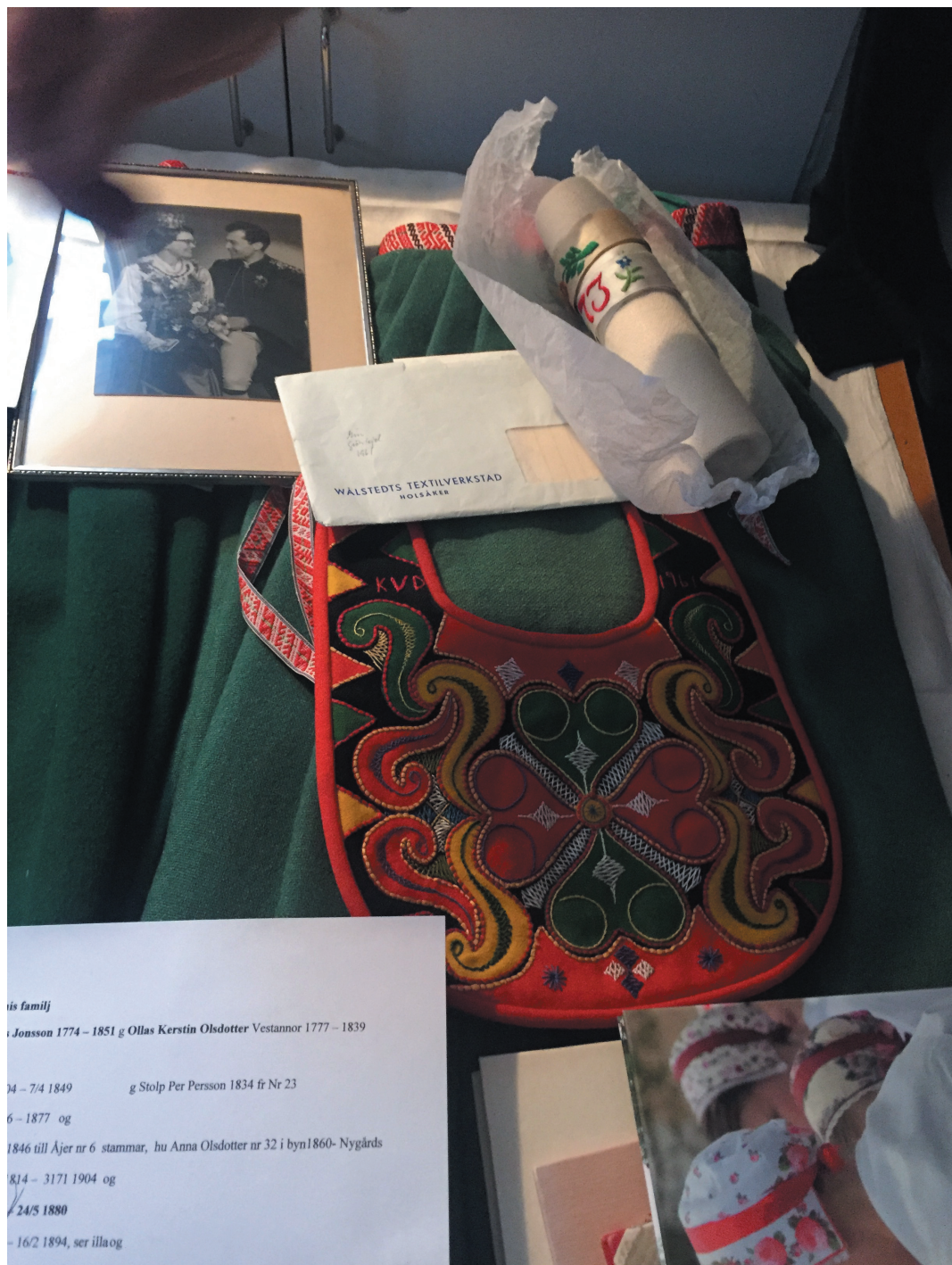
Kulturhistoria i undervisningen: kursutveckling

Vad diskussionen ovan visar är att de undervisande lärarna är en del av den uppkomna situationen. För att ge studenterna möjligheter att utmana sin egen samtidstrygghet insåg jag

Exempel på material från Knisgårdens gårdsarkiv, Leksand, som studenterna fick arbeta med under kursen. Foto: Maria Bäckman.

Exempel på material från Knisgårdens gårdsarkiv, Leksand, som studenterna fick arbeta med under kursen. Foto: Maria Bäckman.

och min kollega Marie Steinrud därför behovet av att fortbilda institutionens lärare. Många av de yngre lärarna hade läst mycket lite, om alls någon, kulturhistoria. Men även vi något äldre lärare och forskare, de flesta med en tydlig samtidsprofil i den egna forskningen, kände oss rätt osäkra på området. Våren 2014 drog vi av det skälet igång en seminarierie som var tänkt som en fortbildning inom området svensk folkkultur med fokus på det svenska förindustriella samhället (ung. 1700–1900). Under några terminer höll vi sedan ett seminarium i månaden på teman som folkkonst, materiell kultur, byggnadskick, folketro och social organisation. Vi var på studiebesök på kulturarvsinstitutioner och arkiv och, framförallt, bjöd vi in äldre kollegor som hade en god inblick i olika delar av det som ibland omnämns det äldre kulturhistoriska fältet. Vår tanke var att vi, förutom att få ta del av deras specialkunskaper, också skulle ha möjlighet att ställa frågor av det slag som näppeligen låter sig ställas till texter. Det vi önskade var att få diskutera metod- och materialfrågor, men också att få värdefulla inspel på hur man kan presentera och undervisa om fältet idag. Vår grundtanke var att finns det inga lärare som kan undervisa på området, så finns det heller inte någon möjlighet att bedriva undervisning med hög kvalitet. Vi kan inte förvänta oss att studenterna ska förstå relevansen av något vi själva inte längre intresserar oss för.

När jag och Marie Steinrud haft ett par terminers kulturhistorisk undervisning på de två ovan nämnda kurserna på grundnivå drabbades vi av den insikt som beskrevs ovan. Trots att studenterna helt uppenbart var intresserade och engagerade, faktiskt ofta mer än på andra kurser vi var involverade i som lärare, stannade det där. Studenterna gick vidare och skrev sina uppsatser med samtidsfokus. Vår tolkning var att de helt enkelt inte hade redskapen för att kunna skriva historiskt orienterade uppsatser. Nästan alla metodkurser och metoddiskussioner de tog del av i undervis-

ningen fokuserade på utforskandet av samtiden, med ett eller annat pliktskyldigt infogat arkivbesök. Man fick som sagt lära sig en hel rad med olika konkreta metoder för studerandet av nuet. Men dessutom undervisades de i vad olika metoder betyder, vilka frågor de kan svara på, vilka problem de innebär och hur dessa i sin tur förhåller sig till de teorier som studenterna samtidigt får fördjupa sig i. Det tämligen isolerade arkivbesöket kunde inte på något sätt mäta sig med detta. Även om besöket förvisso ger en inblick i vilken typ av material det aktuella arkivet innehåller är det inte detsamma som en användbar ingång till hur materialet kan *beforskas*.

Nästa steg blev därför att Marie och jag började diskutera möjligheten av att ta fram en kurs i ”Etnologisk arkivkunskap”. Målsättningen var att på grundläggande nivå ge studenterna en allmän kunskap om arkiv och praktisk arkivforskning, men hela tiden med etnologiskt relevanta frågeställningar i fokus. Vi utvecklade kursen i nära samarbete med ett antal arkiv i Stockholm med ambitionen att kursen skulle ges nära materialen och institutionerna. Den färdiga kursen, om 7,5 hp, sjuöskades våren 2017. Som planerat handlade den om hur etnologer kan använda sig av arkivmaterial för att få kunskap om förfluten tid, samtidigt som den också gav en introduktion till arkivväsendet. Vi diskuterade olika arkivinstitutioners arbets sätt i relation till etnologers kunskapsmål och perspektiv och behandlade metodfrågor, källkritik, fältarbete och contextualisering. Slutligen kom vi också in på sådana handfasta frågor som handskriftstydning och tillgänglighet. Kursen tenderades genom att studenterna, med utgångspunkt i ett avgränsat och självvalt material, fick diskutera vilken typ av frågor som är möjliga att ställa till materialet och vilken typ av svar man kan tänka sig att få.³

Vi ville också visa på rikedomen och variationen med de historiska materialen. Alltför ofta fastnar vi som lärare i arkiven (eller, återigen med stockholmsperspektivet, på Skan-

sen), där vi mer tenderar att diskutera musei-kritiska perspektiv än livsvillkor i det förin-dustriella samhället. Därför provade vi också att återinföra *exkursionen* som undervisningsform för att visa på både möjligheterna och svårigheterna med att fältarbete i det för-flutna. Det visade sig vara en dyr och arbets-krävande – men samtidigt oerhört givande undervisningsform.

Sedan tidigare hade vi en etablerad kontakt med Kersti Jobs Björklöf i Tibble by utanför Leksand och med Leksands kulturhus.⁴ Eko-nomin var ett problem men vi lyckades få sti-pendiemedel som kunde finansiera tågresor och övernattningar för oss själva och en stu-dentgrupp på 15 personer. Väl på plats i Da-larna besökte vi arkivet i Leksands kulturhus, den lokala kyrkan och fick en folkkonstföre-läsning. Framförallt fick dock studenterna be-söka Tibble by, en oskiftad by ett par kilome-ter utanför Leksand. Där fick de gå på en gui-dad vandring som tog fasta på byns bygg-nadsskick, sociala miljö och traditioner. Men här uppmärksammades också den förändring över tid som dels syntes i den materiella mil-jön, dels underströks av vilka som idag bor i byn och hur de lever. Vi besökte också en äld-re gård, som inte var tillrättalagd på samma sätt som en kulturarvsinstitution, där männi-skor fortfarande bodde och verkade.

Vid ett tidigare tillfälle hade jag och Marie besökt Tibble för att i samråd med Kersti Jobs Björklöf plocka fram material som studenter-na skulle få studera. Under exkursionsveckan färdigställde vi sedan, tillsammans med ett par tillresta äldre kolleger, Ulla Brück och Berit Rönnstedt (tidigare medarbetare på Nordiska museet), ett antal ”stationer” med olika typer av material som vi presenterade för studenterna. Gruppvis blev de tilldelade en kategori och uppgiften att diskutera materialets (källornas) möjligheter och be-gränsningar i relation till olika historiska kun-skapsmål. Det var bland annat textilier och dräktdelar, foton, brev, kartor och bilder. Slutligen fick de i uppgift att inför varandra

presentera sina respektive källor, men också vad som hände om deras respektive stationer tillfördes flera olika sorters material. De frå-gor som aktualiserades var sådana som: Är det möjligt att fältarbete i det förflutna? Vad kan man få syn på som man inte väntat sig innan, och vilka nya frågor ger det i så fall upphov till? Vad händer om man kan lägga samman de dräkter man har framför sig med fotografier av de människor som burit dem? Hur kan man skilja olika grönfärgade kjolar från varandra, placera dem i tid och varför? Vad säger en uppsjö av färggranna rosen-mönstrade hättor vid en jämförelse av den enda reproducerade hättan i hemslöjdsaffären i byn? Hur kan vi jämföra kassaböcker och brev?

Nästa termin, när samma studenter gick på kandidatkursen, hade vi fortfarande kvar en liten summa pengar från stipendiemedlen. Dessa räckte precis för att de av studenterna som önskade skulle få åka på fältvecka till Leksand igen och fördjupa sig i de material de tidigare bara hunnit bekantat sig med tämli-gen ytligt. Marie och jag fanns på plats ett par dagar för att bistå praktiskt, men också för att få studenterna att börja föra en metoddiskus-sion även kring dessa historiska material.⁵

Under samma period svarade jag vid ett par tillfällen också för den så kallade ”fält-veckan” på fortsättningskursen, vilken är en del av den andra terminens metodkurs, där studenterna bedriver en delvis utlokaliserad verksamhet med fokus på insamling och me-tod. Samtidigt hade jag i uppdrag att hålla i den ”skriftliga uppgift” som avslutade fort-sättningskursen, alltså den kurs om 7,5 hp som tidigare hette B-uppsats. Erfarenheterna från arbetet med en av dessa kurser utgör mitt andra exempel från den egna undervisningen.

Kulturhistoria i undervisningen: uppsats-handledning

Sedan tidigare fanns ett önskemål om att fort-sättningskursens mindre skrivuppgiften skul-

le utföras i samarbete med någon av kultur-
arvsinstitutionerna i Stockholmsområdet. Un-
der det aktuella uppsatsprojektet var partner-
institutionen i fråga Sjöhistoriska museet.
Studenter från den första av de två exkursio-
nerna till Leksand utgjorde en majoritet av del-
tagarna på uppsatskursen och mitt fokus blev
därför att göra det möjligt för dem som ville
fortsätta att arbeta med ett historiskt arkivma-
terial. Det var också ett upplägg som persona-
len på Sjöhistoriska mer än gärna understöd-
de eftersom det innebar att de även fick en del
av sitt eget material beforskat, om än bara av
studenter i början av sin utbildning.

Innan kursstart besökte museets forsk-
ningsansvariga kontaktperson universitetet,
där hon berättade för studenterna om sjöhisto-
riskas museets verksamhet och samlingar. Ge-
mensamt informerade vi sedan om fältveckan
och visade på uppslag till möjliga valbara
uppsatsämnen. Som kursansvarig var jag tyd-
lig med att studenterna förväntades vara på
museet under hela fältveckan: dit de fick
nyckelkort, blev anvisade ett rum där de kun-
de sitta och skriva och läsa, samt tillgång till
personalköket. Längre fram skulle det visa
sig att allt detta gav dem en ovärderlig inblick
i museilivet ”bakom kulisserna”.

De ämnen studenterna kunde välja mellan
var dels sådana som på ett tydligt sätt utgick
ifrån museets samlingar som: havet – och dö-
den – Estonia; undersöka en samling brev
från Stiftelsen svenska seglarskolan; gayvärld-
en på Svenska Amerika Linien; könade bå-
tar och fartyg; maritim estetik i kläder; spö-
ken vid vatten och så vidare. I samråd med ar-
kivarien, bibliotekarien och handledarna val-
de några av studenterna att istället för de
utpekade förslagen samla material till uppsat-
ser om exempelvis kyrkbåtsrodden på Siljan;
användandet av fartygsmodeller i museets pe-
dagogiska verksamhet; hierarkier på båtar
speglade i mat och måltider; nutida boende i
husbåtar; samt spritsmuggling.

På museet blev studenterna presenterade
för arkiv och bibliotek, samt gavs även insyn

i andra delar av museet. Arkivarien hade för-
berett sitt material så att det låg framme i
högar för studenterna att titta på och bläddra
igenom. Bibliotekarien var generös med sin
tid och hjälpte kontinuerligt studenterna till
lämplig litteratur. I och med att dessa befann
sig på plats under hela fältveckan fick de in-
blickar i verksamhetens rutiner, personalens
arbetsvardag och därmed även en möjlighet
att fördjupa och utveckla sina uppsatsarbe-
ten på plats. Två seminarier genomfördes
under perioden. Det ena syftade till att dis-
kutera och reflektera kring metodfrågor,
medan det andra mer specifikt rörde studen-
ternas egna uppsatsprojekt. Genom att de
fick möjlighet att själva upptäcka och ut-
forska museets verksamhet kunde intresse
väckas även för ämnen som rymdes inom
skrivprojektets ram, men som var andra än
vad som ursprungligen planerats för, som till
exempel uppsatsen om museets användande
av fartygsmodeller.

I sammanhanget vill jag också betona den
pedagogiska vinsten med att hålla samman
metodkursens fältvecka, med studenternas
val av ämnen för den skriftliga uppgiften.
Härigenom gavs de förutsättningar att lära av
varandra. Det gällde inte minst vid upp-
satskursens inplanerade grupphandlingar
då studenterna kunde engagera sig i varandras
skrivande, eftersom de redan var insatta i
både källmaterialet och miljön. Detsamma
gällde under den senare uppsatsventileringen:
de opponerade inte på främmande material
och miljöer, vilket kan skapa rätt grunda op-
positioner. Tvärtom kunde de med stöd av det
gemensamma fältarbetet, samt tidigare semi-
nariediskussioner och handledningar, på ett
mer initierat sätt föra ett resonemang om ma-
terial/källor, metod och slutsatser. Ett pro-
blem som infann sig var dock att de andra lä-
rarna på uppsatskursen inte kände sig riktigt
bekväma med att handleda arkivbaserade
uppsatser. De tyckte helt enkelt inte att de
hade kompetens för att vägleda studenterna i
arbetet på samma sätt som när de arbetade

med olika varianter av samtidsorienterade studier. Även de led alltså av den ovan nämnda samtidstryggheten.

Etnologin som ämnet mellan

Den sista anmärkningen ger skäl för eftertanke. Etnologiämnet utmålas ibland som ämnet mellan historia och samtid. Det kan diskuteras om det är en träffande beskrivning av en disciplin som rymmer en anmärkningsvärd mångfald av såväl metodologier som teoretiska inriktningar. Vad som dock definitivt är sant är att den befinner sig mellan att beakta två fundamentalt olika framtida situationer. Å ena sidan vetter mellanskapet mot risken att utvecklas till ett *varken eller*, som i varken historia eller samtid. Men här finns också möjligheten av ett *både och*, som i både historia och samtid. Frågan är om det inte var just en sådan lycklig syntes mellan gammalt och nytt som låg bakom de exempellösa framgångar som *Människan som kulturvarelse* (Frykman & Löfgren, 1979) hade under några för etnologiämnet formativa decennier i slutet av det tjugonde seklet. Här förenades på ett slående sätt ett gediget kunnande om historiska förhållanden med en stark vilja att analysera det förflutna genom tillämpandet av nyvunna kulturteoretiska influenser. Om Åke Dauns *Upp till kamp i Båtskärsnäs* (1969) blev stilbildande för en till stora delar ny samtidsorientering inom ämnet (se Simon Ekströms bidrag i detta nummer rörande samtidens roll inom ämnet även före Dauns ”upptäckt” av densamma), visade Frykman och Löfgren hur etnologer kunde ta ett nytt grepp också på det historiska materialet. Min poäng är dock att ett av skälen till att de två författarna kunde göra vad de gjorde var att de samtidigt besatt djupgående kunskaper om etnologins äldre forskning om allmogens och borgerskapets miljöer samt sociala förhållanden. Analysens framhävande av divergerande världsbilder, till stor del fångade i synen på naturen, kärlek/familj och hygien, var kort sagt beroende av både tidigare erhållen kun-

skap och nya inspirationskällor och teoretiska grepp.

Om etnologiämnets historiska dimension även fortsättningsvis ska kunna utgöra en sådan analytisk resurs måste den emellertid ges praktiska förutsättningar att både överleva och utvecklas också inom ramen för undervisningen. Och det måste ske genom att studenterna redan på grundnivå bibringas kunskaper om historiska material och förhållanden. Att längre fram i utbildningen, på avancerad nivå eller som doktorand, ta en läskurs i ämneshistorisk fördjupning är inte tillräckligt. Det är inte detsamma som att väcka eller uppmuntra ett intresse för historiska material eller frågeställningar. Om inte det historiska etnologiska vetandet ska dräneras bort från ämnet krävs det därför att studenter med ett sådant intresse tidigt utrustas med redskap som låter dem fortsätta på den inslagna vägen. De måste ges förutsättningar att bli förtrogna med både material och användbara metoder. Att inte göra detta är att avhända sig de möjligheter som ligger i det dubbla seen-dets *både och*.

Som jag ser det är nämligen kännedomen om den ”gamla” (etnologiska) kulturhistorien en förutsättning för att etnologer ska kunna producera tankeväckande och insiktsfulla arbeten i anslutning till den tradition som numera går under beteckningen den ”nya” kulturhistorien. Det handlar inte om att välja den ena eller den andra, utan om att bereda plats för båda två. Därför menar jag också att det kan vara ett klokt drag att ibland återvända till det stoff som förr presenterades under kursrubriker som ”Samhällstyper och livsformer” och boktitlar som *Land och stad* (Hellspong & Löfgren 1994) samt *Arbete och redskap* (Bringéus, red. 2003). Om man får drömma lite skulle det vara att ge ut uppdaterade och nyskrivna läroböcker med liknande övergripande karaktär. Hur skulle till exempel en ”Arbete och redskap” anpassad för tvåtusentalet se ut, vilka rubriker och teman skulle finnas i en sådan utgåva?

Dessvärre finns idag en uppenbar risk för att vi tvärtom, likt Skolverket hösten 2019 (se t.ex. *Dagens nyheter* 2019-09-26), agerar för att göra oss kvitt stora delar av den historia som bättre utnyttjad skulle vara en tillgång. Analogin kan uppfattas som haltande. Till skillnad från historia är etnologi inget grundskoleämne och Skolverket har följaktligen heller inget att säga till om vad gäller våra kurser och kursmål. Men precis som förslaget till ny läroplan för grundskolans historieämne av många förstods som en vilja att sätta en parentes kring antiken och andra äldre historiska epoker och riken har flertalet etnologiska institutioner och miljöer fyllt sina grundkurser med ett innehåll som pekar in i vår egen tid och inte bakåt. Förfarandet saknar inte förklaring. Terminen har bara ett visst antal veckor och på det begränsade antal timmar som erbjuds studenterna är det svårt att få plats med allt vi önskar att de ska ta del av; allra helst som både etnologi och annan humaniora har fått se undervisningstiden minska över tid (Berlin Kolm m.fl. 2018). Med facit i hand kan man dock konstatera att åtminstone för etnologin i Stockholm, som alltså utgör den primära erfarenhetsbakgrunden till denna text, har utvecklingen inneburit att studenternas kännedom om den äldre etnologins kunskapsområden måste beskrivas som högst rudimentär. Det går numera utmärkt att ta sig igenom en etnologisk grundutbildning, fram till och med kandidatnivån, utan att känna till skillnaden mellan ett åder och en plog, vad som menas med en mjölkhare, en giftoman, ett undantag eller ett sydgötiskt hus.

Det behöver inte uppfattas som särskilt alarmerande. Givetvis lär vi våra studenter en massa andra nyttiga saker istället, om andra förhållanden, grupper, hierarkier och miljöer, och om sådant som vetenskaplig metod och tillämpandet av teoretiska perspektiv. Men min farhåga är att vår hårdföra rensning (både i Stockholm och annorstädes) bland de äldre kurserna också för med sig vissa oönskade konsekvenser. Kanske har vi lite för hastigt

låt it både tibastsägnen och bystadgorna rinna ut med badvattnet.

Kunden har inte alltid rätt, och det finns utan tvekan betydande faror med att låta studentunderlaget styra innehållet i våra kurser (jfr Lundgren 2009). Men faktum är att med dagens stora intresse för frågor knutna till hållbarhet, ekologisk anpassning och ett mer effektivt resursutnyttjande sitter vi som ämne på en enorm bank av vad som allt tydligare framstår som ett eftertraktat vetande. För att få kontakt med den kunskapen måste vi dock i ökad omfattning vända blicken bakåt, mot den egna ämneshistorien och de sakkunskaper som anhopats i både föremål, böcker och arkiv. Därför är det inte osannolikt att avsevärda delar av etnologins framtid mycket väl kan ligga och vänta på oss i det förflutna.

Maria Bäckman, docent

Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet

Nyckelord: etnologi, kulturhistoria, undervisning, bekvämlighetszon

Noter

- 1 Vad gäller de mer allmänna kulturhistoriska trenderna inom ämnet hänvisar jag läsaren till någon av de många översikter som andra etnologer, mer skickade för uppgiften än jag själv, redan har gjort. Se t.ex. de ovan angivna referenserna till artiklar på temat i olika tidskrifter, samt även Svensson 2012; Jönsson & Nilsson 2017; Steinrud 2017.
- 2 Jag vill understryka att mitt perspektiv här är föranlett av min roll som lärare och kursansvarig. Om man istället väljer att utgå från den etnologiska forskningen skulle det vara en grov överdrift att hävda att det historiska spåret skulle vara på något sätt uttraderat ur ämnet. Tvärtom går det att hitta flera goda exempel på etnologer och folklorister som under de senare åren publicerat böcker med tydlig kulturhistorisk inriktning: se t.ex. Marander-Eklund 2014; Lundin & Nilsson 2015; Garnert 2016; Ekström 2017; Österlund-Pöttsch 2018; Lenartsson 2019.

- 3 Trots mycket uppskattande utvärderingar från studenterna kunde kursen dock bara ges vid två tillfällen.
  - 4 Kersti Jobs Björklöf är etnolog som tidigare arbetat på Institutet för folklivsforskning i Stockholm, under sina senare yrkesverksamma år byggde hon bl.a. Kulturhuset i Leksand.
  - 5 Fältveckan/fältveckorna till Leksand var en engångsföreteelse som resulterade i sex kandidatuppsatser med antingen kulturhistoriskt perspektiv eller Leksand som empiriskt fält. Tilläggas kan att den här typen av väldigt resurskrävande undervisningssatsningar bara kan genomföras när det finns både ekonomiska möjligheter och lärare som är beredda att bistå med ett stort personligt engagemang.
- Referenser**
- Berlin Kolm, Sofia m.fl. 2018: *Läroled tid i den svenska högskolan – en studie av scheman*. Rapport 2018:15, Universitetskanslerämbetet.
- Bringéus, Nils-Arvid 2003: *Arbete och redskap*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Burke, Peter 2007: *Vad är kulturhistoria?* Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Dagens Nyheter* 2019-09-26: ”Antiken stryks från historieämnet i nytt skolförslag”.
- Daun, Åke 1969: *Upp till kamp i Båtskärsnäs. En etnologisk studie av ett samhälle inför industrinredläggelse*. Uppsala: Verdandi.
- Ek, Sven B. 1980: Samtid – nutid – forskning. *Rig*, nr 1.
- Ekström, Anders 2005: Den falska återkomsten. Om gammal och ny kulturhistoria. *Kulturella perspektiv*, nr 4.
- Ekström, Anders 2009: *Representation och materialitet. Introduktioner till kulturhistorien*. Nora: Nya Doxa.
- Ekström, Simon 2017: *Humrarna och evigheten. Kulturhistoriska essäer om konsumtion, begär och död*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag.
- Frykman, Jonas och Orvar Löfgren 1979: *Människan som kulturvarelse*. Lund: LiberLäro-medel.
- Garnert, Jan 2016: *Ut ur mörkret. Ljusets och belysningens kulturhistoria*. Lund: Historiska Media.
- Gustafsson Reinius, Lotten 2009: Etnologins ouppackade rygsäck. *Rig*, nr 1.
- Hellspång, Mats & Orvar Löfgren 1994: *Land och stad*. Malmö: Gleerups.
- Hunt, Lynn (red.) 1989: *The New Cultural History*. Berkeley: Univ. of California Press.
- Hörnfeldt, Helena 2014: Etnologiska möjligheter – om rörlighet mellan historia och samtid. *Kulturella perspektiv*, nr 3.
- Jönsson, Lars-Eric 2013: Akademien granskar ... Etnologi. *Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs akademins årsbok*.
- Jönsson, Lars-Eric och Fredrik Nilsson (red.) 2017: *Kulturhistoria. En etnologisk metodbok*. Lund: Lunds universitet.
- Lennartsson, Rebecka 2009: Etnologin på gårdesgården? *Rig*, nr 1.
- Lennartsson, Rebecka 2010: Etnografiska utfärder i 1700-talets Stockholm. *Kulturella perspektiv*, nr 3.
- Lennartsson, Rebecka 2019: *Mamsell Bohmans fall. Nattlöperskor i 1700-talets Stockholm*. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Lennartsson, Rebecka och Maria Vallström 2014: Etnologin och det förflutna. Plocka russen ur kakan eller missa Jesusbarnet i krubban. *Kulturella perspektiv*, nr 3.
- Lundgren, Anna-Sofia 2009: Etnologiska framtider – några stalltips. *Rig*, nr 1.
- Lundin, Johan och Fredrik Nilsson 2015: *Spritsmuggling på Östersjön. En kulturhistorisk studie av nätverk i tillblivelse*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag.
- Marander-Eklund, Lena 2014: *Att vara hemma och fru. En studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Myrdal, Janken 1999: Kulturhistoria. *Rig*, nr 4.
- Petersen, Anja 2000: Är kulturhistoria något för etnologin. *Rig*, nr 1.
- Salomonsson, Anders 2000: Om kulturhistoria. *Rig*, nr 1.
- Steinrud, Marie 2017: Kulturhistoria. I: Gunnarsson Payne, Jenny och Magnus Öhlander (red.). *Tillämpad kulturteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, Birgitta 2002: Etnologin mellan kulturhistoria och samtidsanalys. *Rig*, nr 2.
- Svensson, Birgitta 2003: Viktor Rydberg som kulturhistoriker. *Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademien*.
- Svensson, Birgitta 2012: *Varför etnologi?* Lund: Studentlitteratur.
- Österlund-Pötzsch, Susanne 2018: *Gångarter och gångstilar. Rum, rytm och rörelse till fots*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag.

SUMMARY

Cultural history in the teaching of ethnology from the perspective of practice in Stockholm

In the article the vast field of cultural history is highlighted as a valuable, not to say necessary, part of ethnological teaching, and this applies whether we mean so-called new or previous versions of cultural history. With reference to the author's own teaching practice, the article therefore intends to spark a discussion of how historical issues and studies can, once again, be made more relevant in ethnology teaching. Moreover, it is also suggested that undergraduate students with

an interest in historical materials and findings are currently being disadvantaged by existing course offerings, grading criteria and established forms of thesis supervision. If so, it is unfortunate, not least as some of the discipline's future may well be found lingering in its past.

Keywords: ethnology, cultural history, teaching practices, comfort zone

RECENSIONER

Ljud tar plats. Funktionshinderperspektiv på ljudmiljöer. Åsa Alftberg, Elisabet Apelmo och Kristofer Hansson (red.). Lund Studies in Arts and Cultural Sciences 11, Lunds universitet 2016. 183 s. ISBN 978-91-981458-6-1.

Antologin *Ljud tar plats – funktionshinderperspektiv på ljudmiljöer* under redaktion av Åsa Alftberg, Elisabet Apelmo och Kristofer Hansson tar avstamp i vad som vanligen beskrivs som ”the sensory turn” (den sensoriska vändningen), vilken, mycket tack vare Sara Ahmeds bok *Doing Sensory Ethnography* (2009), fått ett rejält uppsving inom humanistiska discipliner. Ljudlandskapsforskningen i sig har emellertid ett tämligen digert förflutet, där, efter att R. Murray Schafer släppte sin bok *The Tuning of the World* (1977), åtskilliga projekt tagit sig an att undersöka omgivningens ljud och dess betydelse för människor.

Författarna till antologin *Ljud tar plats* utgår från funktionshinderperspektiv på ljudmiljöer och syftet med boken är att ”bättre förstå de funktionshinder som finns i samhället och som begränsar eller i vissa fall omöjliggör allas aktiva delaktighet i samhällslivet” (s. 7). Genom att angripa just ljudmiljöer vill författarna öka förståelsen för de hinder och begränsningar som finns i olika ljudmiljöer och funktionshindrades möten med desamma.

I antologins inledningskapitel förstår man som läsare snabbt att boken ansluter sig till forskningsfältet CRIP, eller disability studies, vars syfte är att, genom att utgå från människor med funktionshinder/funktionsvariationer nå

perspektiv bortom funktionsfullkomlighetens (*ableism*) logiker och nyansera gängse binära abled/disabled-modeller. Detta är särskilt angeläget när det kommer till ljud och ljudmiljöer som ofta är ”osynliga” i tillgänglighetsdiskursen och inte omedelbart uppfattas som något problematiskt. I antologin nämns exempelvis på flera ställen begreppet *audism*, vilket är ett normkritiskt begrepp konstruerat för att belysa hur hörande tas för givet. Audism uttrycks frekvent i termer av funkofobi för att belysa hur hörandet är det ”normala”. Genom begreppet vill man, som flera författare i antologin också gör, skifta perspektiv från att betrakta funktionsnedsättning som något som ska ”botas” och istället åskådliggöra hur åtskilliga ljudmiljöers förskaffning utgår från en tanke om att alla kan – och ska – höra. Begreppet, och de normkritiska perspektiv som det erbjuder, ämnar också, som redaktörerna nämner i inledningen, bidra till att betrakta nedsättningar som förmågor i arbetet att fånga ljudmiljöers normativa strukturer. Inledningskapitlet anlägger en god grund för de läsare som inte är initierade i forskningsfältet och refererar till flera tongivande texter inom CRIP-forskningen.

Antologin utgörs av ett inledningskapitel och sex efterföljande kapitel som, med olika både teoretiska och tematiska ingångar gentemot ljudmiljöer, belyser funktionshindrade människors vardagliga interaktion med desamma. Redaktörerna Åsa Alftberg, Elisabet Apelmo och Kristofer Hansson redogör, genom att ta spjärn mot FN:s funktionshinderkonvention, för antologin som ett slags debattinlägg. Antologin ska därför förstås inte bara som ett ifrågasättande av invanda, rutiniserade perspektiv på ljudmiljöer,

utan som en problematisering av innebörden av vad alla människors delaktighet på lika villkor betyder. Antologin utgår från vad som inom CRIP, efter Michael Oliver (1996), kallas för den sociala modellen vilken utgår från att funktionshindret är ett socialt skapat problem. Alftberg, Apeldoorn och Hansson skriver: "funktionshindret skapas inte av funktionsnedsättningen, utan av den sociala och miljömässiga kontext individen är en del av" (s. 12). Det är, fortsätter de, i många fall just ljudmiljön som begränsar människors möjligheter att "åtnjuta mänskliga rättigheter och grundläggande friheter" (ibid.). Ljudmiljöer, fastställer de, ska vara tillgängliga och människor ska kunna känna sig delaktiga i dessa.

Antologins första bidrag, "Att vara av eller på?", är skrivet av etnologen Åsa Alftberg och utgår från hur människor med så kallat Cochleaimplantat (CI) hanterar vardagens ljudmiljöer. Genom ett antal intervjuer med människor med CI-implantat undersöker hon hörandenormen som, implicit, finns inbyggd i ett som Alftberg skriver "förväntat ansvarstagande för optimal hörsel då teknologin implicit bär på en strävan efter funktionsfullkomlighet" (s. 48). En av hennes informanter utmanar detta då hen stundtals stänger av sin hörapparat för att hantera/orka med vissa ljudmiljöer. Intervjupersonen utmanar, genom en till synes anspråkslös handling, den funktionsfullkomliga normen och de samhälleliga förväntningar som kan sammanfattas med "vår" gemensamma strävan efter fullkomlighet eller åtminstone förbättrad funktionsförmåga. Teknologin bidrar med valmöjligheter, det vill säga att, som Alftberg skriver, vara påkopplad eller avstängd. Men teknologin bör, menar hon, alltid betraktas i ljuset av ett förväntat ansvarstagande eftersom den också, både som teknisk artefakt och kulturell symbol, utgör ett led i funktionsfullkomlighetens logik. En parallell dras till det som inom musiksociologin undersökts åtskilliga gånger, nämligen personligt/mobilt lyssnande och hur smarttelefonerna/hörlurarna ger normalhörande människor förmågan att hantera ljudmiljöer som upplevs påfrestande. Människor med hörselhjälpmedel, som Alft-

berg menar framhäver individens (o)förmåga, förväntas istället att ständigt "vara på" och genom att "vara av" utför subjektet en moraliskt laddad handling – ur en normalhörandes perspektiv.

Det andra bidraget, "Det fungerar ju så bra!", är skrivet av språkvetaren Ingela Holmström som tar, likt föregående kapitel, avstamp i CI-implantat. Texten inleds med ett kritiskt perspektiv på hur CI-implantat marknadsfördes i medierna under 00-talet. Narrativet utgick, menar Holmström, från ett botande eller kompenenserande perspektiv, vars grundval är, som Alftberg redogör för i föregående kapitel, att uppnå normalisering och att samhällsmedborgare "förväntas fungera på så likartat sätt som möjligt" (s. 54). I kapitlet får läsaren ta del av ett slags historisk resumé kring användningen av hjälpmedelsteknologier.

Holmström riktar fokus mot hur teknologier används med avsikt att skapa delaktighet för människor med hörselnedsättning, tillika hur dessa människor positioneras i det svenska samhället och hur teknologi påverkar deras identitetspositioner, där hörselimplantat kan betraktas som ett av [historiskt sett] många identitetsprojekt som personer med hörselnedsättning blivit föremål för. Författaren utgår från skolväsendet och analyserar hur barn/elever med Cochleaimplantat orienterar sig i undervisningen. Hennes kanske viktigaste poäng är att tilltron till teknologier stundom är så pass hög att elever med CI-implantat i vissa situationer marginaliseras, exempelvis genom lärares reglering av hjälpmedelsutrustning, som ett resultat av lärarens föreställningar om behov/icke-behov av inkludering vid vissa moment, där så kallat passivt lärande ofta omöjliggörs för elever med CI-implantat.

Antologins tredje bidrag, "Att kontrollera ljud. Tekniker för isolering och delaktighet" är skrivet av etnologen Robert Willim och inleds med ett fall där flera boenden i ett område störts av ett lågfrekvent ljud, men där Miljötillsynsenheten på Länsstyrelsen inte kunnat göra något eftersom ljudkällan inte kunnat identifieras och ljudet inte heller överskridit rådande riktvärden för åtgärder. Aktörer som arbetar med ljud och

akustik, skriver Willim, är överens om hörandets och lyssnandets subjektivitet. Myndigheter och andra instanser, däremot, förlitar sig på mätningar som inte säger särskilt mycket om hur olika människor upplever och hanterar olika ljudmiljöer.

Bidraget mynnar därefter ut i en bredare diskussion kring ljud och upplevelser av ljudmiljöer där olika aspekter av kontroll eller avsaknad av densamma redogörs för. Ett exempel är användning av hörlurar som ett slags kontrollapparat, där vår kroppsliga relation till omgivningen förändras och stundom utmanas. Ett annat är tysta miljöer, exempelvis biblioteken, som kulturellt, och historiskt långtgående, registrerat vår förståelse för och våra lyssnandepraktiker i dem. Ljud är mycket mer än hörande och lyssnande och för att förstå ”idéer om funktionsförmåga”, skriver Willim och anknyter till antologins tema, ”är det nödvändigt att se på vad ljud och hörande innebär i olika sammanhang” (s. 103). Hans bidrag argumenterar för en bredare förståelse för vad ljud är och kan vara: när och var något artikuleras som ljud, oljud, vibrationer, eller – i vissa kontexter – artikuleras genom ett utslag på ett mätinstrument eller som grafiska block i ett digitalt ljudredigeringsprogram.

Det fjärde bidraget, ”Rumsliga möjligheter och begränsningar. Teoretiska och empiriska perspektiv på fritidens ljudmiljöer” är skrivet av sociologen Elisabet Apelmo och utgår som titeln låter påskina från auditiva möjligheter och begränsningar i fritidens ljudmiljöer. Kapitlet inleds med att ställa frågan hur en aktiv fritid ser ut för döva eller hörselnedsatta människor, samt hur tillgängliga olika organiserade fritidsaktiviteter är. I bidraget identifierar Apelmo en forskningslucka och pekar mot att fritidens ljudmiljöer, inom Sveriges gränser, är ett relativt utforskat område, men desto mer utbrett i Storbritannien. Apelmos bidrag presenteras som ett slags forskningsöversikt över fältet men parallellt med detta analyserar hon flera förståelsen av fältet centrala begrepp, däribland fonocentrism och audism, tillika distinktionen mellan beteckningarna Deaf och deaf (med stort respektive litet inledande d).

Beteckningarna Deaf respektive deaf härleds till framväxten av en dövkultur/dövgemenskap, där personer som identifierar sig som Deaf ser sig själva som en ”social, kulturell och lingvistisk minoritet” (s. 110) och ingår i ett slags politiserad gemenskap.

Kapitlet riktar också fokus mot dövas bruk av internet och internet som socialt rum, där informations- och kommunikationstekniken (IKT) gjort stora framsteg. Ett exempel är spridning av teckenspråk, som kan spilla över till den icke-digitala miljön. Samtidigt, visar Apelmo genom referens till ett antal internationella studier, tycks nätet också, eftersom många nätbaserade plattformar speglar majoritetssamhället, upprätthålla den hörande hegemonin.

I antologins femte bidrag, ”Ljudmiljön i öppna kontorslandskap. Kommunikation och delaktighet i arbetslivet ur ett hörselperspektiv”, skriver handikappvetaren Per Germundsson och sociologen Berth Danermark om den fysiska arbetsmiljön och ljudmiljön i relation till hörsel och hörselnedsättning. Kapitlet fokuserar på vilka konsekvenser ljudmiljön i öppna kontorslandskap får för individens upplevelse av arbetssituationen och förmåga att arbeta. I kapitlet diskuterar författarna vad *fullt deltagande*, efter mottot ”ett inkluderande arbetsliv”, innebär. Författarna konstaterar tidigt i kapitlet att ljudmiljö ofta är en förbisedd aspekt i debatten om öppna kontorslandskap och kontorsmiljöer över lag.

I kapitlet redogör Germundsson och Danermark för tidigare forskning om arbetsplatsers ljudmiljö/er, samt anlägger och argumenterar för ett dialogiskt perspektiv på kommunikation i termer av samhandling eller samhandling. Mellanmänskliga samtal utgörs av en rad faktorer så som metaspråk eller det grundläggande faktum att samtal är sekventiella, det vill säga att ett uttalande tolkas i relation till tidigare uttalanden. I öppna kontorslandskap, där otaliga ljud samsas om utrymme eller slåss om att ta plats, konstaterar författarna att kommunikationsprocessen blir särskilt besvärlig för döva eller hörselnedsatta människor. Dessa personer kan därtill svårigen leva upp till att det i arbetslivet idag ställs allt

högre krav på kommunikationsförmåga och social kompetens (s. 147).

Antologins sista bidrag, ”Eget ansvar eller egen makt? En habiliteringsparadox” är skrivet av etnologen Kristofer Hansson och undersöker hur habilitering förhåller sig till fritidssysselsättningar. Redan inledningsvis konstaterar Hansson att den atletiska och aktiva kroppen har en lång historia av att också vara den moraliskt fördömliga kroppen: den enskildes ansvar att vara en god och icke-belastande samhällsmedborgare. Habilitering, som verksamhet, formulerar därtill ofta sina problem utifrån denna moral.

Kapitlet tar avstamp i en pressrelease från Statens Folkhälsoinstitut, i vilken myndigheten förkunnar vikten av fysisk aktivitet genom ett slags övergripande folkhälsopolitisk diskurs. Pressreleasen konstaterar också att det är vanligt med ohälsa bland funktionsnedsatta, och relaterar detta till just bristande fysisk aktivitet. I pressreleasen identifierar Hansson vad han kallar för en funktionshinderpolitisk paradox, där ansvaret å ena sidan läggs på den enskilde individen, å andra sidan på, i vid bemärkelse, ”samhället” och vikten av att skapa goda och inkluderande förutsättningar för fysisk aktivitet. Pressreleasen, menar han, försöker kombinera två motstridiga perspektiv. Kapitlet nyanserar också, utifrån Foucaults resonemang om ”the care of the self” och det kroppsetiska projektet, vad som diskursivt vävs in i devisen att *ta hand om sig* tillika vems ansvar det är att skapa förutsättningar för att göra det. I habiliteringssammanhang tycks frågan vara under kontinuerlig förhandling: ibland är ansvaret föräldrarnas, ibland är det habiliteringspersonalens, andra gånger tycks det vara individen själv som ska ta fullt ansvar för sin fysiska aktivitet och vidmakthållandet av ett aktivt fritidsliv. Samtidigt, avslutar Hansson, är bara ”hälften av landets idrottsanläggningar och simhallar [...] användbara och tillgängliga för barn och ungdomar som har någon form av funktionsnedsättning” (s. 178).

Olle Stenbäck, Göteborg

Rebecka Lennartsson: *Mamsell Bohmans fall. Nattlöperskor i 1700-talets Stockholm*. Stockholmia förlag, Stockholm 2019. 350 s., ill. ISBN 978-91-7031-316-5.

Titeln *Mamsell Bohmans fall* är dubbeltydig – den syftar dels på de rättsfall där den 17-åriga Lena Cajsa Bohman är inblandad, dels på hennes fall nedåt på samhällsstegen. Den första innebörden i ”fall” leder så småningom till den andra. Lena Cajsas ”fall” – och boken – börjar 1747 med att hon dras inför rätta av sin far för sturskhet och oregerlighet. Han klarar inte själv av att tukta henne och hon kommer att misstänkas för ett allvarligare brott, handel med sex. Lena Cajsa Bohman föddes som borgardotter, fadern var snickarmästare, hon gifte in sig i adeln, blev änka och stod under sitt vuxna liv i ständigt klammeri med rättvisan i hyrestvister, bråk med grannar och för stöld. 1781 dyker hon upp för sista gången i Stockholms kämnärsrätt. Hon blev dock aldrig dömd för något brott. Mellan dessa årtal och på drygt 300 sidor utspelar sig bokens handling och författaren, etnologen Rebecka Lennartsson, för med utgångspunkt i Lena Cajsas rättsliga turer, läsaren skickligt och initierat genom 1700-talets Stockholm, dess utmarker och gränder, krogar och hem, utvärds-hus och skogsbackar; läsaren möter horor, pal-tar, mätresser, kurtisaner, kopplerskor och libertiner; besöker horbaler, spinnhus, maskerader och ”jungfruburar”; blir upplyst om tidens sminkvanor och syfilisens härjningar med mera – ja alla tänkbara aspekter av bokens tema sex-handeln i Stockholm belyses. Ett rikligt bildmaterial både illustrerar och kompletterar texten. Boken är en guldgruva för dem som är intresserade av 1700-talets Stockholm.

Författarens syfte är att visa hur sexhandeln såg ut innan den formulerades som ett särskilt begrepp, prostitution, i en tid då utomäktenskaplig sexualitet var förbjuden. Vem var horan innan prostitutionen under 1800-talet definierats som det ”stora sociala onda”? Hur såg 1700-talets horstigma ut? Dessa och andra frågor besvaras under resans gång initierat, kunnigt och kreativt med hjälp av en lång rad källor och teo-

retiska perspektiv, men alltid med individen i fokus, en mikrohistorisk ansats.

Från 1700-talet finns inget självklart källmaterial om tidens kommersiella sexualitet – ingen statistik, inga utredningar, myndighetsarkiv eller räddningsinsatser. Prostitution var inte definierat vare sig som juridisk kategori eller handling, inte ens ordet användes. Forskaren är utlämnad till fragment och spår, ”ledtrådar”. Som antropolog på fältarbete i en främmande stad har författaren fått ”strosa runt på måfå”, för att bekanta sig med tiden, platsen och människorna. Rättegångsprotokollen erbjuder ”nyckelhål” men har krävt jämförande uppgifter från en stor mängd andra samtida handlingar: mantalslängder, kronotaxeringslängder, bouppteckningar, Kommerskollegiums handlingar och protokoll, stadsvakternas rapporter, dagböcker, vetenskap, skönlitteratur, konst, memoarer och brev, skvallerkrönikor, skålmstycken och groteskt hatiska hordikter.

Det minst sagt heterogena källmaterialet har krävt precisa kulturanalytiska metoder för att kunna användas. Författaren tar sin utgångspunkt i Paul Ricoeurs begrepp ”skalvariationer” – en metod som innebär att en forskare ”måste” röra sig fritt mellan olika nivåer i material och analys. Lennartsson urskiljer tre analysnivåer inspirerad av Rolands Barthes metod för att analysera reklamfotots budskap: den narrativa, den kommunikativa och den konnotativa nivån. Den narrativa nivån berör det omedelbara budskapet och ger svar på frågan *vad*, som är en startpunkt inte ett kunskapsmål. De två andra nivåerna, den kommunikativa och konnoterade, svarar på frågorna *hur* och *varför*. ”Huret” handlar om materialets tillkomst, den situationella kontexten – det sammanhang texten uppstått i och hur det mottas. Vems röst berättar? Till vem riktar den sig? Vilken relation har beskrivaren till det beskrivna? Är den byggd på minnen, vittnesmål eller andras berättelser och upplevelser? Talar den om hur saker är eller borde vara? Det är till exempel viktigt att skilja mellan ”horan” som föreställning och idé och de människor som avkrävs identifikation med den tillskrivna rollen.

Den konnotativa nivån rör det outtalade och kulturella planet, som inte omedelbart framträder och som förutsätter kunskap om det sociala och kulturella sammanhang materialet är en del av: här samtidens syn på kvinnlig och manlig sexualitet, befruktning och sjukdomar, rent och smutsigt, moral och omoral, det vill säga kontextualisering. Kontextualisering görs med hjälp av ”ledtrådar”; de till synes små och likgiltiga detaljerna kan med hjälp av forskarens frågor och problematiseringar berätta om djupliggande och betydelsefulla förhållanden.

I bokens första del, *Mamsell Bohmans biljetter*, återges Lena Cajsas fall så långt källorna medger. Här beskrivs rättegångarna, kyrklig och världslig rätt, hur sexhandeln utfördes med biljetter och ”gåvor” som skickades mellan höga beskyddare och unga kvinnor via kopplerskor. Biljetter var betydelsefulla i handeln med sexuella tjänster och kopplerskornas roll var att hitta flickor till män som sökte sällskap, vilket krävde snabba kommunikationer och logistik. Samtidigt måste de undvika att bli avslöjade av misstänksamma föräldrar och stadsvakter.

I den andra delen, *Bland dessa Sodoms murar*, undersöks förutsättningarna för mamsell Bohmans fall och handeln med flickor och kvinnor i 1700-talets Stockholm genom att författaren följer fallets ledtrådar till flera sammanhang och vidgar kontexten. Här diskuteras i vilken sorts stad flickan Lena Cajsas fall utspelades. Vidare, hur var handeln med sexuella tjänster organiserad, vilka människor, platser och praktiker gjorde den möjlig? Krogarna var betydelsefulla för sexhandeln och de var manligt kodade rum där kvinnors närvaro betraktades som tvivelaktig. Men krogarna var inte den enda eller ens viktigaste platsen för sexhandeln. Kontakterna knöts där, men den egentliga handeln ägde rum på andra platser och i andra rum. Man reste utanför stadens tullar till Djurgården, som var beryktat för ett stormigt nöjesliv, till Gröna gatan (Karlavägen) och till andra platser som gjorts tillgängliga med nya broar och vägar. Sexhandeln pågick även i kopplerskornas hem som uppläts för otillättna möten mot betalning. Majoriteten av kopplerskorna bodde i den cen-

trala staden, staden mellan broarna. En annan plats där det bedrevs könshandel var ”horbaler”, som arrangerades med hjälp av kopplare och kopplerskor – ja det fanns manliga kopplare, men långt färre än de kvinnliga. Författaren avmytologiserar de så kallade ”jungfruburarna”, som genom Bellmans dikter av eftervärlden förknippas med 1700-talets könshandel. Jungfruburarna som ett slags bordeller med lättklädda flickor som lockade män från fönster och portar är en senare tids fantasi, konstaterar Lennartsson.

Författarens slutsats är att 1700-talets handel med flickor och kvinnor var bunden till personer snarare än till platser. Platserna hade en flytande karaktär – det fanns ingen tydlig stadens ”syndens” geografi, inga givna rum där handeln bedrevs. Den förknippades med ett rörligt nöjesliv, som förflyttade sig mellan stadens offentliga miljöer och utkanternas utvårdshus och tillfälligt uppkomna mer eller mindre improviserade mötesplatser. Platserna utmärks av det låsta rummets princip; det var platser med reglade dörrar, stängda fönsterluckor, fördragna gardiner, privata rum och så vidare, där man kunde ta av sig den mask offentligheten krävde. Könshandeln hade under 1700-talet ännu inte fått ett eget rum, den fanns överallt och ingenstans.

Vilka var de inblandade aktörerna? I den kommersiella sexhandeln deltog flera namngivna karaktärer i staden, men också anonyma personer. En av dessa namngivna är Lovisa von Plath som har gått till historien som Stockholms ”värsta kopplerska”, genom den allestädes närvarande Bellman. Hon och andra namngivna ”kopplerskor” och ”horor” i Stockholm omnämns i två udda källor: förteckningar över ”horor i Stockholm” från 1760 och 1786. Den första listan omfattar 165 namn, den andra 107, med förnamn, efternamn och ibland öknamn; flera med adresser. Vilken funktion listorna haft kan Lennartsson inte fastställa, men tänker att de kan ha sammanställts för privat bruk och som vägvisare till tillgängliga kontakter i staden, som marknadsföring, kom-ihåg-lista. Liknande listor har påträffats i Köpenhamn och Amsterdam. Oavsett är förteckningarna ett enastående material till kunskap om de kvinnor som mena-

des vara inblandade i den kommersiella handeln med sex, i någon funktion. Förteckningarna visar att de flesta kvinnorna bodde i centrala Stockholm. Öknamnen ger ledtrådar, om än osäkra, till vilka kvinnorna var. En förhållandevis stor andel antyder utländsk härkomst eller ursprung i en annan del av Sverige. Ett liknande mönster kan iaktas även i andra länder. I exempelvis London var ca 60 procent av alla kända prostituerade immigranter. Lennartsson kan konstatera att flertalet kvinnor kom från påvra förhållanden, med några undantag. Vad som förvånar är att så många uppges vara gifta, nära 35 procent. Ett av namnen på listan pekar rakt in i kungahuset, Gustava Charlotta Slottsberg, som ägnas ett eget avsnitt. Hon tillhörde Gustav III:s Nationalteater, och utpekades som hertig Karls, kungens bror, mätress.

I avsnittet *Stockholm genom ögat på en penis* skärskådas de manliga köparna. I rättegångsprotokollen lyser de med sin frånvaro; rätten förefaller ointresserad av dem och ställer inga frågor om männen. De blir inte ens kallade till förhör. En källa som mer än andra berättar om den homosociala kulturen är Gustav Hallenstiernas, senare sekreterare och regeringsråd, erotiska memoarer, *Mina kärleksäventyr*. Memoarerna kan närmast liknas vid Casanovas, den italienske vivören, som i Lennartssons träffsäkra formulering ”flängde Europa runt i vilda amorösa äventyr”. Erotiska dagböcker ger inblick i det allra mest privata, i sexualitetens dolda praktik – eller snarare i sexualitetens mentala landskap. De vittnar om män (kvinnors eventuella sexuella dagböcker har inte bevarats) som förför, trugar, mutar, tjarar, köpslår eller med våld tvingar till sig sex av flickor och kvinnor. Hallenstiernas erotiska memoarer är inget undantag – han framstår som en sann libertin på ständigt jakt efter nya äventyr och nya njutningar. Även om boken är subjektiv med bitvis tvivelaktig sanningshalt, kan vissa återkommande drag i hans historier ändå ses som utmärkande för en normerande manlig praktik, som också kan spåras i den äldre erotiska folkdikten som recensenten har studerat.

I bokens andra del avhandlas även könssjukdomar, särskilt syfilis, som kallades ”djävuls-

kyssen”. ”En natt med Venus, ett liv med Mercurius”, kunde det heta. Lennartsson skildrar sjukdomens förlopp med nästan plågsam realism. För övrigt kan noteras att Carl von Linné drev en praktik i sitt hem på Österlånggatan 33 mellan 1738 och 1741, där han bland annat i likhet med andra medicinskt praktiserande försökte bota könssjukdomar med ”gråsalva” (ister, ullfett och kvicksilver) och vin.

I den tredje delen, *Horstigmat – en beständigt föränderlig historia*, går texten utöver det geografiskt och tidligt avgränsade rummet där mamsell Bohmans historia utspelar sig. Här beskrivs horstigmats praktiker och jämförs med prostitutionen under 1800-talet. I denna del analyseras ett annat mycket speciellt källmaterial: anonyma visor med en påtaglig obscenitet, så kallade hordikter. Dikterna uttrycker knappast lust, snarare olust, vämjelse och avsky, parat med liderlighet vars främsta drivkraft inte är åtrå utan viljan att förnedra och bestraffa. Samtidigt vädjar de till åhörarnas skämtlynne i sin sökta fyndighet. Dikternas objekt är ofta, men inte alltid, kvinnor. Hordikterna är tydliga exempel på det hat som drabbade de kvinnor som stämplades som horor. Av allt att döma, resonerar Lennartsson, skrevs och framfördes de av och för de män som också var sexhandelns köpande part.

Den tes författaren driver genom hela boken är att ”horstigmat fanns före prostitutionen” och att ”prostitutionen är en produkt av horstigmat”. ”Horstigma” omtalas ofta såväl i offentlig debatt som inom forskning som en feministisk skapelse snarare än en feministisk iakttagelse. Feministiskt motstånd mot porr framställs som ett uttryck för förakt för de män och kvinnor som aktivt valt att arbeta som sexsäljare och att deras positiva erfarenheter förringas, förtigs eller förnekas. Med en sådan förståelse framstår horstigmat som en respons på att det finns prostituerade. Men horstigmat är inte en ny företeelse och det har inte kommit med feminismen, vilket med all tydlighet bevisas av Lennartssons analys.

Lennartsson har inte funnit något enda samlande begrepp för kommersiell sexualitet under 1700-talet. Däremot finner hon en mängd mer

eller mindre nedsättande ord för de människor som ägnar sig åt den kommersiella sexualiteten, vilka talande nog alla är feminina: hora, publik dam, nattlöperska, luder, löphora, sköka, liderligt stycke, horkona, gatnymf, spinnhusluder och lös och ledig kvinnsperson. Hora är det enda ord som överlevt såväl reformation och upplysning som romantik, modernitet och sexuell revolution. Hora har överlevt 150 år av utveckling som medfört avkriminalisering av utomäktenskaplig sexualitet, sexuell frigörelse, feministisk kamp och jämställdhetssträvanden. Dagens unga kvinnor möter troligtvis någon gång samma hat som våra förmödrar, oavsett deras sexuella erfarenheter, preferenser, partnerval eller klädstil.

Såväl floran av glåpord som segheten i ordet hora är ett utslag av stigma och stigmatisering är ett effektivt verktyg för social kontroll. Stigmat fungerar som en social brännmärkning och pekar även ut gränserna för det normala, önskvärda och godtagbara i ett samhälle. Majoritets-samhället är överens om stigmats föraktlighet. Stigma förutsätter kulturell legitimitet. Det finns en uppsättning stereotyper och regler som föreskriver hur man ska hantera de personer som bär det. Stigmat används för att marginalisera, ”ofarliggöra”, skilja ut och fysiskt separera och brännmärka individer och grupper. Horstigmat är ett sådant stigma, men det syns inte på utsidan idag (i äldre tid användes ibland en speciell mössa) och är inget fysiskt signum som går att välja bort. Men det har många likheter med andra stigmat: försämrade livschanser, en dömande attityd från samhället, ett ogiltigförklarande av erfarenheter, åsikter och kompetenser och ett bemötande som om du vore bärare av något smittsamt. Horstigmat är dock speciellt av det skälet att det är könsbundet. Det är en kontrollmekanism som drabbar alla kvinnor. En annan skillnad är att horstigmat grundar sig på en handling som kräver en motpart involverad i samma akt – det förutsätter två parter, säljare och köpare. Vidare överskrider och samverkar horstigmat med andra samhälleliga maktordningar som klass, etnicitet, ålder och plats. Stigmat har förmåga att anpassa sig efter nya ideal, nya lagar och samhällsordningar. I dessa avse-

enden kan det endast jämföras med det stigma som förföljt judarna genom historien. Horstigmat är ett samlande kärll för allt det samhället velat avsäga sig och det är härigenom en utmärkt samhällspegel genom historien. Horan är en idé snarare än en individ som tvingar alla kvinnor att ge akt på sig själva och på varandra, summerar författaren.

Bokens tema är högaktuellt. Rebecka Lennartsson skriver in sig i en polariserad debatt om hur samhället ska behandla kommersiell sexualitet. Ska sexhandeln legitimeras eller bekämpas? Är kvinnan i prostitutionen en agent eller ett offer? Denna debatt är, som Lennartsson mycket riktigt påpekar, ”förbluffande historisk”. Ordet sexarbetare som används idag antas vara ett värdeneutralt begrepp, fritt från den negativa laddningen hos ordet prostituerad. Sexarbete är dock, enligt Lennartsson, inget neutralt begrepp utan en beteckning tätt knuten till vår tids tjänsteekonomi, där köparna benämns kunder och kvinnor säljare av tjänster på en marknad som styrs av tillgång och efterfrågan. Begreppet sexarbete förutsätter en tydlig åtskillnad mellan arbete och fritid, kärlek och sexualitet, en uppfattning att sexhandel är ett yrke och att man skiljer på frivillig och ofrivillig verksamhet och eftersträvar en normalisering av den kommersiella sexualiteten i syfte att motverka det stigma som människor i branschen drabbas av.

I forskningen om prostitution har historien använts godtyckligt och knapphändigt för att ge belägg för forskares egna övertygelser. I denna har skapats bilder av de upphöjda hetärerna i det klassiska Grekland, prostitutionen som en grundläggande och integrerad del i mänsklighetens urbana liv, prostitution som en frigörelse från fattigdom och smuts för unga arbetarklasskvinnor, uttryck för ett respekterat matriarkat i förbindelse med högre makter. Mätressen framställs som sinnebilden för den frigjorda ”horan”, en prominent mans erkända älskarinna. I en avhandling från 2009 pekas Sveriges lutherska historia och den mosaiska lagens fördömande av sex utanför äktenskapet ut som grund för den svenska sexköpslagen. Lagen utgår enligt denna forskare från en grumlig och sexualfientlig håll-

ning till förklädd feminism. Prostitutionens historia berättas således på olika sätt beroende på utgångspunkt och agenda.

Rebecka Lennartssons bok *Mamsell Bohmans fall* är inte enbart intressant och välskriven – den är (sitt ämne till trots) även underhållande och spännande. En riktig bladvändare! Framför allt är den en gedigen kulturhistorisk analys och demonstrerar med all tydlighet betydelsen av ett historiskt perspektiv för att belysa nutida samhällsfrågor.

Inger Lövkrona, Lund

Karin S. Lindelöf & Annie Woube: *I tjejjers spår – för framtidens segrar. Om tjejjlopp och villkor för tjejjers motionsidrottande*. Makadam förlag, Göteborg/Stockholm 2019. 253 s., ill. ISBN 978-91-7061-287-9.

Varför finns det motionslopp specifikt för kvinnor? Hur har de etablerats och varför är de så populära? Är tjejjlopp bra eller dåliga om målet är en mer jämställd idrott? Med *I tjejjers spår* kastar Karin S. Lindelöf och Annie Woube (båda etnologer och verksamma vid Centrum för genusforskning, Uppsala universitet) nytt ljus på tjejjloppen och dess deltagare.

Idrottshistorien visar hur kvinnor har blivit utestängda från stora motionsidrottsevenemang av paternalistiska, sexistiska och rent imbecilla anledningar. Bilderna på Katherine Switzer som tvingas försvara sig mot en attackerande funktionär för att kunna fullfölja Boston Marathon 1967 är ikoniska. I Sverige har vi flera exempel på kvinnor som trotsat förbudet mot att delta i Vasaloppet. Tjejjloppen bör förstås i ljuset av detta historiska arv – de är ett svar på utestängningsmekanismer som först var synnerligen konkreta men som dessutom har satt mer subtila avtryck i den kultur som finns kring motionsidrottsevenemang. Här, liksom i idrotten i övrigt, har männen ofta varit normen. I tjejjloppen är det tvärtom. Som Lindelöf och Woube förtjänstfullt visar medför detta både ett frigörande element och en begränsande bild av kvinnor

som idrottare. Jag ska återkomma till den dualismen i slutet av recensionen.

I inledningen redogörs för forskningens metod, teori och empiri. Syftet är att studera motionslopp för kvinnor som kulturellt fenomen, såväl historiskt som i samtiden. Fyra lopp – Tjejvasan, Tjejtättern, Tjejmilen och Våruset – analyseras med ett material som är både rikt och varierat. Deltagarberättelser, observationer, autotnografi, arkivmaterial, pressklipp, och intervjuer är bara några av exemplen. Bland de teoretiska inspirationskällorna nämns Michel Foucault, Chantal Mouffe och Ernesto Laclau. Med författarnas egna ord rör vi oss inom en ”diskursteoretisk, poststrukturalistisk och feministisk ram” (s. 21), vilket inte hindrar att författarna även refererar till annan relevant idrottsforskning.

Det första av bokens sju kapitel fokuserar på tjejloppens deltagare. Vilka är de? Var kommer de ifrån? Det visar sig snart att de studerade loppens deltagare i hög grad är vit svensk medelklass från storstadsregionerna, en problematik som går igen i andra högprofilerade motionslopp. Motivet till att delta är många gånger kopplat till hälsa och loppet fungerar som en morot för att träna under resten av året. Även detta känns igen från könsblandade motionslopp.

I kapitel två undersöks tjejloppens historia. Flera av de studerade loppen etablerades under 1980-talet, parallellt med joggingtrenden och en tilltagande individualisering i hela samhället, som också återspeglades inom idrotten. Varför kunde inte det ökande intresset bland kvinnor för motionsidrott inrymmas i de existerande evenemangen? Enligt Lindelöf och Woube (s. 98) finns en del av förklaringen i samhällets bristande jämställdhet, där kvinnors oproportionerligt stora ansvarstagande för barn, hem och sociala relationer innebar begränsade möjligheter. Här handlar tjejloppen inte så mycket om föreställningar om manligt och kvinnligt utan mer om konkreta ojämlikheter i samhället som i sin tur avspeglas i träningsmöjligheterna.

Kapitel tre behandlar loppens format. Här skiljer sig tjejloppen tydligt från andra lopp genom sin starkare betoning på evenemang, fest

och ”tjejighet”. Deltagandet blir en slags manifestation av ansvarstagande för den egna hälsan, ofta paketerad på ett stereotyp vis som riskerar att dölja den fysiska prestationens möjliggörande potential (s. 128–129).

Det fjärde kapitlet analyserar tjejloppen som inkörspport till andra (ofta längre och mer manligt präglade) motionslopp. Tjejloppen tycks alltså kunna fungera som ett slags motionsidrottens cannabis, utan jämförelser i övrigt. Samtidigt riskerar en sådan bild att förstärka synen på tjejlopp som en ”fegisvariant” av originalet (s. 234). Som jag läser Lindelöf och Woube har lopp som Tjejvasan och Tjejtättern spelat en viktig roll i att få fler kvinnor att delta i motionslopp och på så vis verkat emancipatoriskt. Detta genom att gradvis förändra genuskodningen av exempelvis Vasaloppet och Vätternrundan och bana väg för ökat kvinnligt deltagande även i originalloppen. Samtidigt har tjejloppen i vissa fall haft en lätt stereotyp bild av sin målgrupp, där klassiskt kvinnliga attribut lyfts fram och det seriösa tävlandet och träningstiderna tonats ner till förmån för deltagandet som mål i sig (s. 68).

Kapitel fem belyser tjejloppen som gemenskapsarena, både i det lilla med kompisgänget eller kollegorna och i det stora som en gemenskap med alla deltagare i loppet. Det kan även handla om nya gemenskaper som uppstår i själva loppet, som att ingå i en klunga under Tjejtättern. I likhet med lagsporter som fotboll, som i hög grad blev ett utlopp för redan existerande sociala gemenskaper på fabriker och andra arbetsplatser, har tjejloppen fungerat som arena för existerande sociala gemenskaper (mor och dotter, kompisgäng, arbetskamrater och liknande). Här är det dock inte helt tydligt hur dessa motiv och praktiker skiljer sig från manliga motsvarigheter, även om referenser till tidigare forskning pekar på att kvinnor värderar sociala aspekter högre (s. 182).

I det sjätte kapitlet analyseras tjejloppens namn. Själva ordet tjej ”signalerar att man är ungdomlig, aktiv, självständig och modern” (s. 199). Kopplat till tjejloppen är ordet tjej relativt åldersneutralt – alla som deltar är i någon mening tjejer. Ambivalensen från tidigare kapitel

återkommer, bland både loppens deltagare och bokens författare. Å ena sidan signalerar tjejlappen en lekfullhet som underminerar seriositeten hos deltagarna och tar fokus från deras idrottsprestationer. Å andra sidan är det just denna lekfullhet som kan utmana etablerade (manliga) normer och strukturer för hur motionsidrott ska praktiseras.

I det sjunde och avslutande kapitlet summeras resultaten. Lindelöf och Woube visar tydligt hur idealistiska motiv om jämställdhet och folkhälsa har samsats med mer kommersiella syften. Detta skulle kunna vara motsägelsefullt men i själva verket passar en sådan utveckling bra in i en bredare analys av hur idrotten har förändrats över tid. Sportifieringsmodellen med dess kriterier för idrottens utveckling lyfter exempelvis fram specialisering som ett centralt inslag. Tjejlappen kan ses som ett exempel på detta – genom att anpassa distanser och inramning efter olika målgrupper kan fler lockas att delta. Jag hade gärna sett författarna lägga ut texten om hur idrottens inneboende logik påverkar tjejlappen – och vice versa.

Könsuppdelningen är intressant i relation till Riksidrottsförbundet, som har nekat det samiska idrottsförbundet medlemskap med hänvisning till att detta förbund endast är öppet för samer. En sådan ordning har ansetts bryta mot RF:s princip om att idrotten ska vara öppen för alla. Tjejlappen med sin explicita utestängning av manliga deltagare utmanar en grundläggande princip inom svensk idrott – allas rätt till deltagande. Samtidigt har denna idé uppenbarligen inte varit omsatt i praktisk handling, eftersom kvinnor har varit utestängda från en lång rad motionsevenemang och dessutom från hela idrotter under stora delar av 1900-talet. Och i tävlingsidrotten tycks upprätthållandet av en traditionell köns kategorisering vara helt central, vilket den pågående striden om kvinnliga friidrottare med höga testosteronvärden vittnar om.

För att återgå till resonemanget från kapitel två om tjejlappen som respons på den ojämlika fördelningen av tränings tid mellan män och kvinnor, tror jag att det är en relativt god måttstock över tidsandan och ytterligare ett exempel

på hur idrotten kan ge nya perspektiv på större samhälls fenomen. Kvinnor som vill och kräver att få tid till seriös och målmedveten träning har historiskt sett bidragit till att omdefiniera genuskodningen inom flera idrotter, exempelvis fotboll, där pionjärlaget Öxabäcks spelare i början av 1970-talet fick förklara för pressen att deras män faktiskt kunde ta hand om barnen under damlagets matcher och träningar.

Det är, menar författarna, ingen slump att det är just inom löpning som kvinnor har tagit plats då det i jämförelse med skidor och cykel är mer tidseffektivt och kräver mindre i form av utrustning och teknik (även det klassiskt manliga domäner). Argumentationen övertygar, men påståendet att ”villkoren för kvinnors och mäns motionsidrottande, och de vardagliga villkor som reglerar och bestämmer dem, har trots allt inte förändrats så mycket” (s. 98) kräver mer empiriskt underlag än vad som presenteras här. Snarare pekar de stora motionsevenemangens ökande popularitet, och inte minst Lindelöfs och Woubes egen forskning, på att kvinnor tar allt större plats i de mixade lopp. Därmed inte sagt att det är jämställt. Som Öxabäcks May Lindgren uttryckte saken när hon 1975 fick frågan om det inte hade blivit bättre med jämställdheten inom idrotten? ”Jo, det har det definitivt blivit. Men det är fortfarande inte bra.”

Kan tjejlappens rosaskimrande inramning riskera att förstärka bilden av att män behöver träna seriöst inför seriösa kraftprov, medan kvinnor mest förväntas ta sig runt och ha trevligt? Jag uppfattar det som en av bokens centrala frågeställningar. Lindelöf och Woube har gjort ett viktigt bidrag till idrottsforskningen genom att visa hur tjejlappen *både* kan fungera som jämställdhetsverktyg *och* som ett sätt att cementera traditionella föreställningar om mäns och kvinnors idrottande. Avgörande är vilken del av evenemanget som betonas. Hamnar fokus på den sociala gemenskapen och trevliga inramningen desarmeras den politiska potentialen och deltagarna riskerar att reduceras till passiva konsumenter av en traditionellt paketerad upplevelse. Men om den fysiska ansträngningen står i centrum utmanas klassiska idéer om kön och kvinnlighet (s. 234). Den idrottande kvinnan framstår

då som subjekt och estetiken blir underordnad prestationen. Så kan bilden av tjejlloppen förändras och få ett större erkännande som fysisk bedrift, vilket också efterfrågas av deltagarna själva. Kan ett sådant erkännande leda till förskjutningar i hur inte bara motionslopp utan även träning i stort värderas? Måhända naivt, men i så fall kan idrotten bidra till ökad jämställdhet, en träningstimme i taget. Alldeles oavsett sådana förhoppningar frilägger *I tjejjers spår* dubbelheten kring tjejlloppen på ett klart och väl underbyggt vis och ger ett bättre kunskapsunderlag för (motions)idrottens framtida inkluderingsarbete.

Daniel Svensson, Göteborg

Barbro Bursell: *Hundra år på Bodarna. Ett officersboställe i krig och fred*. Setterblad förlag, Stockholm 2017. 160 s., ill. ISBN 978-91-981513-2-9.

Det är viktigt att se om sitt hus, nu som då. På Svenska institutet i Rom, där denna recension skrevs, gick representanter för Statens fastighetsverk husesyn hösten 2019, detta som ett led i en lång tradition. På officersbostället Bodarna i Uppland hölls under 1700-talet husesyn regelbundet för att kontrollera att allt var i sin ordning, dock ofta med nedslående resultat. De detaljerade syneprotokoll som då upprättades har emellertid visat sig vara värdefulla källor för den som i likhet med etnologen Barbro Bursell intresserar sig för boställets historia. Bursell har utifrån ett stort och varierande källmaterial bedrivit grundlig forskning om Bodarna och sammanställt sina resultat i boken *Hundra år på Bodarna. Ett officersboställe i krig och fred*. Boken utgör en fortsättning på *William Grey och Brita Tott. En berättelse om krig och kärlek i stormaktstidens Uppland*, som utkom 2012. Författarens ambition är att ”göra den svenska stormaktstidens samhälle och levnadsvillkor intressanta och begripliga för en nutida läsare” (s. 11). Det har hon lyckats med, vilket jag återkommer till.

Hundra år på Bodarna spänner över en period av cirka hundra år med start på 1640-talet. Bo-

ken har, förutom en inledning och kort avslutning, delats upp i sju kapitel, appendix, käll-, bild- och litteraturförteckning samt ort- och personregister. Kapitelrubrikerna ger en fingervisning om bokens innehåll och uppläggning: ”Vem får ära Bodarna?”, ”En uppseendeväckande historia”, ”Bodarna blir militärboställe”, ”Den förste officeren på Bodarna”, ”Sju karoliner som aldrig kom hem”, ”De sista karolinerna på Bodarna”, ”Att se om sitt hus” samt den korta avslutningen ”Vad hände sedan?”.

Boken inleds med en redogörelse för vad som hände efter Brita Totts (1600–1660) död. Fru Brita hade ärvt gården Bodarna efter sin make, William Grey, men då detta var ett donationsgods och makarnas båda söner avled före sin mor uppstod problem för de tre efterlevande döttrarna. Godset drogs in till kronan, gavs som förläning åt en adelsman, Jacob Clo (1621–1700), som stod kungen nära och ingen av döttrarna Grey kom således i besittning av det. I detta och flera andra kapitel beskrivs kvinnors och barns utsatta situation, inte minst i arvsfrågor. Om manlig arvinge saknades, kunde kvinnor och barn vid denna tid bli satta på obestånd och leva under mycket knappa omständigheter, ja, rent av i fattigdom och nöd – detta i en tid när sociala skyddsnet saknades och man fick lita till sin egen duglighet och släktingars eventuella välvilja. Ett viktigt avsnitt i boken handlar om kvinnorna och kriget. I samma kapitel porträtteras också några av Bodarnas officersänkor: Maria Rudbeck, Christina Wervier och Anna Christina Forbes. Dessa tvingades, i likhet med många andra kvinnor vid denna tid, genomlida åratals av oro och ensamhet, av umbäranden och stora sorger.

Nervkittlande är kapitlet ”En uppseendeväckande historia”, som handlar om den ökände kvinnokarlen Johan von Bjuren (1613–1647), som på löpande band fick kvinnor på fall och som visade sig ha en överraskande koppling till två av Brita Totts döttrar, Elin och Karin Grey. På sitt samvete hade han bland annat mökränkning, förskingring, misshandel och vållande till annans död. Han landsförvisades, men återkom till Sverige och avrättades på Järntorget i Gamla stan den 26 juni 1647.

År 1683 drogs Bodarna i samband med Karl XI:s reduktion in till kronan och en ny era inleddes. Nu blev Bodarna ett militärboställe åt officerare vid Upplands regemente, en funktion det skulle komma att ha under tvåhundra år. Gården behöll sin säteristatus, vilket innebar att innehavarna inte behövde betala skatter och utskylder, men att de betalade tionde till prästen. Officerarna och deras familjer kom att tillhöra bygdens övre sociala skikt och hade ett levnadssätt som anknöt till herrskapsfolkets.

För att bli officer krävdes som regel att man var av adlig börd och därtill förmögen, men i krigstid kunde ståndsgrensarna luckras upp och även ofrälse bli officerare. Det hände också att den som skötte sig väl i krigstjänst kunde bli adlad. Den förste officeren på Bodarna var Carl Fredrik Holst (1637–1703), Karl XII:s trogne krigare, som gjort sig känd för den krigsjournal han förde under fälttåget i Danmark år 1700. Han följdes under årens lopp av en lång rad officerare, varav vissa återkom välbehållna från de många krigen, andra inte. Flertalet av boställets innehavare var adliga, men det fanns som nämnts även män som adlades för sina insatser. En sådan karriär gjorde till exempel Petter Elg (1681–1733), adlad Elgenstierna. Denne handlingskraftige man innehade Bodarna 1711–1716. Den siste karolinen på Bodarna hette Johan Schütz (1685–1744). Han innehade bostället i två omgångar, först 1717–1720 och därefter 1734–1741.

Att vara innehavare av kronans boställe innebar ansvar för skötsel och underhåll, vilket inte alltid skedde på ett nöjaktigt sätt. Dels var officerarna borta i krigstjänst under långa perioder, dels var deras ekonomi inte alltid den bästa. Det faktum att bostället enbart var en tjänstebostad bidrog sannolikt också till att dess skötsel inte prioriterades. Vid varje innehavarbyte hölls en av- och tillträdessyn för att kontrollera i vilket skick bostället befann sig och för att reglera eventuella skulder mellan av- och tillträdare och mellan dessa och kronan. Synerna blev inte sällan en källa till konflikter och långdragna tvister, då underhållet ofta befanns vara bristfälligt.

Med *Hundra år på Bodarna* har Barbro Bursell bidragit med en viktig pusselbit när det gäller

de svenska officersboställets historia. Hon lyckas i sin ambition att levandegöra stormaktstidens samhälle och livsvillkor och hon låter oss ta del av levnadsöden som många gånger griper tag i läsaren. Inte minst de hemmavarande kvinnornas och barnens svåra situation och torftiga levnadsförhållanden lyfts fram. Ibland är det lite svårt att hålla reda på alla namn som passerar revy, men det är blott en randmärkning. Personregistret och Bodarnas ägar- och innehavarlängd är läsaren till hjälp härvidlag. Boken bygger förutom på gedigen källforskning även på grundmurade historiska kunskaper, därtill är den välskriven. Kort sagt, Barbro Bursell har visat lejonklon som historiskt väl bevandrad etnolog.

Birgitta Meurling, Uppsala

Djur. Berörande möten och kulturella smärtpunkter. Simon Ekström & Lars Kaijser (red). Makadam förlag, Göteborg 2018. 270 s., ill. ISBN 978-91-7061-260-2.

Ämnet för denna antologi är förhållandena mellan människa och djur. Diskursen är kulturvetenskaplig med tydlig tyngdpunkt på det etnologiska synsättet. Åtta författare undersöker vårt känslomässiga förhållande till i huvudsak de vilda djuren, delvis under olika teman fördelade på tio artiklar.

Redaktörerna Simon Ekström och Lars Kaijser står för den inledande och den avslutande artikeln. Det samlade textmaterialets innehållsmässiga spännvidd är tämligen vidsträckt, från det uppenbart komiska till det allvarliga och existentiella. I den inledande artikeln – samtidigt introduktionen – lanseras det kulturvetenskapliga perspektivet. Här listas tidigare forskning inom närliggande områden, även historiska, folkloristiska och etnobiologiska. Likaså lyfts de olika artiklarnas särskilda infallsvinklar fram med kortfattade kontextualiserade resuméer över varje bidrags innehåll och behållning.

Därefter skriver Elin Lundquist om ”Flyttfåglar i sikte”. I en teoretiskt väl anlagd text behandlas problematiken kring den åtminstone

delvis illegala småfågelsjakten på Malta, fenomenets status som nästintill kulturarv i tydlig konflikt med andra kulturformers oemotsagda etik och syn på rationell naturvård. Författaren lägger vikten på begreppet *affektiv logik* – i enlighet med teorier utarbetade av geografen Jamie Lorimer (2015) – som provar att förklara de känslomässiga och idealistiska drivkrafter som styr människors engagemang i kampen för att exempelvis motarbeta rovjakt på särskilt utsatta djurarter. I detta sammanhang behandlas begreppet *icke-mänsklig karisma*, det vill säga sätet att framhäva egenskaper hos djur, som strävar efter att göra dem mer betagande, och som understryker mänskliga anletsdrag, gärna oskuldsfulla sådana; ett lättbegripligt exempel på detta är att exponera ”flaggskeppsarten” jättepandan. Författarens studie bygger till viss del på ett fältarbete som utfördes år 2014 med egen medverkan i organisationen BirdLife Maltas konvent ”Spring Watch”, ett aktivistläger förlagt på Malta under våren då fåglarna anses vara särskilt utsatta för lokalbefolkningens nöjesjakt.

Följande lokalt förankrade artikel är skriven av Mattias Frihammar. Underlaget är ”Vildmarksgalleriet i Mo”, ett privat museum och småskalig upplevelseindustri som existerade mellan 1994 och 2014 i den lilla byn Mo i Gästrikland. Ägaren till galleriet, samtidigt en profil i trakten, ville skapa ett rum för meningsfullhet, som att ge yngre generationer insikter om naturen. Syftet var också kommersiellt, där djurens olika symbolvärden utnyttjades. Galleriets profil förefaller ha varit ett sammelsurium av kontexter, även konstnärliga, där inte alla utställda kombinationer varit lika genomtänkta, som sätet att framhäva jakt. Frihammar placerar sitt övergripande resonemang kring samförståelsen mellan icke mänskliga och mänskliga djur, där natur och kultur mer bearbetas som ett gemensamt begrepp än som motsatspar. I sådant avseende är analysen inspirerad av Donna Haraways (2008) uppfattning om *companion species* eller ”sällskapsarter”, det vill säga hur människor och andra djur lever bredvid varandra och formar sig därefter, även betraktat ur ett historiskt perspektiv.

Nästa alster tangerar i viss mån det förgående, då Lars Kaijser också behandlar upplevelseindustri, fast på ett mer globalt plan. Diskursen gäller akvarier, stora och betydande sådana, gärna innehållande ”Farliga hajar, hotade hajar” samt andra maritima rovdjur. De internationellt utbredda akvarierna är en etablerad industri som beräknas ta emot 450 miljoner besökare årligen. Samtidigt som akvarierna anses utgöra betydelsefulla kopplingar mellan vetenskap, miljötänk och underhållning, har de kritiserats för att i princip saluföra icke autentiska upplevelser. Kaijser refererar i detta sammanhang till Karen Rader och Victoria Cain (2014) som något nedvärderande hänvisar till det förvisso passande sammansättningsordet *edutainment* som en beteckning på företeelsen, även om den behärskade kritikern gärna undviker att generalisera eftersom flertalet akvarier ändå anses lägga mer tyngdpunkt på pedagogiken än på fantasyn. När det gäller just det ”fantasifulla” sätter författaren detta i en kontext som knyter an till det ”skräcksköna”, ett begrepp som använts av etnologen Jonas Danielsson (2006); ett målande exempel på detta kan beskådas i franska Seaquarium Le Grau-du-Roi, där bottnen på ett akvarium med hajar pryds med ett flygplansvrak, allt för att förstärka upplevelsen.

Därefter skriver Sverker Hyltén-Cavallius om föreställningarna om att ”Återuppväcka de utdöda”. I ett tilltalande resonemang beskriver författaren utförda fältarbeten som en del i forskningsprojektet ”Postdjur”, där han i samarbete med sina barn besökt naturhistoriska museer i Berlin, Los Angeles och Stockholm. Barnens reflektioner anses i denna kontext särskilt användbara eftersom de aktuella museerna i sina prospekt tydligt vänder sig till barn, det vill säga ett slags målgruppsriktat ”kommunikativt gränssnitt”. Antaganden om barns medverkan som metod bygger på idéer efter etnologen Kirsti Hjemdahl Mathiessen (2003), men i övrigt förordas inte det utpräglade barnperspektivet som en användbar metod rent generellt. Hyltén-Cavallius ställer oss framför den rekonstruerade mammutfamiljen i glasfiber där en av föräldrarna dras ner i en asfaltsjö, vidare isbjörnen Knut som efter sin död blev

uppstoppad och fick en egen ”post it-lappvägg” samt inte minst ”konstverket” Archaeopteryx, den felande länken mellan dinosaurier och fåglar. Mycket i texten handlar om död men samtidigt om liv. Artikeln problematiserar vårt sätt att åskådliggöra den emellanåt svår-gripbara naturvetenskapliga företeelsen *evolution* med hjälp av estetiska utvägar, inte sällan makabert dramatiserade.

Nästa text – ”Dudek och den rödkindade sparven” – är ett kompilat av Susanne Nylund Skogs studie ”Samlare, jägare och andra fågelskådare” (2018) (se recension av undertecknad i RIG nr 4 2018). Med utgångspunkt i många fågelskådares jakt på ”kryss” skildrar Nylund Skog på ett raffinerat sätt faktiska och märkliga händelser som vilar på intervjuer, litteraturstudier och utskickade frågelistor. ”Skådarna” för samman utförliga listor över sina observationer och använder sig av en jargong som för en utomstående nog uppfattas som lätt obegriplig. Sysselsättningen att ”skåda fågel” är tydligt mansdominerad även om kvinnorna blivit fler under de senaste åren. Berättelserna om hur kryssen förvärras blir extra betydelsefulla för analysen, alltså de historier som skådarna sprider till varandra och som syftar till att stärka både dem själva och kåren som helhet. Berättandet antas här vara en del i en performativ strategi, som vid uteblivelse riskerar att dra undan mattan för vitala delar av rörelsens värdegrund. Ensamma skådare som inte delar med sig av sina upplevelser på ett korrekt sätt misstros därför av kollektivet, om de inte redan är erkända förstås. Och en raritet blir bara en raritet i förhållande till relationen med den skara som sätter värde på den. En fågel kan därför i princip vara en obetydlighet i ett geografiskt område men en sensation i ett annat, även om de tyngsta rariteterna av naturliga skäl flugit många hundra mil fel.

Därnäst handlar det om humrar. I ”Grymma skämt” vårdar Simon Ekström litteraturens fäbless för att skämta om djur, ofta de vi äter, vilda som tama. I detta sammanhang presenterat i uttalad kombination med skämtteckningar. Artikeln bygger till viss del på två kapitel i Ekströms publikation *Humrarna och evigheten*

(2017) och som följer humrarnas spår i historia och samtid. Avseende skämtlynnets ursprunglighet så handlar det ju oftast om allvarliga saker i botten, och Ekström går tillbaka ända till Freud (1905) för att understryka detta faktum. Fyndigheterna omkring humrar – liksom skämtande om andra ätbara djur – bearbetar således gärna det ”omvända förhållandet”; det är humrarna som exempelvis är i färd med att koka människor levande, vilket ger en tydlig vink åt ”döden i grytan”, likt myten om mänskliga karnibaler. Här vidareutvecklar Ekström resone-mangnet om de flertalet skämt som uppträder i debatten omkring hållbarhet och lyxkonsumtion. Det är i hög grad en uppochnedvänd värld som visas upp, med paralleller i flera folkliga humortraditioner. Vidare problematiseras *antropomorfa analogier*, humrarna avbildas därmed som människor, som förnäma personer, stjärten ombildas till fötter, klorna används som händer etcetera.

Nästa tema handlar om djurfobier. Under titeln ”Skrämmande djur” behandlar Helena Hörnfeldt begreppet *zoofobi* ur ett kulturvetenskapligt perspektiv. Som källmaterial används bland annat intervjuer av företrädesvis yngre personer. Visan ”Mors lilla Olle” framställs som en symbol för människors fasa för björnen, en ängslan som ska ha ökat sedan 1980-talet. Författaren koncentrerar sig på kulturell rädsla, den vi lär oss att inse. Lille Olle var ju inte rädd när han inledningsvis mötte björnen. Han var helt enkelt inte kultiverad nog för att begripa sitt eget bästa, och hans mamma bannade honom därför. På samma gång tycks diskursen mena att vi bör uppfatta en känsla [rädsla] som en kommunikativ symbol – med referens till Jochum Stattin (1990) – eller så antas känslan vara släkt med hur [alla] andra icke-människor manövrerar den. Hörnfeldt formulerar tryggt om just rädslan: ”en känsla som alla levande varelser känner till” och hänvisar vidare till Bauman (2007). Den logiska följdfrågan torde bli hur betingad en oförutsägbar rädsla [känsla] egentligen är. Kan alla ”levande väsen” verkligen förstå eller tolka kommunikativa symboler på sådant sätt som sker i mänskliga kulturer? I realiteten tycks människa och icke-människa oav-

brutet hamna i en bilateral undran inför varandras ombytliga karaktärer.

Då vi närmar oss slutet på antologin presenteras en meny av mer sällan recenserat slag. I Michell Zethsons ”Pre rigor mortis” provocerande, intellektuellt lysande, måhända något tendentiösa artikel om hur de icke-mänskliga djurens vävnader används av livsmedels- och restaurangbranschen, så syns åtminstone den bortkomna delen av den köttätande gästen vara utan defensiv. Det känns ändå skönt att jag som civiliserad och bildad konsument till vardags äter mängder av syndfria grönsaker, fast med insikten om att de fashionabla köttrestaurangernas uppfinningsrikt döpta kompositioner av primörer – visserligen likaledes slaktade organismer – huvudsakligen strävar efter att berättiga den mer skoningslöst bestyckade delen av tallriken. Med viss utgångspunkt i *rhizom* som filosofi (Deleuze & Guattari 2004) betraktar Zethson världen som ständigt pånyttfödd och kanske utan djupare mening. Ändå uppfattas kosmos som antingen svart eller vitt. Endera undanhålls vi anblicken av de existerande djuren när deras kött ska avyttras och vi lockas att förtära dem, alternativt exponeras de i all sin mångtydiga djuriska prakt av förslagsvis *nykarnismen*; det senare konkretiserat genom att författaren förhärdat granskat konceptet restaurangen ”Djuret” i Stockholm. För övrigt framträder antiteserna som lika transparenta avseende analysen.

Redaktörerna avslutar en väl disponerad och läsvärd bok med ”Giraffen som den närvarande referenten”; en kortare artikel som samtidigt är en epilög. Den sammanfattande diskussionen kretsar till stor del kring människors paradoxala förhållningssätt till avlivandet av djur. För trots att ”vi” ibland ”måste” inse att vi är bödlar, önskar vi väl inte att vara det, eller åtminstone inte att ideligen bli påmind om det. Ett målande exempel som även omtalas i inledningen, är den sanna historien om giraffen Marius som avlivades i Köpenhamns Zoo och där dissektionen utfördes offentligt i pedagogiskt syfte. Händelsen och förfarandet slogs naturligtvis upp i svensk press som närmast ohygglig.

Patrik Sandgren, Lund

Lotte Möller: *Bin och människor. Om bin och biskötare i religion, revolution och evolution samt många andra bisaker*. Norstedts, Stockholm 2019. 222 s., ill. ISBN 978-91-1-308840-2.

Göran Bergengren: *Meningen med bin*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2018. 158 s., ill. ISBN 978-91-7331-933-1.

Under senare tid har det kommit en svärm med biböcker av allehanda slag, en trolig effekt av ett ökat miljömedvetande, ett växande intresse för biodling – inte minst i stadsmiljö och en omfattande nyrekrytering av biodlare, främst yngre människor och i synnerhet kvinnor. Media har ägnat stort utrymme åt bidöd och problem för pollinerande insekter. Förutom honungsbin har vi ett stort antal humlearter och vildbin i Sverige som ombesörjer den livsviktiga pollinationen som påverkar det mesta vi äter. Hoten mot våra pollinerande insekter är dock många: kemikalier, urbanisering, industriellt jordbruk och klimatpåverkan är bara några exempel.

Människor och bin har en mångtusenårig relation. Den första kända avbildningen av den utgörs av en 8000 år gammal ristning i grottsystemet Cuevas de la Arana, nära Valencia. Bilden visar en människa som klättrat upp i ett träd för att hämta honung från vilda bin.

I journalisten Lotte Möllers bok ligger tyngdpunkten på det kulturhistoriska och förhållandet bin–människor genom historien. Hennes framställning är indelad i två avdelningar där stommen i bokens första del utgörs av texter, en sorts dagboksnoteringar, som hon, enligt förordet, skrev månatligen under 1980-talet då hon själv hade bin. Sedan hon slutat med den praktiska bihanteringen har hon ägnat mycken tid åt att studera den rikhaltiga litteratur som finns i ämnet. Resultatet är denna fantastiska bok som både roar och oroar. Till sin uppbyggnad följer den biårets olika skeenden och arbetsuppgifter för såväl bi som biskötare, ett begrepp som Möller föredrar i stället för biodlare, som sedan blir utgångspunkt för utflykter eller utblickar i kulturhistorien och litteraturen förr och nu.

I bokens andra del är ambitionen att ge inblickar i och skildra det aktuella läget för bina, biskötseln och miljödebatten.

Från den ovan beskrivna grottristningens fångstmetod – honungsjakt genom plundring – till nutida biskötsel är steget ganska långt, även om utvecklingen i Sverige tog fart först under 1700-talet. Fram till dess skedde odlingen i bistöckar, det vill säga ihåliga träd som höggs ned och användes som ”bikupor”. Dessa ersattes under 1700-talet av kupor av flätad halm och hassel, tätad med koträck och vatten, uppfunnen av Carl von Linnés yngre bror, Samuel Linnaeus, kyrkoherde och aktiv biodlare. Hans kupa kunde byggas på med extra våningar, kransar, efterhand som bimängden växte. Fördelen med denna kupa var att man inte behövde döda bina för att skörda honungen. Man lyfte bara av en krans och vittjade innehållet.

Samuel Linnaeus, den småländske bikungen, skrev också en på sin tid mycket uppskattad handbok med den fantastiska titeln *Kort men Tillförlitelig Bij-Skjötsel på egen förfarenhet och anställte försök, efter bijens egenteliga natur och egenskaper, grundad och inrättad, samt till allmänhetens tjänst och nytta, på mångas åstundan och anmodan*. Han var en stor auktoritet på biområdet på sin tid, och till och med ifrågasatte sin elva år äldre bror Carl, som gav honungsbiet dess latinska namn, *Apis mellifera*, som betyder det honungsbärande biet. Samuel påpekade att bina inte bär hem honung utan nektar som de senare bearbetar. Dess latinska namn borde därför vara *Apis mellifica*, det honungsgörande biet, menade han. Rådande nomenklaturregler förbjöd dock en sådan ändring!

Den moderna biodlingen, som tar sin början under 1800-talet, bygger på ett antal revolutionerande uppfinningar som kom att förändra tillvaron för såväl biodlare som bin.

De nya träkuporna med flyttbara rektangulära ramar med stansade mellanväggar var den viktigaste. Därigenom förhindrade man bina att bygga sina vaxkakor med olika stora celler. Kuporna kunde också öppnas, vilket möjliggjorde för biskötaren att gå in om det behövdes. I äldre tiders halmkupor eller ännu tidigare bistöckar

levde bina sina liv utan mänsklig inblandning fram till skattningen, då bina slaktades.

Slungaren var en annan stor nyhet som möjliggjorde honungens tillvaratagande på ett effektivare sätt. Ett fallande sockerpris gjorde det lönsamt att skatta all honung och istället ge bina en sockerlösning för att klara vintern.

Drottningodling och handel med drottningar var också nya möjligheter där man kunde kontrollera och få fram önskade gener för optimalt resultat. Dessa saker var grunden för en lönsammare biskötsel som kunde utföras mera storskaligt och därmed bli ekonomiskt gynnsammare.

Bina har genom sin flit och arbetslust tjänat som förebilder för människor under mycket lång tid. En väsentlig del av boken handlar om detta och Möller tecknar en fascinerande bild av hur bisamhället har använts som metafor och styrsystem för maktens utövare genom historien, i syfte att stärka folkets moral och sin egen makt. Här paraderar såväl kyrkofäder som kejsare och filosofer. Bina har från antiken och långt fram i tiden liknats vid föredömliga undersåtar i en perfekt monarki. Längre trodde man nämligen att de styrdes av en kung, som Aristoteles menade redan 300 f.Kr. Det skulle dröja cirka 2000 år, vid renässansens slut, innan man kunde förstå och erkänna att bisamhället styrdes av en drottning. Men trots allt fler vetenskapliga bevis fortsatte frågan att diskuteras under hela 1700-talet. Mot naturvetenskapen och upplysningen stod teologin och monarkin – starka krafter i ett samhälle genomsyrat av den kristna tron där bisamhället ansågs vara en förebild som Gud skänkt.

I en vindlande historik gör Möller en genomgång av vad man genom tiderna har menat att vi kan lära oss av bina. I ett mäktigt menageri möter vi Vergilius, den stoiske filosofen Seneca eller den romerske kejsaren Nero. Den katolska kyrkan hänvisar till bin och bisamhället som mönster för de trogna. I heliga Birgittas uppenbarelser heter det: ”Jag är Gud, alltings skapare. Jag är binas ägare och herre.” Senare tiders kejsare utnyttjade också bisymboler, till exempel var Napoleons kröningsmantel övertäckt av broderade bin i guldtråd. Men även stater har ut-

nyttjat honungsbiets symboliska kraft. Delstaten Utah i USA, mormonernas starka fäste, har bikupan som sitt signum, som återfinns till och med på deras vägnummerskyltar.

Av alla biallegorier över tiden är den holländsk-brittiske filosofen och läkaren Bernard de Mandevilles mest känd. Den heter *The fable of the Bees* och är en satirisk berättelse på rim följd av en förklarande prosatext. Mandevilles bin liknade i mycket det samhälle han själv levde i, den spirande kapitalismens England. De är självgoda och fåfänga, de stjälar, lurar, mutar och bedrar varandra. Ändå blomstrar samhället tills några rättänkande bin protesterar och vill skapa ett ärligt och hederligt samhälle, utan korruption och oärligt ägande. Problemet är bara att de renhjärtade inte vet hur man får saker gjorda. Ekonomin havererar och eftersom de goda bina bara vill ha fred har de glömt hur man försvarar sig mot fiender. Resultatet blir armod, elände, nöd och död.

Mandevilles slutsats blir att fåfänga, njutningslystnad, ohederlighet och oärlighet är nödvändiga drivkrafter för ett samhälles utveckling. Till och med brottsligheten behövs. ”Ifall inga tjuvar finns, dör låssmederna av svält. Och vad ska kyrkan syssla med ifall det inte syndas?” Samtiden reagerade våldsamt. Präster dundrade, liksom historiker och författare som Ludvig Holberg och Voltaire. Möller menar att Mandevilles fabler har inspirerat många nationalekonomer från Adam Smith till Milton Friedman.

Möllers månatliga texter inleds med minnen och intryck som sedan förgrenar sig i större sammanhang, i januari handlar det om hur man lurar en talgoxe som i sin jakt på mat pickar på flusterbrädan. Då kommer ett vaktbi ut för att kolla och slutar då som talgoxmåltid. Detta leder till berättelser och uppteckningar av hur man genom olika knep försökt lura talgoxen på olika ställen i landet. Sedan fortsätter berättelsen om andra faror som bina utsätts för, möss och myror, sjukdomar, kemiska bekämpningsmedel och tidigare den vanliga bislakten.

I augusti förmedlas ett minne av en honungsbedömning och en beskrivning av fusk med honung, som idag är ett växande problem. En bild

hämtad ur Ugglepupplagan av *Nordisk familjebok* visar dock att förfalskningar har förekommit länge, mer eller mindre klumpiga sådana med hjälp av mjöl, stärkelse, dextrin, sockerme-lass med mera.

Oktoberavsnittet handlar om broder Adam, en engelsk benediktinmunk, som genom korsning av det engelska biet och det italienska skapade det i dag i Sydsverige helt dominerande buckfastbiet, uppkallat efter klostret Buckfast Abbey, där broder Adam var verksam. Lotte Möller träffade honom en gång och berättar om mötet.

Bilden av biodlaren som en lugn och fridfull person får en annan nyans i bokens andra avdelning i avsnittet om bikriget på Læsø. För etnologer är Læsø ett känt begrepp där det ligger i Kattegatt, stort som Fårö och knappt 2000 invånare. Ön är berömd för sina tångtäckta hus, sitt saltsjuderi och för sina bruna bin, de så kallade Læsø-bina, en underart av det nordiska biet, *Apis mellifera mellifera*, det ursprungliga europeiska biet som finns kvar där. En lag instiftades i ett försök att skydda biet och därför förbjöds andra raser än den bruna på ön. Detta utlöste ett formligt krig bland biodlarna för och emot det bruna biet, om vars överlägsenhet de var djupt oense.

I bokens andra del, om aktuell biodling finns också bland annat ett intressant kapitel om naturlig eller naturlig biodling – en diskussion om alternativa sätt att bedriva biskötsel.

Boken avslutas med en förteckning av bimu-seer och honungsbutiker i olika delar av världen. Till bokens många förtjänster hör ett fantastiskt bildmaterial.

Möller skriver i sitt efterord att det ett tag kändes som att boken aldrig skulle bli färdig, det fanns så mycket mer att berätta. Så känns det också att beskriva hennes bok, som är så rik och mångfasetterad. Den surrar av ideer, detaljer och uppslag som gör läsningen till en spännande resa med en ytterst kunnig guide. En sann bildningsinsats.

Böcker om bin och bihantering kan vara mycket olika. Det finns så många aspekter och ingångar i binas fascinerande värld, något som dessa två

böcker exemplifierar. Göran Bergengrens bok är helt annorlunda till sin karaktär än Möllers, även om båda behandlar samma ämne, det vill säga bin och deras skötsel.

Bergengren är förutom biodlare också biolog och naturskribent med ett digert antal böcker bakom sig. Hans berättelse är en sagolik blandning av natur, filosofi och poesi baserad på djup kunskap och insikt i binas värld. Eller som han själv skriver: "Jag har delat solskenet och mina ängar med bina i ett långt liv nu. De har förlänat mig en stor gåva: viljan att inte vara någon annanstans." Citatet antyder författarens ton och tilltal som är just tilltalande.

Bergengrens bok är uppbyggd så att alla moment i bihanteringen finns med alltifrån den tidiga vårens bestyr när både naturen och bina gör sig redo till säsongens avslutning med olika åtgärder inför den viktiga invintringen. Han tar oss med in i binas rutiner när han skriver att "året följer biologiskt praktiska hållpunkter: väckningen, rensflykten, värmekurvan som klättrar inne i kupan. Rörelsen är förberedd. Sommaren, skörden och den fortsatta överlevnaden. En enda varelse där de tusentals bina är minimotorer, celler, utprovade i en sextio miljoner år gammal skapelseprocess. Bina är mycket tydliga på en punkt: alla för en, en för alla!"

En spännande skildring av dramatiken kring hur man fångar en svärm kan i nästa ögonblick varvas med sakligt praktisk information om bibostäder i gångna tider och en utförlig historik över bikupans utveckling. Här och där finns också instuckna personskildringar av biodlarpionjärer och inspiratörer av olika slag. Berättelser och minnen, såväl glada som sorgliga, eller till och med tragiska, som Nisse i klockargården som bodde med sin syster Maja och odlade bin i ett par Västgötakupor får exemplifiera vad som händer när man aningslöst flygsprutade över de magnifikt blommande rapsfälten vid den närbelägna herrgården. Syftet var att ta död på rapsbagarna. "Men jag minns inga rapsbaggar", skriver Bergengren, som då arbetade som lärare, "men en kvart efter tiorasten kom besprutningsplanet första vändan." Det var fullt av insekter som surrade, humlor, blomflugor, fjäri-

lar och inte minst Nisses bin. Skolbarnen satt på första parkett. Efter några vändor var det hela klart, och en emulsion drev i svag sommarvind ut över det gula. "Man borde varit livrädd, men debatten var i sin linda", säger författaren. Tystnaden som följde hade flera dimensioner, skriver Bergengren. "De bortdöende motorljuden var det minst allvarliga. Mest dramatiskt blev det för Nisse. När kvällen kom låg hans bin i drivor under flustret. Bisamhällena uppe vid Klockargården hade i ett slag förlorat nästan alla sina flygbin. Död var ett exakt ord."

I Sverige förbjöds flygbesprutningar i mitten av 1980-talet, men det fanns ännu preparat att ta till fast med andra metoder. Numera sprutas det inte så ofta i blommande gröda, vilket för övrigt är förbjudet. I oljevaxter är det dessutom kontraproduktivt eftersom de är beroende av pollinerande insekter.

Som biodlare har man glädje av allehanda praktiska tips och uppslag från Bergengrens erfarenheter. Åt vissa ler man igenkännande medan andra kan ge aha-upplevelser. Han är generös med råd och tumregler som han själv tillämpar, som "när krusbären blommar ska första skattlådan på!" Som ännu inte vorden biodlare leds man in i en magisk värld där fascinationen ökar efter hand som man läser.

Författarens djupa engagemang, digra kunskaper och förmåga att förmedla närhet och sin roll i samspelet natur-bi-människa gör läsningen i sig till ett äventyr. Han plockar bland erfarenheter och minnen och liksom i förbifarten uppstår en sällsam blandning av saklig och förunderlig kunskap som alltid till sist cirkulerar kring biet. Ett exempel: "The hums of the bees is the voice of the garden" läser han på en amerikansk hemsida. Texten kan fås på en T-shirt. Detta leder honom till att utveckla sin kunskap om ljuden som bina framkallar genom att i detalj beskriva deras andningsorgan som ett rörsystem förbundet med öppningar på bikroppen, delvis täckta av hinnor som sätts i rörelse av luftpassagen. Om bina har stämband så finns de där, konstaterar han. Genom att variera hinnornas tillstånd varieras också det som når människoörat: det flitiga arbetsmumlet i oxeln eller det belåtna surret vid flustret när bina åter-

vänder och hälsas välkomna in i kupan med sin last av pollen. Eller den höga svärmtönen innan skaran beger sig ut. Varje biodlare känner också sticktonen, det vaktande biets larmsignal.

Trots sitt timida format är Bergengrens bok mycket innehållsrik och mångbottnad. Själv poet tycker han också om att citera andra diktare och författare. Som en kontrast till binas ljud finns tystnaden som speglas i diktraderna från Tjernobyl, där en gammal biodlare minns, citerad efter Svetlana Aleksijevits Bön för Tjernobyl: ”På morgonen gick jag ut i trädgården, det var någonting som saknades – ett välbekant ljud. Inte ett enda bi...Varför? Vad var det som hade hänt? Nästa dag flög de heller inte ut, och likadant var det den tredje dagen... Sedan meddelade de oss att det hade skett en olycka på kärnkraftverket, och det låg alldeles intill. Men länge visste vi ingenting. Men bina visste.”

Att Bergengren är biolog, naturskribent och poet framgår också i initierade naturbeskrivningar av det landskap han lever i och här finns vackra beskrivningar av naturen och dess invånare både i form av djur, i synnerhet fåglar, och växter. Han älskar sitt landskap som han menar är ”en ständigt föränderlig målning där tiden håller penseln”.

När Bergengren sitter vid sina kupor en tidig vårmorgon och betraktar bina kan han konstatera att ”årets dragbin som ska ut i vitklövern efter midsommar kommer att slita ut sina vingar på tre veckor. En miljon flygturer ryms i en 700 grams honungsburk”.

Varför har jag bin? frågar sig Bergengren avslutningsvis, och svarar själv att det är lite som att fråga om något religiöst eller om kärlek. ”Alla dessa dagar tänker jag, all svett, all glädje, all trötthet. Alla drömmar, haveri. Och nytta. Men varför detta? Visst, honungen är god och hälsosam, men det känns lite ytligt. Precis som det skulle vara att tala om ekonomi och bin. Men där, med bihusdörren öppen, med talgoxarnas lock kring kuporna, med korpens eko över och tuppen som gal där borta och mitt i en senhöst som på sitt sätt är så rik, känner jag att jag anar: det handlar om sammanhang.”

Bin och honung är ett spännande ämne – ett sorts epicentrum i miljödebatten och jordens

framtid, konstaterar Bergengren. Det är lätt att instämma i detta. I tider av miljöångest och skam är böcker som Möllers och Bergengrens, fyllda med kunskap och eftertanke både välkomna och välgörande.

Göran Hedlund, Lund

Sofia Gustafsson: *Järtecken. Joen Petri Klint och 1500-talets vidunderliga lutherdom*. Nordic Academic Press, Lund 2018. 272 s., ill. ISBN 978-91-88661-55-5.

Historikern Sofia Gustafsson vid Linköpings universitet har utfört en omfattande undersökning av ett 400 sidor långt handskriftsmanuskript i folioformat som ställts samman av Joen Petri Klint. Han var kyrkoherde i Östra Stenby i Östergötland från 1567 till sin död 1608. Hela handskriften som förvaras på Linköpings stiftsbibliotek med signum N 28, är nu digitaliserad och tillgänglig via Alvin (www.alvin-portal.org). Huvudparten av texten är skriven på 1590-talet. Gustafsson betecknar detta manuskript som Klints järteckenbok. Järtecken ansågs förebåda kommande händelser. I denna bok beskrivs ovanliga himlafenomen såsom sol- och månförmörkelser, blodröd måne, månringar, norrsken, kometer, meteoror, drakar, syner av kämpande härar i skyn och vädersolar när man ser ringar eller bågar runt solen. Ovanliga ting på marken avser jordbävningar, oväder i form av åska, hagel eller stormar, stillastående vattendrag, regn av blod, svavel eller säd. Därtill kommer olika slag av monster i form av missbildade barn eller djur och profeterande spädbarn. Flera vackert färglagda teckningar som gjorts av Klint återges i Gustafssons bok.

Klint är väl orienterad om de politiska skeendena i Sverige genom att han var riksdagsledamot inom prästeståndet. Det sena 1500-talet var en orolig tid med krig och kamp om den svenska kungamakten och med fara för rekatolisering genom den polske kungen och katoliken Sigismund. Han var kung i Sverige efter Johan III:s död 1592 från 1594 till 1598. Krig förekom med

Danmark och Ryssland. Ute i Europa upplevde man stor oro för turkarnas krigshandlingar och strider mot kristna, vilket Klint flera gånger återkommer till.

Gustafsson har gjort en bred kontextuell analys genom att hon satt in Klints manuskript i samtidens lutherska föreställningsvärld där fascinationen för järtecken var framträdande. Hon betraktar Klint som en trogen lutheran. Hon studerar också frågan om vad han själv författat och vad han lånat från tidigare järteckenbeskrivningar. Det finns totalt sett få referenser till ögonvittnesskildringar hos Klint. I ett tiotal fall har han själv varit ögonvittne och det gäller också några människor i hans närmaste omgivning.

Klint återger ibland källhänvisningar men långt ifrån alltid. Många av dessa referenser avser tyska skriftliga källor från protestantiska miljöer. Av svenska referenser märks Gustav Vasas krönika och Olaus Petris krönika. Hänvisningar finns även till 29 almanackor från 1543 till 1606. Flygblad främst på tyska utgör en annan källa och referenser till Bibeln förekommer ofta.

Gustafsson har lagt ned ett omfattande arbete genom att ha undersökt flera av de källskrifter som Klint hänvisar till. På så vis har hon haft möjlighet att studera hur han har använt sina källor. Hon finner att han har gjort personliga urval. Därför kan hans järteckenbok betecknas som en subjektiv kompilation av främst skriftliga uppgifter från många olika håll förutom i viss utsträckning hans egna iakttagelser och upplevelser.

Klints övergripande intresse var att finna en koppling mellan de ovanliga fenomenen, järtecknen, och konkreta händelser som inträffade efteråt. Det gäller inte minst politiska händelser och krig. Blodregn kunde ses som tecken på kommande blodutgjutelse. Drakar kopplades ihop med inflytelserika katoliker som kom till Sverige under Sigismunds tid och som uppfattades som onda. Även turkarna betraktades som monster. Klint lämnar inga astrologiska förklaringar och är sparsam med apokalyptiska tolkningar om att den yttersta dagen var nära förestående, trots att sådana tolkningar ofta förekommer i de skriftliga källor som han refererar

till. Varken Gud eller djävulen nämns ofta hos Klint, vilket annars var vanligt i skriftliga järteckenberättelser. Gustafsson framhåller att Klints bok inte rör sig om någon predikande text. Hon betraktar honom i stället ”som mer vetenskapligt än teologiskt intresserad av järtecken” (s. 220).

Sammanfattningsvis kan sägas att Klints järteckenbok ger många inblickar i det sena 1500-talets föreställningsvärld och uppfattningar om vad ovanliga tecken och händelser ansågs förutsäga om den närmaste framtiden särskilt i politiskt och militärt avseende. Gustafsson har utfört en mycket grundlig undersökning av Klints bok och satt in den på ett värdefullt sätt i sin samtida politiska kontext. Därför kan boken varmt rekommenderas till alla kulturhistoriskt och folkloristiskt intresserade läsare.

Anders Gustavsson, Oslo universitet/Henån

Fredric Bedoire: *Villastan. En slutna värld för Stockholms ekonomiska och kulturella elit*. Bokförlaget Langenskiöld i samarbete med Kungl. Vitterhetsakademien, Stockholm 2017. 383 s., ill. ISBN 978-91-88439-06-2.

Villastan är en benämning från andra hälften av 1800-talet på ett bostadsområde i centrala Stockholm, sex kvarter omedelbart norr om Humlegården, avgränsat av Karlavägen i söder, Valhallavägen i norr, Engelbrektsgatan i väster och Sturegatan i öster. Här uppfördes större villor under 1870- och 1880-talen på vad som då var en utkant av Östermalms bostadsbebyggelse, angränsande i norr till den stora Lill-Jansskogen och i väster till det bergsområde där senare Lärkstaden och Engelbrektskyrkan skulle uppföras. Läget hade framtiden för sig men trakten hade vid denna tid inte det bästa rykte.

Om denna villastad har den förunderligt flitige konstvetaren Fredric Bedoire skrivit en mäktig och läsvärd bok. Bedoire tillhör de konstvetare – andra är väl till exempel Bo Grandien och Anders Åman – som förenat intresset för konstnärlig och arkitektonisk utveckling med ett in-

tresse för byggnader som speglingar av sin tid och sina ägare. Läsaren får alltså lika mycket kulturhistoria som arkitekturhistoria. Man får följa hur denna nästan slumartade utkant av den dåvarande staden får sin form och förvandlas till en mycket särpräglad högborgerlig idyll. Men det visade sig ganska snart svårt att bevara villastadskaraktern på detta centrala område i staden. Bedoire behandlar samtliga hus i området och samtliga ägare till dessa. Vissa villor var palatsliknande, andra var mer anonyma. Och många bytte ägare under decennierna kring förra sekelskiftet, ibland flera gånger. Konjunkturna växlade och förmögenheter skapades och raserades i snabb takt, många hade plötsligt inte råd att behålla sina påkostade fastigheter.

Detta innebar att den ursprungliga villastadskaraktern snart naggades i kanten. När en villa såldes fanns det spekulanter som köpte den och rev den för att bygga ett fristående hyreshus på den ganska rymliga tomten. Detta har lett till att det i dag är rätt få villor kvar i denna villastad. De som bevarats finns särskilt i söder längs med Karlavägen och de södra delarna av Villagatan och Floragatan. De flesta villor har med tiden övergått till att tjäna som kontorsbyggnader eller köpts in av utländska ambassader. Ryska ambassaden låg länge i övre delen av Villagatan. Det Palmeska huset på Östermalmsgatan är numera Rumäniens ambassad. I den Adelsköldska villan bor numera Polens ambassadör. Den originella Curmanska villan, nästan själva sinnebild för Villastan, rymmer i dag Thailands ambassad. Och så vidare. Några kvarter har slutna fastigheter av normal Östermalmstyp, till exempel kvarteret Björken mellan Floragatan och Stureparken. De behandlas mer styvmoderligt i Bedoires bok. Men åtskilliga på 1900-talet byggda hyresfastigheter på de gamla villatomterna är utformade som ett slags mindre punkthus utan fysisk kontakt med grannfastigheterna, vilket onekligen i någon mån harmonierar med villastadens idé.

Man kan jämföra Villastan med den intelligande Lärkstaden, det område som bebyggdes några decennier senare med huvudsakligen enfamiljshus i tegel. Även här har de flesta hus med tiden förvandlats till kontorsbyggnader och

ambassader men den yttre miljön är ändå påfallande oförändrad. Att det blivit så beror väl på att fastigheterna och tomterna är mindre i Lärkstaden och att incitamenten att riva hus och bygga större hyresfastigheter knappast varit något egentligt alternativ. Den mer storvulna bebyggelsen i Villastan blev däremot snabbt otidsenlig. Villastans bebyggelse har alltså undergått stora förändringar. Redan på 1880-talet revs flera av de först uppförda villorna. Enligt Bedoire nådde området sin höjdpunkt som egentlig villastad så tidigt som 1885. Sedan började förändringarna komma slag i slag. Någon enhetlighet i bebyggelsen i stil med den som man kan tala om när det gäller Lärkstaden möter man inte alls i dagens Villastan. Men stämningen av en stillsam och en smula apart del av Stockholms innerstad kvarstår än i dag.

Med ett rikt bildmaterial låter Fredric Bedoire läsaren få uppleva snart sagt alla områdets bostäder, båda exteriörer och interiörer. Det rör sig i mycket om finansfurstars och storföretagares magnifika hem: Wallenbergska huset, Reinhold von Rosens palats, Ivar Kreugers bostad på Villagatan, Axel Ax:son Johnsons villa vid Karlavägen och många fler. Det judiska inslaget var länge märkbart bland områdets villaägare. Bedoire, som skrivit ett stort verk om det judiska Europas arkitektur, pekar på förebilder för de judiska företagarnas villabyggande, inte minst från Tyskland.

Men även många av Stockholms dåtida kulturpersonligheter drogs till Villastan. Två kulturinstitutioner har haft hemortsrätt där sedan länge. Den ena är Vitterhetsakademien, som disponerat Villagatan 3 sedan 1970-talet, en donation från den tidigare ägaren Herbert Rettig. Det är för övrigt just Vitterhetsakademien som tagit initiativet och, antar jag, finansierat Fredric Bedoires bok. Den andra är Samfundet De Nio, som äger Villagatan 14, en donation från författarinnan Lotten von Kraemer. Bedoire förtecknar en lång rad författare och konstnärer, som i perioder bott i Villastan, däribland Oscar Levertin, Verner von Heidenstam och Hjalmar Söderberg. Heidenstam skrev den diktsamling med vilken han slog igenom, *Vallfart och vandringår*, i sin fars villa vid Karlavägen, en av de

villor vid denna gata som byggdes av förmögna officerare. Alla dessa officersvillor revs dock tidigt. Lotten von Kraemar ägde ena hälften av en parvilla, vars andra del ägdes av Sofia Henriks-son, änka efter en fanjunkare. Hon hade för vana att hyra ut lägenheter till författare, varför huset kallades författarhuset. Till dem som tidvis bodde här hörde Ellen Key, Daniel Fallström och Tor Hedberg.

Det rör sig om ett fyrtiotal bostadshus som Bedoire inventerar i Villastan. Som jag nämnde går han inte närmare in på de stora hyreshusen i området norra del, närmare Valhallavägen. Men det är ändå ett myller av bostäder och ägare att hålla rätt på för läsaren. För att underlätta för denne har författaren på en liten karta över området rödmarkerat det hus han för tillfället berättar om i texten, vilket verkligen underlättar läsningen. Flera andra kartor över området har samma pedagogiska betydelse, till exempel över var de nyss nämnda kulturpersonligheterna bodde eller över vilka arkitekter som ritade villorna. I särklass mest aktiva som arkitekter var för övrigt bröderna Axel och Hjalmar Kumlien, som tillsammans svarade för ett tjugotal av områdets byggnader.

Det är inte lätt att finna fel i denna faktsäckande bok. Men jag skall göra ett tappert försök. Fotot på s. 289 föreställer väl inte en rivning av fastigheten Villagatan 20 ”i hörnet av Lill-Jans plan”. Villagatan går ju aldrig fram till Lill-Jans plan. Det måste röra sig om huset Engelbrekts-gatan 20 och fotografen har stått vänd mot Valhallavägen nära den plats där Rådman-

gatan ansluter sig till Engelbrekts-gatan. Men det är inte mycket att skryta med för en erfaren fel-finnare. Det här är verkligen en ytterst väl genomarbetad bok.

För alla som intresserar sig för Stockholms arkitektur- och kulturhistoria är Fredric Bedoires bok en guldgruva. Den är slösande rikt illustrerad med gatubilder och interiörer från de olika hemmen, men också med arkitektritningar och planritningar, kartbilder, akvareller och tidningsteckningar. Läsaren får anledning att noga begrunda heminredningsidealens förändringar från 1880-tal till våra dagar. Och den återger en hel del av den stämning som präglade stadsdelen förr, även om varken gatuliv eller butiker (eller frånvaron av butiker) diskuteras närmare. Som etnolog kan jag nog tycka att mitt eget ämne inte har lyckats särskilt väl med att göra historiska studier av stadsdelar i större städer. Att fånga stadsdelars karaktär och särdrag borde vara en naturlig etnologisk uppgift. Tyngdpunkten borde då kanske ligga något mindre på arkitektur och mer på social struktur, gatuliv och butikskultur. Efter att ha läst denna eleganta studie av en högreståndsstadsdel skulle jag vilja läsa en om en helt annan typ av historisk stadsdel, gärna på den helt motsatta änden av den sociala skalan. Varför inte om det gamla Hagalund, ett område präglat av stockholmsarbetares djupt originella egnahemsbyggen från förra sekelskiftet? En stadsdel som försvann nästan spårlöst på 1960-talet.

Mats Hellspong, Stockholm

RIG – VÄGLEDNING TILL FÖRFATTARNA

RIG publicerar artiklar, presenterar nya avhandlingar, debattbidrag, bokrecensioner och notiser inom den kulturhistoriska forskningen. Redaktionen välkomnar manuskript från alla områden inom detta forskningsfält.

Manuskripten skall vara skrivna med radavstånd 1,5 och bred marginal. Artiklarnas omfång bör ligga mellan 35 000 och 55 000 nedslag, inklusive noter och litteratur. Artiklarna skall ha en kort engelsk sammanfattning om ca 1 500 nedslag. Bilder välkomnas. En avhandlingsrecension bör maximalt omfatta 17 000 nedslag, ett debattinlägg maximalt 8 000 tecken, en bokrecension maximalt 12 000 tecken och en notis maximalt 4 000 tecken.

Artikel- och recensionsmanuskript sändes i digital form till redaktionen. Artikelmanus granskas av redaktionen och extern läsare. Vid frågor kontakta redaktören.

UTFORMNING AV MANUSKRIFT

Vi följer *Svenska skrivregler* och *SAOL*.

Nytt avsnitt markeras med indrag.

Noter anges med siffra och skrivs som slutnoter.

Litteraturreferenser används enligt följande:

I texten anges författarnamn, årtal och sidhänvisning, t.ex. ”som Broberg (1988) påpekat”, ”flera studier visar detta (Ehn 1996, Nilsson 1993, Skarin Frykman 1987) ...”, ”som dokumenterat detta (Lundgren 1996:129ff.) ...”.

Litteraturlistan placeras sist. Uppställning och kursivering sker som exemplen visar:

Daun, Åke 1993: *Etnologin, framtiden och samhället. I: Gerholm, Lena (red.): Etnologiska visioner. Femton forskare reflekterar kring sitt ämne.* Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Högdahl, Elisabeth 2003: *Göra gata. Om gränser och kryphål på Möllevången och i Kapstaden.* Hedemora: Gidlunds förlag.

Larsson, Lisbeth 1997: *Modernismens kvinnliga avantgarde. Tvärsnitt nr 1.*

MANUSKRIFTEN SKALL INNEHÅLLA FÖLJANDE

- 1 Författarnamn, titel och institutionstillhörighet eller motsvarande.
- 2 Själva texten.
- 3 Numrerade noter vid behov. Ange inte litteraturhänvisningar i noterna.
- 4 Litteraturreferenser, alfabetiskt ordnade.
- 5 Engelsk sammanfattning (omkring 300 ord eller 1 500 nedslag). Artikelns titel på engelska.
- 6 Bildoriginal och eventuella bildtexter insänds tillsammans med slutgiltigt manuskript.

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornländska ”Sången om Rig” gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äger från Norden.

193 FRÅN REDAKTIONEN

195 VID SAMTIDENS VÄGSKÄL

Simon Ekström

209 SAMTIDSETNOLOGI FÖRE SAMTIDSETNOLOGIN

Barbro Blehr

221 KULTURHISTORIA I ETNOLOGISK UNDERVISNING

Maria Bäckman

235 RECENSIONER

LJUD TAR PLATS Åsa Alftberg, Elisabet Apelmo och Kristofer Hansson (red.)

rec. av Olle Stenbäck

Rebecka Lennartsson MAMSELL BOHMANS FALL *rec. av Inger Lövkrona*

Karin S. Lindelöf & Annie Woube I TJEJERS SPÅR – FÖR FRAMTIDS SEGRAR

rec. av Daniel Svensson

Barbro Bursell HUNDRA ÅR PÅ BODARNA *rec. av Birgitta Meurling*

DJUR Simon Ekström & Lars Kaijser (red.) *rec. av Patrik Sandgren*

Lotte Möller BIN OCH MÄNNISKOR. – Göran Bergengren MENINGEN MED BIN

rec. av Göran Hedlund

Sofia Gustafsson JÄRTECKEN *rec. av Anders Gustavsson*

Fredric Bedoire VILLASTAN *rec. av Mats Hellspång*